

Románia birtokpolitikai viszonyai.

Írta: JANCSÓ BENEDEK.

a) *Birtokmegoszlás.*

Románia birtokpolitikai állapotaival foglalkozva, mindjárt kezdetben nagy nehézségre bukkanunk. Nem áll rendelkezésünkre rendszeres és teljesen megbízható birtokstatisztika, bár romániai birtokstatisztikában egyáltalán nincs hiány. Még hivatalos birtokstatisztika is kettő van. Egyiket a romániai földművelésügyi ministerium adta ki, másikat pedig az adózás érdekeinek biztosítására a pénzügyministerium. De hogy mennyire megbízható lehet a statisztikák bármelyike, szembeállítom e kétféle statisztikának azokat a főbb adatait, amelyek a birtok megoszlására vonatkoznak.

A földművelésügyi ministerium hivatalos statisztikája szerint a 10 hektárig terjedő kisbirtokra eső összes terület 4,547.700 hektár. A pénzügyministerium kimutatásai szerint 3,319.695 hektár, tehát kevesebb 1,228.105 hektárral. A 10-100 hektár között levő összes birtokterület a földművelésügyi ministerium statisztikája szerint 437.700 hektár; a pénzügyministeri kimutatások szerint 861.409 hektár. De legrikítóbb a 100 hektáron felül való nagybirtoknál a két hivatalos statisztika között való eltérés. A földművelésügyi ministerium statisztikája szerint a 100 hektáron felül levő nagybirtok összes területe 1,787.000 hektár; a pénzügyministeri kimutatások szerint 3,787.192 hektár. A kettő között tehát a csekélyke különbség éppen két millió hektár.

Így aztán nem csodálkozhatunk, ha a romániai birtokpolitikai viszonyokkal foglalkozó művekben az írók politikai

pártállásának megfelelően, különösen arra a sarkalatos kérdésre vonatkozóan, hogy vajjon Romániát úgy kell-e megítélnünk, mint a latifundiumok hazáját, vagy a kis parasztbirtokok országát? a legellentétebb felfogásokkal találkozunk. A jóformán minden négy-öt évben időszakosan visszatérő parasztlázadásoknak állandó jelszava: *cerem pâment* = földet kérünk, mert nincs a parasztnak elég földje! És ezzel szemben az ország földművelésügyi minisztere még 1906 februárius havában is – tehát éppen egy évvel az utolsó parasztlázadást megelőzően – a senatusban e szavakat mondta: »Uraim, hiszen tudják önök, hogy Románia egyike azon országoknak, amelyekben a kisbirtok a legelterjedtebb, hogy a nagy- és kisbirtokosok között való arány ez utóbbi javára még a demokratikus Franciaországban sem kedvezőbb. Nálunk a 10 hektárnál kisebb birtokok összes területe 4,547.000 hektár, míg a nagybirtoké csak 1,787.000-re tehető. A kettő között való arány $2\frac{1}{2}: 1$ «.

E nehézségeket idegen ember le sem győzhetné, ha DR. CREANGA, a román kormány statisztikai hivatalának nyugalmazott igazgatója, a Schmoller-féle »Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen« című gyűjteményben kiadott »Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien« című művében alapos és részletes kritikai vizsgálatok segítségével meg nem állapítja a romániai birtokmegoszlás olyan statisztikáját, amelyet jobb hivatalos statisztika hiányában bátran elfogadhatunk megbízható s ennek következtében használható statisztikának is. CREANGA statisztikai megállapításai szerint Romániában az összes művelhető föld, a szőlőket és a szilvákerteket nem számítva, 7,826.796 hektár és ez a következően oszlik meg:

10 hektárig	3,153.645 h.	40.29%
10-50 »	695.953 »	8.89%
50-100 »	166.847 »	2.13%
100-500 »	816.385 »	10.43%
500-n felül	2,993.966 »	38.26%

Hogy hány hektár terjedelmű földet vegyünk kisbirtoknak, vagy közép- és nagybirtoknak, az illető ország viszonyaitól függ. Nem tévedünk azonban, ha Romániára vonatkozóan a kisbirtok maximumát 50 hektárban állapítjuk meg,

a középbirtokét 500-ban s ami azonfelül van, azt a nagybirtokhoz soroljuk. Ez a felosztás körülbelül megegyezik az e tekintetben nálunk is használatos felosztás alapjával.

Romániában az 50 hektárig terjedő s összesen 3,849.598 hektárnyi kisbirtok a művelhető terület 49.18%-a 927.257 birtokos, tehát az összes birtokosságnak 99.10%-a között oszlik meg. Az 50-500-ig terjedő 983.232 hektárnyi középbirtok, amely az összes művelhető területnek 12.56%-a, pedig 5.719 birtokos között, ami az összes birtokosságnak 0.67%-a, Az 500 hektárnál nagyobb területű 2,993.966 hektárnyi nagybirtok, mely az összes művelhető területnek 38.26%-a. 2.071 birtokos, tehát az összes birtokosságnak csekély 0.23% között oszlik meg. Románia összes 7,826.796 hektár művelhető földje tehát összesen 965.047 birtokos között oszlik meg, amint láttuk, eléggé aránytalanul, mert a középbirtok nagyon csekély s a birtokosok számát tekintve, 0.67%, igazán számba is alig vehető. A nagybirtok pedig, amely az összes földbirtoknak 38.26%-a az összes birtokosság 0.26%-a között oszlik meg. Már most, ha tekintetbe vesszük, hogy a baj nemcsak abban van, hogy a kis- és nagybirtokosok között nincs helyes arány, hanem inkább abban, hogy Romániában a földművelő proletariátus sokkal nagyobb, mint Europa bármelyik más agrárius országában, kénytelenek vagyunk a román földművelésügyi miniszternek a legutolsó parasztlázadás előtt egy évvel mondott beszédét Románia birtokmegosztási viszonyaira vonatkozóan egy kissé mégis csak túlságos Optimismus születtének tartani.

Mielőtt tovább mennénk a mai állapotok ismertetésében és magyarázatában, kötelességünk, rövid visszapillatást vetve a múltra, megállapítanunk, hogy ezek a mostani állapotok miként jöttek létre?

b) Az 1864-iki jobbágyfelszabadítás és következményei.

A román paraszt 1864-ig földhöz kötött jobbágy volt. Kuza fejedelem Kogalniceanu tanácsára valóságos államcsínyt evetett el, hogy a jobbágyok felszabadítását a conservatív nagybirtokosok – a bojárok – akarata ellenére is végre-

hajthassa. A felszabadítást kimondó fejedelmi decretum 1864. augusztus 14-én jelent meg s főbb vonásaiban a következőket tartalmazta:

Az állam a földesuraktól a dézsmát és mindennemű jobbágyi szolgálatot megvált egy 107 millió frankos kölcsön-n.el. E kölcsönösszeget a megváltás következtében ház- és földbirtok tulajdonába jutott parasztság 15 év alatt részletekben visszafizeti az államnak. A fizetendő részleteknek, valamint a kapott birtoknak nagyságát a parasztok tulajdonában levő szarvasmarha-állományhoz arányosítva állapították meg.

A hajdani Oláhország területén egy négy ökrös parasztgazda kapott 11 pogon (körülbelül megfelel a mi magyar holdknak) földet s fizetett évenként tőkekamat-törlesztésül 133 frankot. A két ökrös gazda 7 pogon földet kapott és 100 frankot fizetett. Akinek nem volt igavonó állatja, hanem csak tenyeres szolgálatot teljesített, kapott 4 pogon földet és fizetett 71 frankot. Moldovában úgy a kihasított föld, mint az utána fizetett évi járulék valamivel kisebb volt. Így a négy ökrös paraszt kapott 5 holdat és fizetett 94 frankot; a két ökrös pedig 4-et és fizetett 73 frankot. Akinek nem volt igavonó állatja, hanem csak tenyeres szolgálatot tett, kapott két holdat és fizetett évenként 51 frankot.

E törvény egyik szakasza azt is kimondotta, hogy egyetlen birtokból sem juthat a parasztok tulajdonába a terület kétharmadánál nagyobb rész. A törvény 6. §-a pedig a következő intézkedést tartalmazta: azoknak a parasztnak, akiknek az illető birtok kiosztható kétharmadából nem jut föld és a most kiházasodó fiataloknak, – a fiatal házasoknak – kik a jelen törvény alapján nem juthatnak földhöz, ha az állami jószágokon akarnak letelepedni, joguk van mostani házukat és terményeiket eladni s aztán az állami jószágokból kapnak egy bizonyos részt. A törvény e rész nagyságát G hektárban állapította meg, de azért a valóságban nem kaptak akkora területet, mert a kiosztott részek 1-6 hektár között ingadoztak. E törvény következtében egyszerre 516.182, eddig vagyon-talan jobbágy jutott 1,994.587 hektár föld birtokába.

»Hetedik gymnásista voltam ekkor – írja PEUCESCU volt román földművelésügyi miniszter a parasztkérdésről 1893-ban kiadott könyvében – s a nyári szünidőben egyszer átlova-

goltam egyik szomszéd kisebb birtokos rokonomhoz, Negulescuhoz. A jobbágyság felszabadításáról beszélgettünk. Mint olyan liberális reformot magasztaltam, mely vagyonossá fogja tenni a parasztot. »Liberálisnak liberális lehet – válaszoló Negolescu – de bocsáss meg, mi a paraszt megvagyonosodását illeti, abból semmi sem lesz. Ellenkezően, e törvény tönkre fogja tenni a parasztot, mert csak a földesúrnak használnak«. Paradoxonnak látszott e mondás s azzal nyugtattam meg magamat, hogy a Bratianuk és a Golescuk mégis csak tudják, mit csinálnak, de Negulescu nem tudja, mit beszél. Most pedig tudjuk mindnyájan, hogy akkor mi nem tudtuk, hogy mit csinálunk, de Negulescu jól tudta, mit beszél«.

A felszabadítást decretum végzéseit gyorsan, de rosszul és hibásan hajtották végre. A parasztok földeit a földesúri birtokok gyengébben termő részéből hasították ki és a törvénytől megszabott területnél, ahol csak lehetett, kisebb mértékben. De ami ennél is nagyobb és végzetesebb hiba volt, nem gondoskodtak a község parasztjai számára közös községi legelőről, ami aztán azt okozta, hogy a legelővel nem rendelkező parasztok, hogy szükséges marhaállományaikból véglegesen ki ne fogyjanak, kénytelenek voltak a szükséges legelőért újra szegődményesei lenni volt földesuraiknak.

A felszabadult paraszt, aki eddig földesurának birtokán a legrövidebb külterjes gazdálkodást üzte, jóformán semmit sem értett az önálló gazdálkodáshoz, még kevesebbet ahhoz a modernebb belterjes gazdálkodáshoz, amelyre most neki feltétlenül át kellett volna térnie. A kapott birtokhoz sem kellő gazdasági berendezése, sem pedig valami csekély forgó tőkéje nem volt, pedig neki adót és tőkekamatot kellett fizetnie. Falusi szövetkezeteknek, földműves bankoknak akkor még hire-hamva sem volt s így pénzt csak uzsorára kaphatott. Ehhez járult még az is, hogy a felszabadulást követő két évben rendkívül gyenge termés volt az egész mai Románia területén. Így a paraszt csakhamar eladósodott egykori földesurának, vagy pedig a gombamódra szaporodó görög és zsidó uzsorásoknak. »Romániában – mint a Rosetti belügyministertől elrendelt vizsgálat a megváltás után pár évvel constatálta – a parasztok rövid idő alatt semmi nélkül maradnak. Nincs egyéb vagyonuk két karjuknál. Ha szükségök van

valami élelmiszerre, ha adót akarnak fizetni, az uzsorához mennek, sőt munkájukat potom áron előre eladják.«

c) *Telepítés.*

A csakhamar birtok nélkül maradt parasztság körében az agrárproletariatus aggasztó méreteket kezdett ölteni. A törvényhozás ezen segítettő, már 1869-ben kimondotta, hogy az állami birtokok egy része vásárolni akaró parasztnak adandó el, ha a jelentkező a vételár egyharmadát előre lefizeti s a hátralékos összeget 6%-os kamatjával együtt 12 év alatt letörleszti. Nem sokat használt, mert ha a paraszt valahogyan ki is tudta fizetni a vételár egyharmadát a vásár alkalmával, a hátralevő kétharmadot 6%-os kamatjával, különösen gyenge termés, vagy más elemi csapás esetén nem bírta fizetni. Eladósodott még jobban s ennek következtében az új birtokos parasztság deposedálása egyre nagyobb méreteket öltött.

Ennek megakadályozására a törvényhozás 1879-ben eltiltotta az annuitásokkal megterhelt parasztbirtok eladását. Ez sem használt. Carp földművelésügyi miniszter 1881. április 12-én a parlament elé törvényjavaslatot terjesztett, melynek értelmében az állami jószágok egy része 4, 6, 8 hektáros parcellákban eladható a parasztnak oly módon, hogy az eladásra kijelölt birtokot megvásárló parasztnak a törlesztési részletek pontos fizetéséért egyetemleges felelősséget vállalnak. Az 1881-iki törvény ez intézkedését két ízben módosították: 1884-ben és 1886-ban. Az egyetemleges felelősséget megszüntették s az állami jószágok e parcelláknaként való eladását akként igyekeztek keresztülvinni, hogy a teljesen birtoktalan, vagy legalább az 5 hektárnál kisebb birtokú parasztnak földhöz juttassák és belőlök egy jóra való kisbirtokos parasztsztyalt szervezzenek. E törvényes intézkedéseknek eredménye gyanánt 1881-től 1889-ig 4970 parasztszalád jutott 23.069 hektár föld birtokába.

E rendszabályoknak és intézkedéseknek a parasztság nagy egészének szempontjából csekély fogamatjuk lett. A parasztság, miután hitelviszonyai rendezetlenek voltak, nem sokat haladt

előre. Negulescunak volt igaza, mert mindez csak a földbirtokosoknak használt, mivel a nagyobb kereslet következtében a föld ára állandóan emelkedett. Míg a felszabadítás első éveiben egy pagon föld ára 30-50 frank volt, addig húsz évvel később már 150 – 300 frank között váltakozott.

Románia politikusai a sikertelenség okait nem a parasztság rendezetlen hitelviszonyaiban és mezőgazdasági kulturátlanságában keresték, hanem az eddig hozott törvények hiányosságában és helytelen intézkedéseiben. Romániában is divat még pedig nagyobb mértékben, mint nálunk, minden gazdasági vagy társadalmi baj egyetlen orvosságát a törvénygyártásban keresni. A § a legjobb flastrom mindenre. 1889-ben újabb törvényt hoztak az állami birtokok parasztoknak való eladására vonatkozóan. Kimondották, hogy 5, 10 és 25 hektár nagyságú parcellákban fokozatosan az összes állami birtokok eladandók. Olyan parasztok, kiknek nincs semmijök, csak egyetlen 5 hektáros parcellát vehetnek meg. A vételárnak előre csak egy tizede fizetendő le, a többi egyszázalékos törlesztés és ötszázalékos kamat mellett évi járadékban. Ennek a törvénynek kétségtelenül nagy és jótékony hatása volt. Öt hektáros kisbirtokot a törvény életbeléptetése óta 1906 ig 105.165 parasztszaládfő szerzett 526.233 hektár terjedelemben.

d) Kísérletek a mezőgazdasági hitel rendezését illetően.

A parasztság helyzetének javítását célzó itt felsorolt intézkedéseknek legnagyobb része, kivéve a jobbágyságnak 1864-iki felszabadítását a conservatív és az úgynevezett junimista – haladó conservatív – kormányoktól származik. A liberális párt, hogy népszerűségét a tömeg előtt a tényleg cselekvő conservatív pártokkal és az aranyhegyeket ígérő socialistákkal szemben fentarthassa, 1891-ben Jassyban nagy pártgyűlést tartott s azon egy politikai programot dolgozott ki, az úgynevezett jassy-i programot. »Minden parasztnak – hangzik e program egyik pontja – akinek nincs öt hektár földje, joga van az államtól egy akkora nagyságú parcellát követelni megvételre. Hasonló joguk van a falusi papoknak, taní-

tóknak és a külvárosok lakóinak is.« Később a liberális párt egyik hive, Jepurescu kimutatta, hogy ilyen birtoktalan parasztcsaládfő 400.000 van Romániában. Így éppen két millió hektár földre lenne szükség, hogy mindenki kapjon földet, holott Románia egész művelhető földje összesen sincs nyolcz millió.

De hogy némileg corrigálják a program e túlságba csapó pontját, az utána következőben kimondották, hogy »kötelessége az államnak oly nemzeti intézeteket állítani fel, melyeknek célja hitelpapírok kibocsátásával lehetővé tenni a parasztnak, hogy magánosoktól is vehessenek földet.« A jassy-i liberális program e követelése csak kísérlet volt a választók kapacizálására, de azért nem maradt a parasztság hitelviszonyainak rendezésére vonatkozóan minden következmény nélkül. A conservativ junimista kormány belátta, hogy az 1881-ben felállított Carp-féle bankok nem váltak be, tehát okvetetlenül tovább kell menniök. De mik voltak ezek a Carp-féle bankok?

Említettük, hogy Carp földművelésügyi minister 1881-ben az állami jószágoknak a birtoktalan parasztnak között való eladására vonatkozóan törvényt fogadtatott el. Hogy a gazdálkodó elem körében uralkodó tökehiányon segítsen, ugyanekkor törvényt alkottatott gazdasági hitelbank felállítására tárgyában is. Nem egy nagy középponti hitelbankot állítottak fel, amelynek fiókjai legyenek az ország különböző részében, hanem minden megye számára külön egy-egy 150-300.000 frank alaptőkével bíró kis pénzüzetet. Nem állami, hanem magánvállalatnak volt tervezve. De félve attól a valószínűségtől, hogy a különben is gyér magántőke nem fog e bankokba nagyon belemenni, a 7. §. kimondotta, hogy addig is, míg e bankok részvényeit a magánosok megvásárolnák, a részvénytőke $\frac{2}{3}$ -át kamat nélkül bocsátja az állam a bankok megalapítása céljából rendelkezésre. Ugyanezt teszik a harmadik harmaddal a megyék. E bankok nem adtak betáblázásra kölcsönt, hanem csak előlegeket terményekre, marhákra, gazdasági felszerelésekre, kölcsönt értékpapírokra és két fizetőképes aláíró kezessége mellett legtovább kilenczhónapi lejáratra váltó ellenében. Ezeket a bankokat inkább a nagyobb birtokosok vették igénybe, akik a különben is csekély pénzkészletet csakhamar kimerítették, hogy mikor a kisbirtokos

paraszt fordult hozzájuk, legtöbbször azt a választ kapta: nincs pénz!

A liberális párt jassy-i programjának hatására 1892-ben a conservatív kormány egy új törvényvel eltörölte ezeket a csekély hatású megyei bankokat és egy középponti mezőgazdasági bankot állított fel. Ez sem adott jelzálogkölcsönöket, hanem csak előlegkölcsönöket marhákra, terményekre és gazdasági felszerelésekre. Ez a középponti bank csakhamar nagyobb és jótékonyabb hatásúnak bizonyult. Megalakulása után két évvel később, 1894 végén már 231.000 kölcsönvevőnek huszonhárom millió frank hitelt nyújtott. A kölcsönző parasztok a kölcsön kapott összeget meglepő pontossággal fizették vissza. Mindössze is 23.000 frankot kellett csupán kényszereszközzel behajtani. E törvény kezdeményezője is Carp volt, ki indítatva a falusi építkezések nyomorúságos voltától, már megelőzően egy építkezési szabályzatot dolgoztatott ki. A korona uradalmaiban s az állami birtokokra telepített új falvakban e szabályzatnak megfelelő házakat emeltek mindenütt. E valóban csinos parasztházakat mintaházaknak nevezik. A mezőgazdasági bank az első két esztendőben 1894-ig 393.000 frankot adott kölcsön olyan parasztnak, akik ilyen mintaházak építésére vállalkoztak.

Uralomra kerülén 1896 végén a liberális párt, jassy-i programjának ide vonatkozó pontját igyekezett gyorsan beváltani. Már 1897-ben beterjesztett a mezőgazdasági bankról egy törvényjavaslatot, amelynek lényege a következőkben vonható össze: Az állam elégséges tőkével felállít egy bankot arra a célra, hogy a parasztok birtokvásárlását úgy az államtól, mint a magánosoktól előmozdítsa és közvetítse. E banknak elővételi joga van minden kényszerárverés alá kerülő birtokra s azonkívül jogában áll szabad egyesség útján magánosoktól is vásárolni birtokot. A megvásárolt birtokot volt tulajdonosának a bank fizeti ki hitellevelei segítségével. A jelentkező parasztnak a bank adja el a törvényben megállapított feltételek mellett törlesztésre a megvásárolt földet s így a parasztnak nem az eladónak, hanem a banknak fognak tartozni.

A conservatív párt ezt a javaslatot természetesen ellemezte De a liberális pártban is voltak többen, különösen a nagybirtokosok között, akik úgy okoskodtak: ha e javaslat

törvénynyé válik, akkor a parasztok terrorizáló fellépéssel, sztrájkokkal és más egyéb, többé-kevésbé erőszakos eszközökkel rajta lesznek, hogy a földbirtokosok igyekezzenek birtokaiktól megszabadulni. Aztán ennek következtében a parasztság elegendő földhöz jutva, nem fog hozzájárulni a még megmaradt nagybirtokosok földjeinek megműveléséhez. A párt kebelében mutatkozott e nézetkülönbség hatására a javaslat benyújtója, Aurelian földművelésügyi minister kénytelen volt helyét átengedni a párt vezérének, a nagybirtokos Sturdza Demeternek, ki az egészet elejtette s így minden a régiben maradt.

e) *A bérlőrendszer:*

Bár a romániai parasztlázadásoknak állandó jelszava: nincs elég földünk!, földet kérünk! a román parasztságnak még sem az a legnagyobb és egyetlen nyomorúsága, hogy nincsen elegendő földje, hanem e nyomorúságnak oka inkább abban a módban és rendszerben rejlik, amelylyel általában azt a nagybirtokot kezelik, amely birtokon munkát találva, tisztességesen megkereshetné kenyerét.

Romániában a nagybirtokokon elenyésző csekély kivétellel legrimitívabb külterjes gazdálkodást folytatnak. A tulajdonosok nem maguk gazdálkodnak birtokaikon, hanem kiadják bérbe. Az állami jószágok kezelésében is a bérletrendszer az uralkodó. Házi gazdálkodást egyedül a királyi korona uradalmában üznek s az mintaszerű is. Az ötven hektárnál nagyobb birtokok 56%-a bérbe van adva körülbelül 2,334.145 hektár területtel. E bérletek túlnyomó része nem kis vagy középbérlet, hanem valóságos nagybérlet. E nagybérlőrendszer kialakulásának többféle oka van. Az első az, hogy a paraszt nagyon szegény és tudatlan lévén, még a maga törpe birtokának műveléséhez sincs elég anyagi ereje és gazdasági tudása, nem hogy a magáénál nagyobb birtoktest kibérlésével próbálna szerencsét. Aztán a birtokosnak is könnyebb egyetlen fizetőképes bérlővel állani szemben, mint a gyenge fizetőképességű kis bérlők egész tuczatjával.

Így alakult, meg a nagybérlő-rendszer Romániában és különösebben, mint eredeti romániai specialitás a nagybérlők

trusztje. Az ötezer hektárnál nagyobb területű birtokok bérletének 73.38%-a Moldovában három ilyen bérlőtruszt kezében van. E három közül is a leghatalmasabb a Fischer-féle tröszt. Ezt a trösztut az öt Fischer testvér alakította s hogy minő arányokban dolgozott, azt láthatjuk a következő adatokból.

A Fischer-féle truszt 1902-ben 183.325 hektár földet bérelt 2,867.116 frankért, 1904-ben már 237.863 hektárt 3,228.882 frankért és 1907-ben, a parasztlázadás évében, 259.400 hektárt 3,441.343 frankért. Ez az óriási terület összesen 79 községet foglalt magában. A truszt oly ügyesen dolgozott, hogy maga az állam is bérebe adta neki a 16.574 hektár területi jalomicai birtokát és az iskolai pénztár is 174.584 frank évi bérért egy 13.000 hektár terjedelmű uradalmát. A külföldi biztosító társaságoktól az alkotmány ez irányú tiltó rendelkezései ellenére megszerzett birtokokból is 3.896 hektár földet bérelt évi 92.223 frankért. A 259.400 hektárból, amelyet a truszt 1907-ben bérelt 80%-t apróbb részletekben parasztnak adott albérletbe, úgy hogy a Fischer-féle truszt-bérleten mintegy 50-60.000 parasztsalád dolgozik a trusztnek. Egy csomó politikus állott a truszt zsoldjában, akik a bérleteket számára kijárták. A második nagy trusztöt a Juster-féle cég alkotja, amelyik közel 160.000 hektárt bérelt.

Miután a nagybérlő trusztök tulajdonosai zsidók, az az általánosan elterjedt hit, hogy Romániában a bérletek túlnyomóan zsidókézből vannak és bizonyos körökben még Románián kívül is szeretik a zsidók nyakába varrni mindazt a rosszat, ami ebből az egészségtelen bérletrendszerből folyik. CREANGA kimutatásai szerint a román nemzetiségű bérlők százaléka 72.54%, idegen, de nem zsidó bérlőké 13'30%; zsidó bérlőké 14.60%. A bérbeadott földek 63.64%-át román ember bérlé, 17.79%-át idegen, de nem zsidó és csak 18.87%-át zsidó.

f) *A munkaszerződés.*

A romániai mezei gazdálkodás sajátos különlegességéhez tartozik az az első tekintetre paradoxonnak látszó jelenség is, hogy bár Romániában a paraszt-proletariátus sokkal nagyobb,

mint a nyugati országok bármelyikében, mégis munkáskéz hiányában szenved. G. B e n g n e r Románia stuttgarti főconsula »Rumänien ein Land der Zukunft« című 1896-ban megjelent munkájában az idegen mezei munkásokról hivatalos források alapján kimutatást közöl. E kimutatás szerint az idegen mezei munkások száma a nyolczvanas években átlag 17.000-re rúgott, 1895-ben ellenben már 42.000-re.

Hogy a romániai paraszt a valóban meglévő mezei munkáshiány mellett sem tudja munkaerejét értékesíteni, annak oka első sorban a rossz munkaszerződési törvény volt. Ostobák, gonoszok, vagy legalább is rosszhiszeműek azok, kik azt mondják, hogy Romániában nincs proletariátus – írja dr. SABIN már a hetvenes években – hisz a falusi lakosságnak legnagyobb része proletár, de nem olyan proletár, amilyent Nyugateurópában ismernek, hanem ötször vagy tízszer nyomorultabb, mert Európában egyetlen olyan proletár sincs, aki munkáját öt évre előre eladná. Nálunk a felszabadult jobbágyoknak 10%-át évekre előre eladta munkáját. Száz parasztgazda közül alig van 16, aki az adót végrehajtás nélkül fizetné, vagy a nélkül, hogy eladja földjét, marháját vagy kézi munkáját. Európának egyetlen munkása sem adja el munkáját oly hallatlanul barbár olcsósággal, mint a miénk.« SPIRU HARET, Romániának több ízben közoktatásügyi minisztere ezt a törvényt »Chestia Taranească« című művében (47. lap) valóságos istenostorának nevezi, mert lehetővé teszi, sőt előmozdítja a föld- és munkauzsora minden nemét.

Hogy miből áll egy ilyen munkaszerződés, arra számos példát találunk KOGALNICEANU »Chestia Taraneasca«. című könyvében. Például szolgáljon a sok közül egy, amely az ilyen szerződéseknek átlagos típusául tekinthető. Gancsova, Dolzs megyebeli község monographiájából való.

Egy paraszt kibérel 8 pogon kukoriczaföldet. Haszonbérben átadja az egész termés felét és azt a földbirtokoshoz haza is viszi, azután kötelezi magát, hogy még két pogon kukoriczaföldet megmível s annak termését is saját kocsiján hazaviszi; továbbá learat két pogon búzát s azt a cséplőgéphez viszi. Három napot dolgozik két marhával, hat napot kézzel a cséplőgépnél. Húsz hektoliter termést elszállít húsz kilométerre; ad két tyúkot és a kerti munkáknál dolgozik egy

napot két ökörrrel. Így tehát a nyolcz pogon fele terméséért dolgozik pénzértékre átszámítva 212 frank értékben. De ezt még könnyen elviselné. Marhája számára azonban nincs legelője, nincs szénafüve. SPIRIT HARET felhoz egy jassyi környékbeli nagybérlőt, ki másfél hektárnyi szénafűért éppen 240 frankot sajtolt ki a parasztoktól részint készpénzben, részint terményekben és munkában.

Súlyosítják a terhes feltételeket még a velők járó szokásos visszaélések, amelyek között a következők a leggyakoribbak. A parasztnak haszonbérbe adott parcellát úgy mérik ki, hogy a szerződésben kikötötnél közel $\frac{1}{3}$ -ával kisebb legyen, a valóságban, a megmunkálásra átvett urasági földet pedig úgy, hogy lehetőleg ugyanannyival nagyobb legyen. Hogy a paraszt az uraság földjét pontos időben megművelje, a bérbe vett földet szokás szerint csak azután adják ki, ha már az uraságét megszántotta és bevetette. Mikor a termést letakarította, az elosztást: a felezést minden ürügygel húzzák-halasztják, csak azért, hogy a paraszt, nem értékesíthetvén kellő időben a maga termését, kénytelen legyen a birtokosnál vagy a bérlőnél úgy eladósodni, hogy a jövő esztendőben se tudjon megszabadulni. Miután a paraszt a maga részét az elosztás előtt haza nem viheti s az elosztás későm gyakran decemberben történik meg, a künlevő termés az időjárás hatása következtében megromlik s a bérlő paraszt nagy kárt szenved.

g) A romániai paraszt-proletariátus statisztikája.

Az itt felhozottak teszik érthetővé, hogy Románia kerek-számban 408.000-re becsülhető 21 évesnél idősebb, tehát családfő számba vehető parasztja nem keresheti meg mindennapi kenyerét, mint mezei munkás. De ezzel a 408.000 családfővel még nincs kimerítve az ország paraszt-proletariátusa. CREANGA számításai szerint körülbelül 100.000-re rúg azoknak a száma, akiknek maguknak a valóságban nincs semmi földbirtokuk, de mégis a földbirtokosok közé írtak be, mint $\frac{1}{2}$ -3, 4 hektárnyi földnek ketten, hárman társtulajdonosai, testvérek, osztályos atyafiak stb., s akik emiatt megosztózas

esetén igazán oly csekély föld birtokába jutnának, amelyet értékére nézve egyenlőnek lehet venni a semmivel. A teljesen birtoktalan parasztok számát tehát, ha hozzávesszük e társultajdonosokat is CREANGA-val, kerek számban 500.000-re lehet becsülni.

De ha vizsgálat alá fogjuk azt is, hogy a 10 hektáron alól való törpebirtok hogyan van elaprózva, csak akkor látjuk, hogy Romániában mekkora a parasztproletariatus száma. 62.832 olyan paraszt családfő van, akinek birtoka nem nagyobb $\frac{1}{2}$ hektárnál. Tehát annyi földje van, amely éppen $3\frac{1}{2}$ -szer hoz kevesebbet, mint amennyi okvetlenül szükséges családja és maga mindennapi táplálékára. 81.039 olyan családfő van továbbá, akinek birtoka $1\frac{1}{2}$ és 1 hektár között van, akinek birtoka tehát $1\frac{1}{2}$ -szer hoz kevesebbet, mint amennyi mindennapi táplálékára szükséges. 147.900 olyan családfő van, akinek birtoka 1-2 hektár között ingadozik, akinek akkora földbirtoka van, hogy mindennapi táplálékának éppen felét termi meg és végül 131.630 paraszt, akinek 2-3 hektár között levő birtoka éppen csak mindennapi táplálékát termi meg, de adóra, ruházatra és más egyéb szükségleteire semmi sem marad. Ezeket keze munkájával kell mások szolgálatában megkeresnie.

E 423.401 paraszt családfőt hozzáadva a teljesen vagyontalan 500.000-hez, elmondhatjuk, hogy Romániában 923.401 olyan paraszt családfő van, akinek megélhetése és sorsa feltétlen és állandó függésben van a nagybirtokosoktól és bérlőktől. Romániának, beleszámítva azokat a kisbirtokosokat is, kiknek 3-10 hektár földje van, összes paraszt háztartása 1,466.259-re rúg. Levonva ebből a proletárnak vehető fennebb kimutatott teljesen birtoktalan, vagy az igazán számba is alig vehető nagyságú törpebirtokok tulajdonosait, Romániának mindössze is 542.858 parasztja, az egésznek 37.03%-a van olyan, aki földjének művelésével magának emberhez méltó sorsot biztosíthat.

Ha közelebbről szemügyre vesszük ezeket az adatokat, kénytelenek vagyunk igazat adni CREANGA következő állításának: Egyetlen földművelő államban sincs a parasztbirtok annyira elaprózva, mint Romániában s a nagybirtok sehol, még Oroszországban sem lép fel oly tömörített alakban. És ami a helyzetet még rosszabbá teszi az, hogy a középbirtok

jóformán számba sem vehető tényező az elaprózott parasztbirtokkal és a mindenben uralkodó nagybirtokkal szemben.

h) *A gazdasági állapotok hatása a romániai parasztság egészségügyi viszonyaira.*

Miután a romániai parasztproletariatus munkaerjét az iparban sem tudja értékesíteni, mivelhogy Romániában az ipar még nagyon fejletlen és az is, ami van, majdnem kizárólag az idegenek kezében van, a romániai parasztság helyzete Európában kétségenkívül egyike a legszánalmasabbaknak. Nyilvánvaló bizonyossága a parasztság e siralmas helyzetének a Románia legtermékenyebb síkságain fekvő faluk külseje.

E falvaknak már első megpillantása is elszomorít és lehangol. Ami a legtöbbször azonnal megdöbben, az a növényzet teljes hiánya. Tömérdek falu van, melyben nincs egy veteményes kert, egy tenyérnyi zöldség. Hitvány csalán, burján és bozót mindenütt, amely kiszívja a talaj zsíráját. »Egész falvak vannak, különösen Moldovában, írja *Istrati*: »O pagina din Istoria contimpurana« című művének 228. lapján, ahol a földben még egy hagymát sem találsz. Mi az ugorkánál közönségesebb vetemény? – és mégis láttam számos falut, melyekben ezt is csak a zsidó korcsmáros termeli.« – Az utcák rendetlenek. Alig van egy-két falu, amelyiknek egy-két tűrhető utcája van. A többiekben girbe-gurbák, benőve burjánnal s telve szemét és ganéj dombokkal. Mindenki odaépít ahova neki tetszik. Sokan éppen az utca közepére. Majdnem kivétel nélkül mindenik falu egy többé-kevésbé mély völgy fenekében van építve, melyet a falu között több, trágyával s egyéb piszokkal megtöltött vízmosás barázdál szelvényében vagy hosszában. A víz ezekben a mélyedésekben megáll és nyárban megposhadva, valóságos melegágyává lesz a fertőzöttnak, különösen, ha meggondoljuk, hogy ezekben a pocsolyákban fürdenek a gyermekek, s hogy ezekből isznak a háziállatok. A parasztházak között csak elvétve akad egy-egy tiszta. A többi piszkos. A világosság és a levegő azonban mindeniktől hiányzik. A dunamenti faluk még ma is földbeásott hurubákból állanak, amelyek közül csak imitt-amott emelkedik ki egy-egy agyagból vert falú ház.

Ily körülmények között nem csoda, ha Románia hygienistái egyetértenek abban, hogy a román parasztság testi elsatnyulása a legnagyobb mértékben előhaladó folyamatban van. »A mi parasztságunk helyzete – írja PEUCESCU már idézett művében – az ország némely részében oly rossz, hogy emiatt a román faj valóban elsatnyulónak és veszendőnek tartható. Az egymásután következő nemzedékek egyre gyengébbek, betegesebbek, restebbek, a szellemi és testi munkára egyre alkalmatlanabbak lesznek.« Ezt igazolja egyébként a statisztika is. 1859-ben falun 57 halálozás esett 100 születésre. 1872-ben már 95 és 1883-ban 100. Tehát már huszonöt év előtt eljutott Romániában a falusi nép szaporodása a stagnáláshoz. A legutóbbi statisztikai kimutatások Románia népességének szaporodásáról tesznek tanúságot ugyan, de ez a szaporodás nem a román falusi parasztság, hanem a bevándorolt idegen elemek, különösen pedig a zsidóság javára esik.

Hogy a romániai paraszt minő rohamosan satnyul el, arra megdöbbenő példát szolgáltat a sorozási statisztika. Ez elkorcsosodás azonban régibb keletű. Már 1864-ban kénytelen volt Kuza fejedelem Moldovába egy bizottságot küldeni. E bizottság látva, hogy Román megye egyik kerületéből 400 ujoncz közül csak 17 válik be, a többi mind beteges, fejletlen és elnyomorodott, jelentésében azon nézetének adott kifejezést, hogy sokkal jobban tették volna, ha a falvakban iskolák helyett kórházakat állítottak volna. Tizenöt évvel később, 1879-ben NICOLESCU dr. hivatalos jelentésében beszámolva a Muscel megyebeli sorozásról, azt mondja, hogy az előállítottak között több volt olyan, aki nem volt nagyobb, mint egy 7- 10 éves gyermek. SPIROIU orvos ehhez még hozzáteszi, hogy Nuksóra és Corbi községekben több ujonczot az anyja ölében vittek a bizottság elé, oly fejletlenek voltak. Az állapotok folytonosan rosszabbodtak és annak képét GEORGESCU DIMA katonaorvos hivatalos jelentésében a következő szavakkal rajzolja meg: »Azok, kik a román parasztok izmos karjairól énekelgetnek és azt állítják, hogy ezek a parasztok a román faj fentartói, mert ők alkotják az ország alapját, jobban tennék, ha a paraszt siralmas helyzetéről panaszkodnának és az ő gondviselését sürgetnék, mert jaj az olyan épületnek, amelynek alapja el van rothadva.

i) *A legújabb agrárpolitikai reformok.*

Aki ismerte a román parasztság ez állapotát, annak nem volt meglepetés az a parasztlázadás, amely most két. éve Moldovában tört ki s aztán oly pusztítóan viharzott le Oláhország síkságain. A következőkben meg akarom ismertetni, hogy e parasztlázadásnak minő hatása volt a romániai agrárpolitika további fejlődésére.

Az agrárius reformokat a parasztlázadás legkritikusabb napjaiban, 1907 márczius 12-ről kelt kéziratában maga Károly király jelentette be. E királyi kéziratban jelzett reformok közül azóta a törvényhozás a következőket valósította meg:

A 15 hektáron alól levő birtokok tulajdonosait felmentették az évi 5 frank szárazsági adó alól. Ez adót a 90-es évek végén azért vetették ki, hogy közalapul szolgáljon a gyakori szárazság következtében károsultak számára. A 15 hektárnál kisebb birtok adóját leszállították 7y⁰/o-kal.

Azután szabályozták a bérletek ügyét is. Kimondták a trusztök megsemmisítésére, hogy egy személy vagy társaság, egyesület, jogi személy 5.000 hektárnál nagyobb birtokot még több darabban sem bérelhet. Az állam és a közigazgatás birtokai csak parasztnak adhatók bérletbe. Hogy a parasztnak a bérletet megkönnyítsék, törvényt hoztak a földművelőszövetkezetekről is és abban kimondták, hogy e törvény értelmében jogi személynek vétetik, ha legalább öt paraszt földvásárlásra vagy bérletre egyesül.

Új törvényvel szabályozták a mezőgazdasági munkaszerződést is. E törvény szerint nem köthető olyan bérleti szerződés, amely munkát köt ki, hanem csak amelyik pénzt vagy természetbeli részesedést állapít meg. A bérösszegnek, valamint a munkabérnek minimumát és maximumát a szervezendő kerületi bizottságok állapítják meg. A termés elosztásánál a következő határidők állapították meg: az elosztásnak a repczenél a letakarítás után 10 nappal, a tengerinél 20 nappal és az egyéb szemes terményeknél 30 nappal meg kell történnie. Ha valamelyik fél vonakodnék, akkor az elosztás közigazgatási úton hajtatik

végre. Ha a bérlő vagy birtokos szemben a paraszttal valami igazságtalanságot követ el, 200-500 frank pénzbüntetésre ítéltető. Ha a paraszt a maga részét az elosztás előtt a bérlő vagy földesúr tudta nélkül elviszi, akkor 15 naptól egy évig terjedhető börtönnel sújtatik. Ha a bérlő vagy birtokos a paraszt megkárosítására akár a földkiosztásnál, akár a termés elosztásánál hamis mértéket használ, nemcsak kihágást követ el, hanem tartozik az okozott kárt tízszeres értékben megtéríteni.

Minden munkás vagy kisbérlő és feles paraszt kap egy munkakönyvecskét, hova a vállalt munkára vagy bérletre vonatkozóan minden bejegyzendő. E könyvecske adatainak meg kell egyezniök a birtokos és főbérlő könyvének hasonló adataival. Minden községben tartozik a bíró nyilvántartást vezetni azokról a munkásokról, akik hajlandók más községekben is munkát vállalni. E lajstromot azután beküldi a megye prefektjéhez. A mezőgazdasági szerződések pontos és igazságos végrehajtásáért a községben első sorban a községi bíró felelős. Amelyik bíró e tekintetben mulasztást követ el, 1.000 frank pénzbírságra vagy hat hónapig terjedhető fogságra ítéltető. Másodsorban a megyére vonatkozóan felelős a megyei mezőgazdasági bizottság. Ezeken kívül, mint legfőbb fórum, az ilyen mezőgazdasági ügyekre vonatkozóan egy országos mezőgazdasági főtanács is szerveztetett.

A mezőgazdasági munkásszerződések reformjával egyenlően égető szükség volt a legelőkérdés megoldására is. Az erre vonatkozó törvény kimondotta, hogy minden községben 5 kilométer körzeten belül közlegelő hasítandó ki azon 300 hektárnál nagyobb birtokok egy hetedéből, amelyek e zónán belül találhatóak. Ha nincs elegendő 300 hektáros birtok, akkor a 150 hektárnál nagyobb birtokok egy nyolczadából. Az újonnan alakítandó községi legelőnek akkorának kell lennie, hogy minden nagy állatra – ökör, tehén, bivaly, ló – legalább egy hektár terület jusson.

A határban három évről három évre a vetésforgók megállapítandók. Azok a parasztok, kik e vetésforgókat nem tartják meg, kizárandók a közlegelőkből, úgyszintén azok is, akik a trágyát nem hordják ki földjeikre, kik házuk körül nem termelnek semmi zöldséget, vagy földjükön legalább 1.000 négyszög méter területre nem vetnek mesterséges takarmányt.

A kihaló legelőegységek árát a megyei mezőgazdasági bizottság állapítja meg. Ára a legelőt használó birtokosokat terheli a marháiknak és birtokuk nagyságának megfelelő arányban, de a volt tulajdonosoknak a mezőgazdasági bank fizeti ki. A törlesztési hányadot és részleteket a banknak az állam biztosítja, amennyiben a közzadók módjára hajtja be az egyesektől.

A parasztság mezőgazdasági hiteligenyeinek kielégítésére 10 millió frank alaptőkével egy mezőgazdasági bankot alapítottak. A 10 millió felét az állam jegyzté, másik felét a magántőke. A bank ötven évre szóló jelzálogkötvényeket bocsát ki. Magánosoktól 200 hektárnál nagyobb birtokokat vásárol s azokat parcellázva, eladja a vásárolni akaró parasztnak. Az eladási ár azonban csak 10%-kal lehet nagyobb a vételárnál. A megvásárolt birtokokat sík vidéken 5, hegyes vidékeken 3 hektáros parcellákra osztják fel. Először azokat a parasztnak elégitik ki, akiknek nincs 5 hektár földjük. A pap és tanító legfőlebb két parcellát vásárolhatnak. Ha 5 hektáros vásárló elégséges számban nem jelentkezik, akkor 25-50 hektáros darabonként is eladható a föld.

Az eladásra kerülő nagybirtokokon található kastélyok és udvarházak körül 50-150 hektárnyi föld meghagyandó s lehetőleg gazdasági vagy legalább földművesiskolát végzett egyéneknek adandó el, hogy ily módon is elősegítsék egy kis középbirtokos – falusi vagyonos értelmiség – kialakulását. Az így megvásárolt birtokokat sem végrendekezés, sem ajándékozás vagy vásár útján sík vidéken 5, hegyes vidéken pedig 3 hektárnál kisebb parcellákra nem szabad osztani. Ha az örökösök halál esetén nem tudnak megegyezni, a birtokot a maga egészében kell eladni s a befolyó vételárt kell az örökösök között felosztani. A mezőgazdasági bank részvényei után a magánosoknak 10%-nál nem adható nagyobb osztalék, az állami részvények után csak 6. A többletből külön jótékonyági alap szervezendő azért, hogy annak jövedelméből a parasztbirtokosok mezőgazdasági kulturáját mozdítsák elő.

Ez utóbbi kikötés arról tesz tanúbizonyságot, hogy Románia Politikusai tudják, hogy semmiféle agrárpolitikai reformnak sem lehet meg a remélhető üdvös hatása addig, míg a romániai parasztságban a mai gazdasági kulturátlanságot a nyugat-

európai népekével egyenlő szintájú általános nép- és szakszerű mezőgazdasági cultura fel nem váltja. Ez irányú actiójának középpontjává a néptanítóságot tette. Hogy minő módon és minő eszközökkel akarja Románia közoktatásügyi politikája ránevelni a tanítóságot socialis és gazdasági feladataira, inkább a román közoktatásügyi politikába tartozik, mintsem az agrárpolitikába s azért itt, tekintettel a kiszabott térhez és időhöz mérten terjedelmesebbé vált fejtegetéseimre, csak rámutatok a román kormány ez irányú törekvésére, amely megérdemli, hogy nálunk is nemcsak tanulmány, hanem bizonyos fokig követésre méltó példa is legyen.

Az utolsó évek munkásmozgalmi Magyarországon.

Írta: GÉBER ANTAL.
(Folytatás.)

II.

IV. A szakszervezeti mozgalom.

A szabadelvű és egyenlőségi elmélet volt éppen az, a mely külön munkásegysületek alakítását megengedhetetlennek tartotta, minthogy azok minden polgár előtt nyitva nem állanak és így a társadalomnak osztályok szerinti tagozódását eredményezték volna. Ezen felfogásból sarjadtak a magyar egyesületi jog főforrásait képező 1873. évi 1.394. és az 1875. évi 1.503. számú belügyministeri rendeletek is. Hasonlóképpen az 1884. évi XVII. törvénycikk, vagyis ipartörvényünk sem ismer ily munkásegysületeket. Azonban megengedte, hogy a képesítéshez nem kötött ipart űzők munkásai, valamint a gyári munkások is az ipartársulatnak tagjai lehessenek. (149. §.) A képesítéshez kötött ipart űzők segédei pedig az ipartestület bizonyos működéseiben részt vehessenek, sőt ebben érvényesülésüket intézményesen biztosította. (141. és 142. §§.) Sok akadékoskodás leküzdésébe került tehát míg a munkásoknak, érdekeiknek a munkaadókkal szemben való megvédése céljából, az ipartörvény által provideált alakzatokon kívül eső, külön szakszervezetekben való tömörülése elismertetett. A múlt század

80-as éveinek végén ugyanis kitűnt – különösen a külföldi példákból, melyek a hazai fejlődés irányát is jelezték – hogy a munkások külön szervezkedése annyira haladt, hogy annak úgy a munkásokra, mint az államra nézve is sokkal nagyobb jelentősége van, semhogy a doctrínához való merő ragaszkodásból e tilalmat továbbra is fenn lehetett volna tartani. Az alakulások tudomásul vétele alkalmával azonban az alapszabályok messze menő óvatossággal vizsgálatnak felül abból a szempontból, vajjon nem tartalmazznak-e olyasmit, ami a társadalmi béke megbontásához vezetne.

Nyomorúságos ipari viszonyaink és a munkásosztály alacsony értelmi színvonala folytán azonban a szakszervezeti mozgalom nálunk csak nagyon lassan haladt előbbre. Mikor pedig már némileg lábra kapott volna, vezetői vitték romlásba. Ugyanis 1898-ban a fővárosban nagy számmal voltak munkanélküliek, akikkel a szervezetek támogató jóindulatát kívánták éreztetni és ezeket oly tüntetésekre és rendzavarásokba vitték bele, hogy az akkori Bánffy-kormány a szakszervezetekkel szemben a legridegebb elnyomás álláspontjára helyezkedett. Az 1898. évi 2.219/eln. számú belügyministeri rendelet az alapszabályaikkal ellenkező, vagy azokban nem engedélyezett eljárást követő összes munkásegyleteket felfüggesztette, illetve feloszlatta. Az újonnan létesülő szakszervezetek alapszabályait még szigorúbb felülvizsgálatnak vetette alá, végül pedig a közigazgatási hatóságokat feljogosította, hogy a munkások gyűléseibe, helyiségeibe bármikor bemehessenek és az egyletek irataiba, pénzkezelésébe bármikor betekinthesse. Egy másik ugyanez évből való belügyministeri rendelet pedig a felfüggesztett, vagy feloszlalt, illetve alapszabály nélkül működő egyletek vezetésében, gyűléseiben vagy *bármiféle* működésében való részvételt, végül egy harmadik rendelet a nyilvános gyűléseknek bejelentés és engedély nélkül való rendezését, az azokon való részvételt, valamint a hatóság által feloszlalt gyűlés folytatását, szigorúan büntetendő kihágásnak minősítette.

A munkások szervezkedése mindazonáltal a következő évben kezdett kihajtani és virágozni. A munkásmozgalmak vezetői szeretik ezt úgy feltüntetni, mintha e csapások a munkásosztály nagyobb ellentállását váltották volna ki és a

mozgalom megizmosodása egyenesen ebből származott volna. Ez az állítás csak annyiban igaz, amennyiben akkor a közvélemény általában elítélte az előző kormány erőszakoskodásait és ezek között a munkásokkal szemben követett eljárásait is. De a szakszervezeti mozgalom korántsem a munkásosztály önerejéből táplálkozott, hanem felvirágzását első sorban egy engesztelékenyebb kormányzati rendszer elkövetkezésének köszönheti. Látni fogjuk, hogy további folyamata és hullámzásai is nagymértékben a mindenkori kormány kegyeitől függenek.

A 90-es évek legvégéig a munkásoknak csak helyi szervezeteik voltak, habár ezek is már ugyan bizonyos összekötetésben állottak egymással, különösen a központi szervező bizottságok útján, melyek a szaklapok körül csoportosultak.*) 1899-ben tartották e szakszervezetek Budapesten első országos összejövetelüket. Még ugyanez évben a kalapos és nemezárú iparban alkalmazott munkások országos szakegyletének alapszabályai jóváhagyattak. 1900-ban a könyvkötők, 1902-ben a könyvnyomdászok és a szabók, 1903-ban az ács, bőröndös, szíjgyártó, cipész és csizmadia, a faipari, graphikai, kőfaragó, építő, vas- és rézesztergályos, végül a vas- és fémmunkások, 1904-ben a szobafestő és mázoló, 1905-ben az élelmezési, textil- és bőripari, 1906-ban pedig a borbély, keztyűs, továbbá a vegyészeti és malommunkások országos szervezetei létesültek. (A gabona-, vasutas- és földmunkások, továbbá a magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak ugyancsak 1906-ban socialdemokrata alapon létesült országos szervezeteit, minthogy az itt tárgyalt tulajdonképpeni ipari munkásmozgalmak keretein kívül esnek, e helyütt figyelmen kívül hagyjuk.) Az 1906. év végén tehát 20 országos ipari munkás-szövetség létezett 1-061 szakcsoporttal. Ezekon kívül pedig volt még 11 (többnyire budapesti) helyi szervezet. Az összes szervezett ipari munkások számát tehát a következő adatok tüntetik fel:

1900. év végén	8.222
1901. » ».....	9.999
1902. » ».....	15.270

*) Ferenczi Imre: A magyar ipari munkásság szakszervezeti mozgalma és sztrájkjai. Közg. Szemle 1906. évf. – Ugyanattól: Das Koalitionsrecht in Ungarn. Archiv f. Socialw. u. Sozialpolitik. Bd. XXVI. Heft. 1. 1908.

1903. év végén.....	41.138
1904. » »	53.169
1905. » »	73.352
1906. » »	110.696
1907. » »	123.631
1908. » »	90.785*)

A szakszervezeti mozgalom igazi felvirágozását tehát az 1902-1906. években érte el. Három tényezőnek van abban döntő szerepe: 1. 1903-ban a szakszervezetek központjának, a szakszervezeti tanács, illetve titkárság létesülésének, mely a pártsajtó fellendítése és az agitáció révén a legnagyobb erőfeszítést fejtette ki, 2. a szervezkedési mozgalommal rokonszenvező Széli- és Tisza-, legfőként azonban az azt istápoló Kristóffy-féle uralomnak, 3. végül a szóban forgó években a munkások kereseti viszonyaira is felette kedvező gazdasági conjuncturáknak. Ez évek sorából különösen két esztendő válik ki, az 1902. év, melyben a szakszervezetek taglétszáma 25.868-czal és az 1906. esztendő, melyben 37.344-gyel növekedett.

Vizsont a jelenlegi kormány 1906. évi április hó 8-án történt uralomra jutása óta egyetlen országos munkásszövetség alapszabályait sem hagyta jóvá. Nem éppen munkásellenes politikából, mint inkább azért, mert a munkásoknak a túlerőltetett küzdelmek folytán beállott elfásulása és a rosszrafordult gazdasági viszonyok folytán áldozatkészségüknek gyöngülése következtében a mozgalomban erős pangás állott be. Ezt bizonyítja az is, hogy bár a helyi szakcsoportok száma 1907-ben még 113-mal növekedett, a tagok száma már ezen évben csak 12.935-tel szaporodott; 1908-ban pedig a szakcsoportok száma is 359-czel kevesbedett, a tagok száma meg 32.846 főnyi, óriási csökkenést mutat.

Az ipari munkások számát 900.000-re becsülve, közülök ez idő szerint tehát legfeljebb 10% tartozik a szakszervezetekbe. A bányamunkások szervezkedése még hátrább van. 1905-ben mindössze Baranya-Szabolcson volt 1.362 szervezett munkás. Szervezetük azonban 1906-ban feloszlattatott. Az 1908. évi kimutatásban azonban e szervezet újból szerepel 800 taggal, ezenkívül pedig még a brennbergi, pilisszent-

*) A szakszervezeti tanács jelentése a szakszervezetek 1908 évi fejlődéséről.

iváni, resiczai, steierlak-aninai és szekulai szervezetek. Úgy hiszem azonban, hogy mind ezek csak u. n. szabad szervezetek. Valamennyinek együtt csak 1.840 tagja volt.

Amíg a munkabeszüntetések a múlt században nálunk aránylag mégis csak szórványosan fordultak elő, megítélésük-nél a gazdasági és társadalompolitikai szempontok alig, - első sorban mindenesetre csak rendészeti szempontok jöttek számba. Ipartörvényünk sem szabályozta e kérdést. A 144., 159. és 162. §§-ok egyenesen nem tiltják el az úgynevezett összebeszéléseket, csak létrejöttüket nehezítik, midőn kijelentik, hogy a magasabb bér megadására, vagy jobb munkafeltételek kicsikarására irányuló összebeszélések, továbbá az összebeszélések mellett megmaradók támogatására, vagy az azokkal szakítók károsítására létesült egyezmények jogérvénnyel nem bírnak és az összebeszélés folytán bekövetkezett munkaszünetelés idején – az azóta a betegsegélyző pénztárakra átszállott – ipartestületi segélypénztárból támogatás nem adható. A belügyministerium azonban a szakszervezetek alapszabályainak jóváhagyása alkalmával mindig csak azt engedélyezte, hogy azok »tagjaik szellemi és anyagi érdekeinek megóvására, munkafeltételeik javítására« törekedhetnek, ennek elérése végett »a munkaadókkal tárgyalásokba bocsátkozhatnak, hogy békes megegyezést létesítsenek.« De soha sem engedte az alapszabályokba felvenni, hogy a szakszervezet az említett megengedett cél érdekében sztrájkot szervezhessen, -vagy a kitört sztrájkot irányíthassa. Sőt a legtöbb alapszabályba kifejezetten szintén felvételni kívánta, hogy a szakegylet sztrájk esetében az abban résztvevő tagokat nem segíyezheti. Az alapszabályok e pontja ellen vétő, illetve az alapszabályokban megvont hatáskörön túllépő szakszervezetek minden esetben feloszlathattak. E tilalom és a közigazgatási hatóságok zaklatásai folytán azután a munkásmozgalmak sajátos szervezete alakult ki nálunk. Ugyanis nem a szakszervezetek mint ilyenek, hanem a titkos szabadszervezetek és ellenállási pénztárak rendezik a sztrájkokat. Ezek szervei a bizalmi férfiak, akik a munkásokat és a munkaadókat a megállapított munkafeltételek betartása tekintetében ellenőrzik. Ezek terjesztik a szaklapokat és szedik be az ellenállási pénztár heti 10-20 fillér tagdíjait,

melyeket egy kis könyvecskébe beragasztott bélyeg alakjában nyugtáznak. Az ellenállási vagy sztrájkpénztárt a szabadszervezet néhány tagja, jóformán ellenőrzés nélkül kezeli.

Az országos szakszervezeteknek vagyis szövetségeknek megfelelően az országos szabadszervezetek fejlődtek ki, melyek alatt a helyi szervezetek állanak. Ezek az országos szervezetek az egész szakma összes munkásainak küzdelmeit irányítják, országosan egységesített munkafeltételeket állapítanak meg, beleszoknak a helyi sztrájkok rendezésébe, segélylyel, kiküldöttjeikkel támogatják ezeket és képviseltetik magukat a béketárgyalásokon.

V. A munkások küzdelmei.

Íme ily kitűnően volt a munkásság szervezve, mikor e század elején a minden vonalon felgyülemlett társadalmi bajok kitörték. Az iparfelügyelők jelentései szerint 1900-ban az egész országban még csak 4, 1901-ben 19, 1903-ban – a budapesti államrendőrség jelentése szerint – 38, 1903-ban – újból az iparfelügyelők szerint – 144 és 1904-ben 183 sztrájk eset fordult elő, mely utóbbiakban már 40.733 munkás vett részt.

A sztrájkok tehát számra és jelentőségre nézve egyszerre, mondhatnám meglepetésszerűen óriási arányokat öltöttek. Ezzel párhuzamosan jellegük és megítélésük is lényeges változáson ment keresztül. Eddig a munkások még nem igen mertek nyíltan a porondra kilépni. A munkaadók ugyanis a munkások követeléseivel szemben többnyire rideg, visszautasító magatartást tanúsítottak. A munkások követeléseit úri fenhatóságuk elleni lázadásnak tekintették. Az iparfelügyelők jelentései szerint is a szervezkedési a legszigorúbban tiltották és a készülők sztrájkokat a vezetők rögtöni elbocsátásával igyekeztek megakadályozni, a mi többnyire sikerült is. A nyomdaiparban például, ahol az újonnan megállapított munkadíj szabályzat legelsőül nyert 1904-ben országos – azaz 81 városban – elfogadtatást, a munkások 65%-a harc árán és csak 35%-a jutott békés úton az egyezményhez. Ezzel a türelmetlen eljárással szemben a munkások harci eszköze többnyire az

ügynevezett bojkott volt. Ez abból állott, hogy valamely szakma munkásai követeléseiket akként igyekeztek érvényesíteni, hogy a munkát nem az illető iparágbeli összes munkaadóknál egyszerre, hanem az egyes üzemekben rendre szüntették be. Ekként leginkább állott módjukban, hogy az egyes munkaadók szorultságát kihasználják, amellett, hogy a lehető legkevesebb munkás maradjon foglalkozás nélkül, és hogy ezeket a többiek leginkább segíelyezhessék. Sőt lábra kapott – legelőször az építőiparban – a legalattomosabb harcsmódor, amely a munkások részéről semmi áldozatot nem követel, az úgynevezett *ca canny*, vagy amint nálunk elnevezték, az »amerikázás.«

Már most a munkabeszüntetések nem csupán rendészeti, hanem gazdasági és társadalompolitikai szempontokból is a legnagyobb mértékben igényelték a közhatalom állásfoglalását. A hivatalos felfogás ezekkel szemben a kereskedelemügyi miniszternek 1904. évi 73.078. sz. a. kelt rendeletében jutott kifejezésre. »A munkások azon törekvése, – mondja a rendelet – hogy minél kedvezőbb munkafeltételeket érjenek el, – a gazdasági életnek oly természetes jelensége, melyet megakadályozni vagy korlátozni sem nem lehet, sem nem szabad. Nem változtat ezen az sem, ha a munkások ebbeli törekvésüket tömeges összebeszéléseken alapuló tömeges munkabeszüntetéssel iparkodnak elérni.«

Habár az ipartörvénynek fent idézett szakaszai továbbra is érvényben maradtak, valamint változatlanul megmaradtak a szakszervezeteknek a sztrájkjogot kizáró alapszabályai is, mégis a közigazgatási hatóságokhoz, mint iparhatóságokhoz intézett ezen rendelet által a sztrájkok erkölcsi jogosultsága nálunk is kifejezetten elismertetett. Az adatok igazolják, hogy a rendeletben megnyilatkozó ezen szabadelvű felfogás, melyet a következő évben a munkások támogatását kereső alkotmányellenes kormány a legteljesebb mértékben magáévá tett, hacsak mint járulékos tényező is, szintén egyik oka volt, hogy a következő években a harcok még gyakoriabbak legyenek. A kereskedelemügyi ministerium által kiadott hivatalos sztrájkstatisztikák szerint ugyanis 1905-ben 335, 1906-ban 558, 1907-ben 431, 1908-ban mintegy 200 sztrájk eset fordult elő,

melyekben 39.742, illetve 45.919, illetve 36.026, illetve mintegy 20.000 munkás vett részt.*)

Szó sincs róla, ennek az óriási sztrájkmozgalomnak mélyebben fekvő, még pedig a termelési és munkásviszonyok előző fejtegetéseink során vázolt alakulásában gyökerező okai voltak. Az ipari fellendülés gyümölcseiben ugyanis a munkások szintén részesedni akartak és az időt erre mindenképpen elérkezettnek vélték. Mert amíg egyfelől az elsőrendű szükségleti cikkek, úgymint élelmiszerek, fűtési és világítási anyagok, továbbá a lakásbérek folyton fokozódó drágasága nyomasztólag súlyosodott rájuk, addig másfelől a munkáspiacon észlelhető nagy kereslet a siker nagyobb reményével biztatta őket sztrájkra. A munkásviszonyok alakulását akként jellemeztem, hogy a munkáshiány folytán az izgatásra jobban hajló serdületlen és női, továbbá a tanulatlan munkások nagy tömegei lepték el a vállalatokat. Ez utóbbiak jó része, félig-meddig még a földművelésből élve, teljesen ipari keresetre utalva nem volt, a rendszeres ipari munkát még nem szokta meg, közben-közben henyélni szerető, megbízhatatlan, állhatatlan és fegyelmezhetetlen elemnek bizonyuk. Annál is inkább, mert tudta, hogy egy másik ipartelepen vagy a bányászatban, erdő-, mezőgazdaságban, vízszabályozási, út- és vasútépítési munkálatoknál mindig bőven talál foglalkozást. Ez a munkás-ság tehát, mely a vezetők egy szavára – igen gyakran komoly ok és megfontolás nélkül – mindig és azonnal hajlandó volt a munkát beszüntetni, úgy hogy 1906-ban csakugyan való-ságos sztrájktebolyról lehet beszélni, egy tervszerű hadjárat seregéül is kínálva kínálkozott.

Vázoltam, hogy a munkások helyi érdekképviselőiből miként nőttek ki az országos szövetségek, továbbá, hogy miként váltak ki ezekből a munkásmozgalmak harczi vezetőségei, a helyi és országos szabadszervezetek, illetve ellentállási pénztárak. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ezen országos szervezetek egységesen megállapított árszabályaikat, illetve munkafeltételeiket igyekeztek az ország minden részében érvényre emelni. Mivel pedig a különböző szakmák között a szakszervezeti tanács révén szoros kapcsolat áll fenn, viszont

*) Ipari sztrájkok és munkából való kizárások Magyarországon az 1907. évben. Budapest, 1909.

e központ az összes munkásmozgalmak irányítására a legnagyobb befolyást gyakorolja: az 1905-1907. évek harciban határozott egységesség mutatkozik. Ezen évek küzdelmeinek célját tehát a következőkben körvonalozhatom: 9-10 órai munkaidő; 20-25% béremelés; több szakmában a darab- és szakmánybérrendszer eltörlése; túlórák díjazása, illetve 25-50%-kal jobban való díjazása; egészséges műhely- és hálólhelyek; a május 1. szünet; bizalmi férfiak; szervezkedési jog és szakszervezeti munkaközvetítés elismerése.

Ezeket a követeléseket, ha lehetett, békésen igyekeztek elérni, ha pedig így nem boldogultak, a bojkott, az amerikázás és a sztrájk fegyveréhez nyúltak. El kell ugyanis ismerni, hogy a munkaadók most már kevésbé zárkóztak el a munkások követeléseitől és mivel azt az általában lendületes üzletmenet is lehetővé tette, különösen a munkaidő és a munkabérek tekintetében igen számos békés megegyezésben jelentékeny engedményeket tettek. Ámde csakhamar kiderült, hogy a küzdelemben is a szervezett munkásság a jóval erősebb fél. Ugyanis a nagymérvű munkáshiány, minthogy megfelelő szervezetük különösen a vidéken csakis a munkásoknak volt, az egész munkásközvetítést teljesen kezökre juttatta. Most már nemcsak egyes vállalatokat, hanem egész városokat zárlat alá helyezhettek és ha a munkaadók az általuk diktált munkafeltételeket el nem fogadták, a helybeli munkások mind sztrájkba léptek, más helyről pedig egyetlen munkást sem engedtek oda. A városok körülzárolását egyébiránt arra is felhasználták, hogy mindaddig ne jöhessen oda idegen helyről egyetlen munkás sem, míg a helyi szervezet legsilányabb tagja is el nem volt helyezve. Sőt az amerikázás is arra szolgált, hogy a szervezet tagjainak mennél több munkahelyet biztosítsanak. Ezek a körülmények magyarázzák meg, hogy miért szaporodott 1906-ban 37.344 fővel a szakszervezetek taglétszáma. A szervezetlen munkások helyeit is követelték, még akkor is, ha az elbocsátott helyébe nem tudtak más szervezett munkást adni. A munkaadóknak tehát nem volt módjukban munkásaikat megváltatni, hanem csakis annyi és csakis azt a munkást kapták, ahányat és akit a szakszervezet hozzájuk engedett. Végül, ha egy szervezett munkást el akartak bocsátani, mindig a nyakukon ülő bizalmi-

férfiú és a szakszervezet jóváhagyása miatt kellett aggódniok, minthogy különben az elbocsátottal egyetemlegességet vállalt többi munkásuk sztrájkba lépett. Ekként a szakszervezetek mindenbe beleavatkoztak és a termelésben, az üzem vezetésében is parancsoló szerepet igényeltek maguknak.

Ezek a viszonyok a munkaadókat mérhetetlen keserűséggel töltötték el. Közöttük és a munkások között a viszony országszerte valósággal fel volt dűlva. Általános volt a panasz, hogy a munkások munkaadóikat ellenségüknek tekintik, izgágák, engedetlenek, mert örökös izgatás tartja őket forrongásban, a műhelyekben is folytatják a toborzást ahelyett, hogy dolgoznának, ahol csak lehet, károsítják a munkaadót szóval, a munka becsületét egyáltalában nem ismerik.

Ami már most az eredményeket illeti, e részben kétségbe vonni nem lehet, hogy az 1902-1907. évek gazdasági fellendülése és munkásmozgalmi a munkásoknak a munkaidő rövidítése, a munkaerő kizsákmányolásának elhárítása, a munkabérek emelése és a munkafeltételek emberségesebb megállapítása tekintetében igen jelentékeny vívmányokat hoztak. Sajnos, a munkaidőnek és munkabéreknek a munkások előnyére történt változásáról kimerítő statisztikai adataink nincsenek. Csupán azokról vannak, melyeket a munkások sztrájkjai eredményeztek. Ugyanis a sztrájkok révén:

	1905-ben	1906-ban	1907-ben
m u n k á s			
10 ⁰ /o-nál kisebb béremelést ért el	4.084	5.414	1.959
10—20 ⁰ /o béremelést ért el	18.349	15.942	7.336
20 ⁰ /o-nál nagyobb béremelést ért el	3.271	5.273	1.983
1/2 óránál kevesebb munkaidő rövidítést ért el . .	251	5.886	95
1/2—1 órai munkaidő rövidítést ért el	18.421	3.727	5.048
1 óránál több munkaidő rövidítést ért el	3.114	4.952	410

Ámde a sztrájkok még 1906-ban is az összes ipari munkásoknak csak mintegy 1/12-ed részét érintették és ebben a

felette kedvező esztendőben is a béremelésért küzdőknek csak 30.67 (1905-ben 17.66) %-ára nézve jártak teljes, 47.39 (57.75) %-ara nézve pedig már csak részleges sikerrel. Hasonlóképen a munkaidő tekintetében támasztott követelésekért is a küzdőknek csak 45.98 (30.52) %-a ért el teljes, 21.01 (51.73) %-a pedig már csupán részleges sikert. Nyilvánvaló tehát, hogy merő megtévesztés a sztrájkokat, mint a munkásosztály boldogulásának legfőbb eszközét odaállítani, mert a harc és áldozatok nélkül létrejött békés megegyezések, melyekről azonban sajnos nincsenek gyűjtött feljegyzések, azoknál sokkal jelentősebb és számosabb vívmányt eredményeztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a munkások u. n. hatalmi követeléseivel szemben a munkaadók kevésbé voltak engedékenyek, sőt bár a szervezkedés terén messze a munkások mögött állanak, elég sikeres ellenállást tanúsítottak. Ezt bizonyítja, hogy a nem szervezett munkások elbocsátásáért 1905-ben a sztrájkolók 35%-a, 1906-ban ellenben már 63%-a; az elbocsátott munkások visszavételéért 1905-ben 92%-a; 1906-ban is 75%-a; a bizalmiférfi-rendszer elismeréséért 1905-ben 51%-a, 1906-ban pedig 64%-a küzdött teljesen eredménytelenül.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy mióta a gyári termelés a munka feltételeit a nagy tömegekre nézve egységessé tette, ezzel oly helyzet állott elő, hogy az egyén, az egyes munkás merőben tehetetlenné vált és a munkafeltételeknek, kedvezőbbé alakítása céljából helyette az összeségnek kell fellépnie. Ezt szem előtt tartva, a munkások szempontjából az említett évek legjelentősebb és legértékesebb eredményének a szervezkedés terén elért sikereket kell tekintenünk. Hiszen – hogy mást ne említsek – e szakszervezetek kiadtak: *)

	1904-ben	1905-ben	1906-ban	1907-ben	1908-ban
k o r o n á t					
Munkanélküliek					
segélyezésére	123.946	165.451	185.261	529.635	378.438
Utassegélyre	37.336	39.553	44.368	56.070	75.303
Rendkívüli se-					
gélyre	-	10.204	10.688	29.610	30.830

*) Lásd »Népszava« 1909. febr. 9-iki számát.

1904-ben 1905-ben 1906-ban 1907-ben 1908-ban

k o r o n á t

Betegség és te- metkezési se- gélyre	99.000	117.891	141.377	202.449	233.684
Özvegy-, árva- és rokkant- segélyre	100.560	82.707	90.539	103.465	108.480
Irodai és lakás- bérekre	48.212	64.911	85.462	131.339	180.760
Összesen	409.056	480.719	557.667	785.570	1.007.495

A pangás jegyében lefolyt 1908. esztendőben a fenti összegeken kívül jogvédelem czimén még 27.021, oktatás és szaklapok czimén 145.141, kezelési és beruházási költségek czimén 467.124, végül agitatio, nyomtatvány és egyéb kiadások czimén 285.437, összesen tehát 1,932.224 korona kiadást számoltak el.)*

Nem lehet tehát elvitatni, hogy e szakszervezetek oly culturmunkát végeznek, midőn a munkanélkül levők ezreit az éhenhalástól és elzülléstől megmentik, amelyet semmi hatósági vagy társadalmi szervezet pótolni nem képes.

De továbbá a szakszervezeti munkaközvetítők is:

1904-ben 16.938 jelentkező közül 11.026 munkást, azaz a jelentkezők 65.09%-át;

1905-ben 18.927 jelentkező közül 11.213 munkást, azaz a jelentkezők 61.15%-át;

1906-ban 24.952 jelentkező közül 17.333 munkást, azaz a jelentkezők 70.67%-át;

1907-ben 41.464 jelentkező közül 32.767 munkást, azaz a jelentkezők 79.02%-át;

1908-ban 41.158 jelentkező közül 29.959 munkást, azaz a jelentkezők 72.79%-át juttatták keresethez.

Végül pedig a szervezkedés juttatta a munkásokat ahhoz a nem kicsinyelhető politikai szerephez, melyet az utóbbi években maguknak kivívtak.

De az 1902-1907. esztendők mozgalmi nemcsak szorosán a munkásosztályra, hanem sok tekintetben általában

*) Szakszervezeti Értesítő 1909. évi 8. sz.

üdvösen hatottak. Az évtizedek óta ugyanazon nyomorúságos színvonalon megmaradt munkabérek emelkedése ugyanis a jövedelemmegoszlás aránytalanságait tüntette el, melyek annál kirívóbbak voltak, mert az idők folytán nem csupán a szabadkereseti és termelő osztályok jövedelmei nőttek erősen, hanem a szabott jövedelmű osztályok is az egész vonalon, a gazdasági viszonyoknak megfelelő fizetés javításokat vívtak ki. Ez a kiegyenlítődes tehát – a társadalom minden fokán végighaladva – a benne rejlő elégedetlenséget és feszültséget egy időre kívánatosan mérsékelte.

E munkásmozgalmak azonban igen számos esetben az üzemek gépészeti berendezésének tökéletesítésére, gazdaságosabb eljárások alkalmazására is vezettek, ami által azok termelékenységét fokozták és így ipari haladásunkat szolgálták.

Végül pedig megbecsülhetetlen tanulságokat nyújtottak a munkásoknak és munkaadóknak egyaránt, azoknak pedig, akik a társadalmi kérdések megoldására, a bajok orvoslására vannak hivatva, a jövő socialis politikájának helyes útjait mutatták meg.

Ez azonban az éremnek csak egyik oldala. A mozgalmak eredményeinek mérlegelésénél, az érettük hozott áldozatok és belőle származott káros következmények felette súlyosan esnek a latba.

Az áldozatok közé kell számítani mindenekelőtt, hogy 1905-ben 9.660 munkás (24.31%), 1906-ban 11.102 munkás (24.18%) teljesen sikertelenül és 1905-ben 22.585 munkás (56.82%), 1906-ban 22.645 munkás (49.31%) csak részleges sikerrel sztrájkolt. Ide kell számítani továbbá, hogy a kizárások miatt, melyeknek a munkások túlzott követeléseivel, illetve fenyegető sztrájkjával szemben, kivétel nélkül csak védelmi jellegűek volt, 1905-ben 5.318, 1906-ban 8.158, 1907-ben 5.955 és 1908-ban is 4.370 munkás volt kénytelen szüneteim. A sztrájkok és kizárások által érintett munkások 1905-ben és 1906-ban átlag 60-60, 1907-ben pedig átlag 40 korona bérvésztiséget szenvedtek fejenként. Ezek a munkások szempontjából oly nagy összegek, hogy ha nem fictivek lennének (t. i. a szünetelő, a mulasztott munkanapok és bérek szorzata alapján számítottak ki, tekintet nélkül arra, vajjon a sztrájkolók tekintélyes része nem talált-e a munka beszüntetése után mindjárt

másnap egyebüttl foglalkozást, amint az a nagy munkáskezeslet mellett csakugyan úgy is volt), ha továbbá a mi munkásaink igen nagy része nem támaszkodott volna a mezőgazdaságra, illetve nem lett volna amúgy is teljesen igénytelen, még a sikert elért sztrájkolóknak is elrongyolódása kellett volna, hogy bekövetkezzék. Így is egész kétségtelen azonban, hogy a küzdők tekintélyes hányada a folytonos munkaszünetelések miatt sokat szenvedett. Annál inkább, mert a járványszerűleg, tömegesen fellépő sztrájkok arra kényszerítették a munkaadókat, hogy azok eshetőségével eleve számoljanak és vállalkozói nyereségüket e kockázat arányában magasabbra számítsák. Ez által a nekik okozott kárt – de már hatványozott mértékben a széles néprétegekre és így mint fogyasztókra – a munkásokra hárították vissza. Így például az éveken át szüntelenül kiújuló küzdelmek az építkezések csaknem teljes szünetelését és ez által a lakbérek fokozódó drágaságát idézték elő.

Magára a termelésre ezekből a küzdelmekből természetesen szintén igen nagy károk háramlottak. A sztrájkoló és kizárt munkások 1905-ben 831.676, 1906-ban 1,414.044, 1907-ben 804.439 munkanapot mulasztottak; ha ezeket az összes ipari munkásokra elosztjuk, akkor azt találjuk, hogy míg pl. Angliában 1906-ban minden munkás a munkaviszályok miatt csak 73-ad napot, addig nálunk 2 egész napot mulasztott. A folytonos munkabeszünetések a vállalkozói nyereséget tették kockára és ezzel a vállalkozói kedvet csökkentették. A kereseti források bizonyos szakma munkásai számára időnként eldugultak, ami természetesen sok munkásnak külföldre való kivándorlását idézte elő. Ezek azonban ott kinn szétszóródtak és így nem lehetett őket többé visszahozni, hanem, ha a munka újból megindult, helyükbe idegen honosok állítottak be. Ez a jelenség körülbelül minden nagyobb és hosszabb tartott küzdelem után észlelhető volt; sőt azt is hozzá kell tennem, hogy a munkabeszünetések, fájdalom, éppen tanult munkásainkat kergették ki főként külföldre, minthogy ezek előbb remélhették, hogy ott is munkát fognak kapni.

A munkaidő rövidítéséről és a munkabérek emelkedéséről sem mondható, hogy az az adott körülmények között

közgazdaságunknak feltétlenül csak javára vált volna. Mert ezzel szemben általánosan észlelhető volt, hogy a munkások szorgalma jelentékenyen csökkent, a munkateljesítmény mennyisége kevesbedett, a munka minősége és színvonala szembe-tűnően hanyatlott. Nem is lehetett az másként, midőn a munkaidő csökkentése, a silányabb munkások alkalmazásának erőszakolásával, a munkások versenyének jóformán teljes kiküszöbölésével, a folytonos munkamegszakításokkal, amerikázással és a fegyelem teljes felbomlásával esett össze. Valóban ezek a viszonyok a legkomolyabb aggodalmakat kellett, hogy keltsék a tekintetben, vajjon az iparba befektetett tőkék egyáltalában gyümölcsöznek-e még?

Mert igaz ugyan, hogy a nyugoti államokban a munkások még rövidebb munkaidőt, még jobb béreket vívtak ki, de ott a fejlett, gépészetileg tökéletesebben felszerelt ipar, gyakorlott és tapasztalt munkások a munkaidő tökéletesebb kihasználását teszik lehetővé és velünk szemben, kik a kezdet nehézségeivel küzdünk, még mindig óriási fölényt biztosítanak.

Közgazdasági viszonyaink terén egyik legnagyobb tekintélyünk, Wekerle miniszterelnök, akinek egyébként a pénzügyi tárczája alá tartozó nagy kiterjedésű állami üzemek révén közvetlen tapasztalatok is állanak rendelkezésére, e kérdést illetőleg nézetét e szavakban fejezte ki: »Közgazdasági állapotaink kedvezőtlen voltának egyik legmélyebben fekvő oka éppen az, hogy munkásaink munkateljesítménye munkájuk árával arányosan egyáltalában nem áll«.

A hatéves nagy küzdelemnek az 1907. év utolsó negyedében beállott válság vetett véget. A munkáspiacz kereslete ellanyhult, a munkások ezrei elbocsáttattak, a szakszervezeti Mozgalom megbénult, a sztrájkpénztárak kiürültek. 1908-ban ttiár csak mintegy 200, vagyis feleannyi sztrájk eset fordult elő, mint az előző évben. Ellenben a tétlenségükből felriadó munkaadók szervezkedni kezdtek. A Magyar Építő Iparosok Szövetsége 1907. elején alakult. 1908. végén már 18 fővárosi és 103 vidéki egyesület tartozott kebelébe. 1908-ban megalakult a Munkaadók Országos Szövetsége, melynek már szintén 11 munkaadó-szervezet tagja van és 30 szervezet további belépése várható. 1905-ben az iparban még csak 5 kizárási eset fordult elő, számuk 1906-ban 14-re, 1907-ben pedig már

36-re emelkedett és a különben felette csendes 1908. évben is 21 számoltatott. A munkaadók igyekezete leginkább oda irányult, hogy a munkásszakszervezetekkel a korábban - kényszerhelyzetben – kötött collectiv szerződéseket rendre félbontsák, vagy legalább is módosítsák, igyekeztek maguk munkaközvetítőket létesíteni, melyek első sorban a szorongatott, bojkottált vállalatoknak adnak munkásokat. A szakszervezetekkel többé lehetőleg nem tárgyalnak, hanem inkább az egyes munkásokkal kötnek egyéni szerződéseket, mely alkalommal egyúttal minden egyes munkástól a munkarendet és főként a köteles legkisebb munkateljesítményt elismerő nyilatkozatot vesznek. Igyekeznek mindenütt a bizalmiférfi-rendszert kiküszöbölni. És ha másként nem boldogultak, külföldről hozatott munkásokkal igyekeztek a hazaiak ellentállását megtörni.

A munkásosztály jelenlegi helyzete tehát körülbelül úgy jellemezhető, hogy a legfelsőbb rétegét képező, tanult munkásokra most is többnyire épp oly szükség van, mint az előtt. Ezeknél tehát a korábbi években kivívott magasabb életszínvonal állandósulása észlelhető. Legalsó rétegének egy része, melyre az ipari pangás következtében szükség többé nincsen, a mezőgazdaságba húzódott vissza. Ellenben széles középső rétegeinek keresetére az iparba betódult serdületlen, női és tanulatlan munkások tartalékhadának versenye most immár mind nyomasztóbban kezd hatni, annál is inkább, mert az előző évek drágasága még mindig tart. Ezek körében kisért napról-napra mindinkább a munkanélküliség réme, pedig ide tartoznak azok a számosak, akiknek, ha az előző években önmagukban véve elég jelentős eredményeket értek el, hosszú időre és főként a conjuncturák állandóan kedvező alakulására lett volna szükségük, hogy áldozataikért kárpótlást nyerhesenek és veszteségeiket helyrephatólhassák.

Bár nem akarok a politizálás síkos talajára lépni, mégis azt tartom, hogy a bérharczoknak, a munkaidő rövidítésére stb. irányuló küzdelmeknek leírásával, a munkásmozgalmak ismertetése koránt sincsen kimerítve, hanem, hogy teljes képet rajzoljak, okvetetlenül szükséges, hogy a munkások sociale és politikai reformokra irányuló kívánságaira is legalább ^o világosságot vessek.

Nálunk, legalább az utolsó században, a társadalmi osztályok egymásközi küzdelme határozottan kíméletesebben folyt, jnint bárhol másutt. A közös külső veszély keltette a tömörülés szükségének ezt az érzetét, a nemzeti létkérdés mindenekelőtt kimagasló jelentősége gyakorolta az osztályok küzdelmére e mérséklő hatást.*) A socialista munkásvezetők azonban a rideg osztályküzdelem álláspontjára helyezkedvén, szakítottak ezzel a hagyománnyal, és így szükségképpen el kellett jutniok odáig, hogy a közelmúlt nemzeti küzdelmének legválságosabb idejében az idegen elnyomó hatalom szekerét tolták, és így a haza szeretetének közösségéből nyíltan kiléptek. A socialista alapon szervezett munkásság tehát mint politikai párt, az államalkotó nemzet részéről minden méltányos és kíméletes elbánásra való igényét elvesztette.

Uralkodó osztályainkról nem lehet ugyan kétségbe vonni, hogy az alsóbb osztályoknak őket közvetlenül érintő gazdasági előnyöket messzemenő készséggel hajlandók nyújtani. Ennek tanúságát is adták, midőn a feldúlt társadalmi rend helyreállítása czéljából az 1903-ban elejtett fonal felvételét és új hatalmas, az egész nemzet képzeletét megragadó társadalompolitikai reformokat éppen felülről, magok kezdeményeztek. Csupán az ipari alkalmazottak érdekében létesített alkotásokat kívánom felsorolni, minők: a balesetbiztosítás kötelezővé tétele és összes költségeinek a munkaadókra való áthárítása, úgyszintén a munkaadók betegsegélyezési járulékának $\frac{1}{3}$ -ról felére való felemelése – amik a munkabér törvényes emelésével egyenértékű kedvezések, – a munkásházak építésének az 1907. évi III. t.-czikkben történt kedvezményezése, sőt a kormány saját építkezései, a magyar honos munkások alkalmazásának ugyancsak az említett törvényben előirt kényszere; továbbá a vasárnapi munkaszünetről készült törvény és az ipartörvény tervezetének nagyjelentőségű munkásvédelmi intézkedései stb.

De másfelől nem tagadható, hogy a politikai küzdelmekben magukat compromittált vezetők befolyása alatt álló szakszervezeti mozgalmat és általában a munkások politikai érvényesülését ellenszenvvel nézik. Ámde ezt az áramlatot nem

*) *Pulszky P.*: A munkáskérdés. Budapest. 1890.

elég előrelátó politikai maguktartásával, sőt oktalan kihívásokkal és erejüket messze túlhaladó önhittséggel a szakszervezetek maguk idézték fel. Még az 1907. évi október 10-iki, az általános választói jog mellett való tüntetés előkészítése alkalmával is azzal fenyegetőztek, hogy az ország érverését – egyelőre csak egy napra – el fogják állítani, hogy ezzel a politikai jogokra vágyó nép félelmes erejét demonstrálják. Holott az egész tüntetés általában csakis a socialdemokrata alapon szervezett és kénytelenségből szünetelő 176.285, illetve a bánya- és forgalmi ipari munkásokkal együtt 184.921 munkásra (az összeseknek mintegy 20% ára) szorított és 18.082 ipari üzem szünetelése (a segéddel dolgozó üzemek mintegy 11%-a) a bevallott célzt csak felette távolról közelítette meg. Egészen tehát nem volt egyéb haszontalan erőfecsérlésnél, mely inkább gyengeséget, mint félelmes erőt árult el.*) A munkásokra minden esetre csak sajnos – de egyúttal épp oly tanulságos is – hogy az ország közvéleménye éppen akkor nem érez velük, sőt mondhatnám, az uralkodó áramlat éppen akkor fordult ellenük, midőn egyfelől életviszonyaik rosszabbodása, hanyatlása fenyegeti őket, másfelől pedig mikor a gyülekezési és egyesületi jog, az állami és községi választói jog, a sztrájk-jog, a munkaközvetítés ügye és több más, fontos a munkásokat legközvetlenebbül érdeklő kérdés szabályozása kerül a közeljövőben megoldásra.

Amidőn az asperni ütközetben a francia lovasság az osztrákokat megpillantotta messziről, mindjárt vágatva vetette magát reája. Károly főherceg látva ezt az elhamarkodott attakot, nyugodtan monda: Istennek hála, már vágatnak! - És a teljesen kifulladt lovakkal, felbomlott sorokkal érkező ellenséget könnyű szerrel visszavetette.

Azt tartom, hogy a mi munkásvezetőink sem gazdálkodtak eléggé az erőikkel.

*) Az 1907. október 10-iki munkássztrájk adatai. Kiadta a kereskedelemügyi m. kir. minister. 1908. Budapest.

VI. Tanulságok.

Végül a tanulságokat kívánom röviden összegezni. A-lun-kásviszonyainknak nagy fogyatékoságai vannak, melyek, míg a mostani pangás tart, csak lappanganak, de amint a gazdasági conjuncturák megélnkülnek, – ha addig orvosoltatni nem fognak – ismét kitöréssel fenyegetnek.

A legfőbb feladatok egyike a szakmunkások nevelését, a munkásképzést intensivebbé tenni. Ne annyira új vállalatok keletkezésének örvendjünk, mert azok munkáskezek hiánya miatt úgy sem virágozhatnak. Inkább a meglévő vállalatokat kell befektetésekre, gépészeti berendezésük és gyártási eljárásuk tökéletesbítésére és ebben munkások kiképzésére ösztönözni. Annál is inkább, mert hiszen a kézimunkának géppel való pótlása, a gyártási eljárás tökéletesbítése maga is a termelékenység növekedését jelenti.

Szaporítani kell az ipariskolákat, főként azonban a szakiskolákat. Nevezetesen rendre fel kell állítani bőripari, szabászati, malomipari, szesz-, erjesztőipari és sokszorosítóipari szakiskolákat. Továbbfejlesztteni kell a vándor és időszakos tanfolyamok intézményét. Szaporítani, kell a külföldi tanulmányi ösztöndíjakat és kísérletet kell tenni nagyszámú munkáscsoportoknak a szaktudósítók felügyelete alatt külföldi gyárakban való kiképzésével.

Hathatósabban kellene támogatni mindenféle munkásképző és munkásjóléti intézményt, mindenkifölött pedig a munkáslakóházak építését.

Az ipari munkásoknak ingyen átengedett lakások állami adómentességét már az 1870. évi LI. t.-cikk megadta. E kedvezményt az 1907. évi III. t.-cikk 3. §-a akként egészítette ki, hogy az állami, továbbá községi és törvényhatósági adómentesség azon munkáslakásokat is illesse, melyek a Munkásoknak oly feltétellel adattak át, hogy ennek fejében Munkabérük bizonyos összege lakásuk bérére, vagy az épület tulajdonának megszerzésére fordíttatik. A harmadik személyek, tehát vállalkozók, építő részvénytársaságok, szövetkezetek, községek és erkölcsi testületek építette munkáslakások, melyek

a munkásoknak, bérfizetés, vagy a vételár-részletekben leendő törlesztése mellett engedtetnek át, ideiglenes, azaz húsz évi adómentességet kaphatnak.

Ezek az iparfejlesztési törvénybe alkalmilag felvett szakaszok azonban a munkáslakások kérdésének megoldására távolról sem elegendők. Hiszen még ezek szövegéből is hiányzik az inasotthonok, továbbá a tanműhelyek, fürdők, melegedő és étkező helyiségek, illetve ezek céljaira szolgáló épületek adómentessége. Nézetem szerint ugyancsak intézkedéseket kellett volna felvenni a lakásbérek nagyságára és a felmondási határidőre vonatkozólag. Mert igaz ugyan, hogy a törvény végrehajtási utasításának 31. §-a értelmében az adómentesség kérelmezésekor a bérszerződési minta, illetve a törlesztési terv bemutatandó, a felmondási határidő tekintetében pedig sok helyen a lakásbérleti szabályzat is intézkedik, mégis helyesebb lett volna, ha a munkásoknak a törvény nyújt biztosítékot az ellen, hogy az államsegélylyel épített házból máról holnapra, és igazságtalanul ki ne dobathassanak. Ugyancsak helyes lett volna, ha a kereskedelemügyi minster felhatalmaztatott, illetve utasított volt, hogy a községek lakosságának száma és más ismérvek szerint, a lakásbér maximumát megszabhassa, illetve lakbérosztályokat állapítson meg.

A törvény 12. §-a értelmében a községek és törvényhatóságok a munkásházak építését, vagy kibővítését pénzbeli és egyéb támogatással szintén előmozdíthatják. Ez bizony jámbor óhajtnál egyebet nem jelent és úgy áll előttünk mint egy befejezetlen gondolat.

De egyáltalában, ha csakugyan el akarjuk érni azt az iparfejlesztési szempontból kimondhatatlanul fontos célt, hogy a jelentősebb iparral bíró városok állandó munkástörzsszel rendelkezzenek, akkor az állami támogatás is az adómentesség engedélyezésénél nem állhat meg. Az országos ipartanács állandó bizottsága két ízben foglalkozott ezzel a kérdéssel. Először 1907. évi május hó 11-én tartott ülésében oly határozatot hozott, illetve a kereskedelemügyi minsternek azt javaslatot tette, hogy a munkáslakások építési költségeit ne számítsa bele azon befektetésekbe, melyek után az iparfejlesztési hitelből adandó államsegély összege megállapíttatik. Azon oknál fogva, mert a munkáslakásokról való gondoskodás minden egye ipari vállalat legsajátosabb magánérdeke.

A nyomorúságos munkásviszonyok azonban több város közönségében annak belátását érlelték meg, hogy maguknak a városoknak kellene olcsó munkáslakásokról gondoskodniok. Egyik város azután e terve kiviteléhez állami hozzájárulást kért. Az ügy sokáig elhúzódott, míg végül az ipartanács állandó bizottságának ipari szakosztálya 1908. évi július hó 19-én tárgyalta és akként határozott, hogy a községek és városok munkáslakás-építési tervei általában államsegélyben részesítendőek. E hozzájárulás a saját befektetésnek legföljebb 73-ára rúghat. A házak elidegeníthetetlenül a város tulajdonában maradjanak, a bérek megállapítására azonban a kormánynak legyen döntő befolyása. Végül pedig a támogatás ellenében köteleztessék az építő község vagy város, hogy munkásjóléti intézményekről, nevezetesen a családtagok otthoni foglalkoztatásáról és gyermekotthonokról gondoskodják.

Ez az ipartanácsi határozat tehát egészen ugyanazt fejezi ki, mint a mezőgazdasági munkáslakásokról szóló 1907. évi XLVI. t.-cikk. De e törvény egy lépéssel mégis tovább megy, amennyiben a földművelésügyi ministert felhatalmazta, hogy ne csak törvényhatóságokat és községeket, de ha ezek e felhívásnak meg nem felelnek, más jogi személyeket és erkölcsi testületeket is, az általuk felvett kölcsön, vagy vételár után évente 300.000 korona erejéig, a tőke és kamattörlesztés egy részének elvállalása czimén segélyezhesse. Továbbá a földméréseket, terveket és szerződéseket a maga közegeivel elkészíttethesse és díjtalanul rendelkezésükre bocsáthassa.

Hasonló törvény volna az ipari munkáslakások építésének előmozdítása céljából alkotandó. Sőt azt tartom, hogy az állami támogatást magánvállalatoknak is meg kellene adni, ha azok a lakásokat munkásaiknak nem nyereszkesedési céllal adják át.

Mert az állandó munkástörzs megtelepítése egyáltalában nem magán, hanem a legnagyobb mértékben közérdek. Csakis ily megbízható, szilárd alapon épülhet fel egészséges ipar. Azért újból azon nézetemnek adok kifejezést, hogy az iparfejlesztési politika belátható időnkig, minden eszközzel nem annyira új vállalatok keletkezését, hanem inkább a már meglévők megizmosodását kell hogy előmozdítsa.

A községekre általában az ipar fejlődésével párhuzamosan mind fokozottabb socialis feladatok hárulnak. Nevezetesen olcsó lakásokról, közlelmezésről, városi közlekedésről – és last not least – a munkások szórakozásáról, üdüléséről és szellemi művelődéséről kell gondoskodniok.

A magyar munkások alkalmazását erőltetni kell. Az iparfejlesztésről szóló 1907. évi III. t.-cikk 7. és 9. §-ok értelmében az állami támogatásban részesülő iparvállalatok munkáslétszámának 75%-a magyar honos kell hogy legyen. Indokolt esetekben a kereskedelemügyi minister ez alól felmentést adhat. Az ellenőrzést végző iparfelügyelőknek erre különös súlyt kell helyezniök. Az állami üzemekben is szigorúbban kellene erre a szempontra figyelni. Mégis csak érthetetlen nemtörődömség kell ahhoz, hogy az állami gyárakban 1900-ban nem kevesebb, mint 1.408 idegen honos munkás volt alkalmazva, még pedig túlnyomó részük a dohánygyárakban, ami nyilván mutatja, hogy ezekre ipari szempontból szükség egyáltalában nincsen. Különösen a lengyel beszivárgással szemben a határrendőrségnek is sokkal erélyesebben kellene eljárnia. Hogy pedig a magyarság nyelvterületein nemzetiiségi telepek ne keletkezzenek, arról a helyi érdekek ápolására hivatott önkormányzati hatóságoknak kell első sorban gondoskodniok, másfelől pedig a helyi társadalomnak kell a munkaadókra bizonyos nyomást gyakorolnia, amire annálfogva jogosult, mert a mi iparosaink mindennemű állami támogatásban részesülvén, az államfentartó magyar faj érvényesülésével, a nemzeti politika céljaival szembe nem helyezkedhetnek.

Szabályozni kell a munkaközvetítést. Az új ipartörvénytervezet a magánosokat és egyesületeket a munkaközvetítéstől egészen eltiltja. E helyett a törvényhatósági és a rendezett tanácsú városokat, továbbá a 10.000-nél több lakossal bíró községeket ingyenes munkaközvetítők felállítására kívánja kötelezni, melyek fentartási költségeinek felét az állam, a másik felét a község viselné. Azok a szakmák, melyekben erős munkaadószervezetek vannak és ezeknek sikerült a közvetítést a munkásszervezetek kezéből kiragadni, e reformról tudni sem akarnak. Attól félnek ugyanis, hogy a paritásos választmányban mindig a munkások lesznek többségben. De a munkászervezetők is feltétlenül a mai állapotot kívánják fentartani, mert

nézetők szerint ez a szakszervezetek továbbfejlesztésének kedvez.*

Azt tartom, hogy mind a két fél conjuncturális politikát folytat. Mert tényleg a gazdasági viszonyok változhatnak úgy is, hogy a munkaadó, de úgy is, hogy a munkásszakszervezetek fognak a helyzeten teljhatalommal uralkodni. Azonban a termelés zavartalan menetének és a társadalmi béke biztosításának czéljából a munkaközvetítést okvetlenül ki kell ragadni abból az állapotból, melyben az az ellenfelek mérkőzésének tárgya.

Végül a munkások gyülekezési és egyesülési jogát kell szabályozni. Ha a munkaviszony szabad egyezkedésen alapuló szerződés, akkor ugyancsak a szerződés szabadságából következik, hogy a munkások kedvezőbb munkafeltételek kivívása végett egymás között is szabadon szerződhetnek. Ez a jog a munkaadóktól úgy sem tagadható meg, már azon oknál fogva sem, minthogy ezek egyesületei könnyen titokban tarthatók és alig ellenőrizhetők.

Az 1907. évi III. t.-cikk, mely egyúttal a közszállítási ügyet is szabályozta, mindennemű állami és hatósági szállításra, illetve munkálatokra nézve vezérelvül a versenytárgyalási rendszert állapította meg. Ez a vállalkozótól a legolcsóbb ajánlatot kívánja és – miután az anyag és a munka kifogástalan minősége ellenőriztetik – őket nyilván a munkabérek leszorítására ösztönzi. Az ily törekvéseket a közszállítási szabályzat ugyan lehetőleg korlátozza, de végeredményben ezeknek csakis erős munkásszakszervezetek vethetnek gátat. Azért tehát, ha e törvény a hazai iparosoknak és vállalkozóknak annyi kedvezményt és közvetlen támogatást nyújt, továbbá a hivatalok, hatóságok és közintézmények fogyasztását és megrendeléseit kizárólag nekik biztosítja, akkor méltán kelthetne a munkásokban a legnagyobb elégtelenséget és keserúséget, ha ezzel szemben az önvédelemtől is és annak eszközétől, a szabad szervezkedéstől eltiltatnának. Az a munkaadóknak való teljes kiszolgáltatásukat jelentené.

De másfelől az ipar törvény revisiója felveti a munkaidő, gyermek-, női- és otthon-munka szabályozásának kérdését,

*) Bossányi Endre: Az új ipartörvény bírálata. A Magy. Gyáriparosok orsz. Szöv. Hivatalos Közlönye. 1908. 43. sz. füzet.

melyek az iparfelügyelet kiterjesztését vonják maguk után. Iparfelügyeleti intézményünk azonban e fokozott követelményeknek csak a munkásszakszervezetekre támaszkodva fog megfelelhetni. Másfelől pedig a collectiv szerződések, az ipari bíraskodás, a munkaközvetítés stb. ügyének rendezése csakis a munkásegyletek bevonása alapján képzelhető.

Mindezek a körülmények a munkások szervezkedési szabadságának nyílt, kifejezett elismerését követelik. Nincs is ennek jelentősebb akadálya, csak az u. n. sztrájkjog elismerése. De ha egyébként a munkásegyletek azon célját elismerjük, hogy a munkások helyzetének javítására törekedhetnek, akkor meg kell adnunk nekik azt az eszközt is, melyre e cél elérése szempontjából végső esetben szükségük van. Láttuk különben is, hogy minden tilalom ellenére miként alakultak ki nálunk a szabadszervezetek, melyek éppen a titok leple alatt minden ellenőrzést elkerülnek és még az erkölcsi felelősséget sem viselik. A szakszervezeteknek – bizonyos korlátozással – tehát igen is legyen szabad sztrájkot szervezni, azt irányítani, az abban résztvevőket segíyezni; de tartozzanak érte a nagy nyilvánosság előtt a felelősséget viselni. A szakszervezetek nem lehetnek elvileg ellenségei az iparnak. Az egyes munkás nem érti át a conjuncturáknak a bérekkel való kapcsolatát és a vélt sérelem miatt hirtelen haragra gyuladt, esetről-esetre összeverődött tömeg előbb kész meggondolatlan harcra, mint a felelős vezetők által irányított, állandó szervezetekben tömörült munkásság. Meglehet, hogy a mi szakszervezeteink még nem állanak hivatásuk magaslatán. Legfőbb tevékenységük abban merül ki, hogy folyton zavart csinálnak, sztrájkot rendeznek, sokszor maguknak a munkásoknak jól felfogott érdeke ellenére. Ez azonban csak a gyermekévek betegsége, melyen – mint minden intézménynek – túl kell esniök.

Ennyi az amit a hazai munkásviszonyok eddigi fejlődéséből tanulságként megállapíthatni véltem. A nagy socialis problémának más nyilvánulásai nálunk még nem bontakoztak ki. Céljátévesztett dolognak tartanám tehát a viszonyok fejlődésének elébevégni és a nagy iparos államokban megtalálható valamennyi socialis intézményt hozzánk egyszerre átültetni. Ezt csak az az elfogult irányzat követelheti, mely mindenek felett

álló céljának az elméleti rendszerességet tekinti és a logikus okoskodás fonalán a végletekig levont tetszetős eredményt mint kétségbevonhatatlan igazságot kívánja kérlelhetetlen ridegséggel megvalósítani.

Az elmélet tételeit a gyakorlatból vonja le, még pedig olyképpen, hogy megállapítja azt, ami általános, törvényszerű és elmellőzi mind azt, ami erre módosító, zavaró hatással van. Ha tehát az elmélet tanításait a gyakorlati életbe újból vissza akarjuk ültetni, akkor számolnunk kell ezekkel a módosító, tényleges körülményekkel, vagyis figyelembe kell vennünk minden országban a különböző korszakokhoz tartozó részben tudatosan teremtett, részben ösztön- és hagyomány-szerű alkotásokat és számolnunk kell a népléleknek a jóról és helyesről alkotott sajátos felfogásával.

Mi különleges, a nyugateuropaitól sokban eltérő gazdaságtörténeti fejlődésen mentünk keresztül. Mai napság is ipari fejlődésünkben mesterségesen visszatartott nemzet vagyunk[^] melynek a külföldet rohamlépésekben kell utolérnünk, hogy létünk jogcímét megtarthassuk és a culturállamok között helyet foglalhassunk.

Ipari munkásosztályunk túlnyomólag a földművelő nép legszűkebb rétegeiből szaporodik. Csak igen kis része bír még ipari munkások hagyományaival és igényeivel; a nagy többség életszokásai a gazdasági zsellérek és napszámosok színvonalán állanak. Ezekre tehát sok tekintetben – mint pl. a munkaidő, a collectiv megállapodások, békéltetési és választott bírói eljárás, munkásválasztmányok stb. – a külföldi mértéket, aminek igazolása csak elméleti tanok végleteiben rejlik,, alkalmazni nem lehet.

Mert minden rendszabály, mely önmagában vagy másutt a legüdvösebb, nálunk csak addig a mértékig alkalmazható, amíg nemzeti politikánk céljaival és a capitalistikus termelés minél erősebb kifejlődésével összeegyeztethető.

A temesmegyei kivándorlás.

Írta: LENDVAI MIKLÓS.

Bizonyára hallottak önök arról a fiatal birtokosról, aki Hohenheimből hazakerülve, az iskolában magába szítt tudomány kimutatása kedvéért helytelenítette, hogy birtokán a takarmány-növényeket fajuk szerint elkülönítve rakják boglyákba. Kiadta a rendeletet: »együvé kell rakni mindenféle takarmányt; majd kiválasztja mindegyik állat magának azt a növényt, amelyik neki legjobban ízlik«.

Bocsánat a hasonlatért, de kereken és magyarán ki kell mondanom, hogy ha jól átnézzük azt a tenger-sok röpiratot, ami Magyarországon a kivándorlás kérdéséről az utolsó évtizedben megjelent, s ha figyelmesen elolvassuk a különböző kivándorlási kongresszusokon és szakértekezleteken tartott beszédeket, azok legtöbbször ilyen mindenféle szellemi növényzetből összehordott boglyáknak látjuk. Megvádolják bennök a magyar közigazgatást, hogy nem törődik a néppel és durván bánik vele; ezzel aztán kimerítik is a »nemzeti« szempontokat, mert egyebekben külföldi kaptafára követelnek reformokat a gazdasági, politikai és társadalmi életben, amely reformok szerintök hivatva vannak arra, hogy visszatartsák a népet a kivándorlástól. Természetesen a gyógymódok között ott van az is, hogy a hatalom rögzítse és állítsa meg a kivándorlást, összehordanak mindent, derűre-borura követve GOETHE mondását: »Wer vieles bringt, wird Manchem etwas bringen«. A sokból válaszsza mindenik azt, ami neki legjobban ízlik...

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület foglalkozott elsőnek igazán nemzeti szempontokból a kivándorlással, melynek

szakadatlan és legújabbán ismét hatalmassá lett folyamata elgyengíti a magyar társadalmat, mert elvonja tőlünk azt a nemzeti erőt, amely nélkül fejlődni és erősödni sem anyagilag, sem erkölcsileg képesek nem leszünk. A m. évi január hó 26. és 27. napjain tartott szakértekezletén és az abból kifolyólag kidolgozott emlékiratában rámutatott arra, hogy a kivándorlással szemben minden erőszakosság mellőzendő és a kivándorlóknak egyéni szabadságukból folyó szabad költözködési joga tiszteletben tartandó. A kivándorlási ügy állami kezelése tehát szintén nem lehet más, mint első sorban közigazgatási, azután pedig prophylacticus természetű. De ezen a kereten belül bő alkalom nyílik úgy a törvényhozás és kormányzat, valamint a társadalom oly törekvései számára, melyeknek célja, a kivándorlás fő- és mellékes okainak megszüntetése vagy enyhítése által, méreteinek lehető csökkentése.

Nyomatékosan hangsúlyozta a Magyar Társadalomtudományi Egyesület említett emlékiratában, hogy a teendők közt a legelső helyet nemcsak a baj lényegének, hanem mindenféle alkatrészeinek és ezek összetételének alapos megismerésére való törhetlen törekvés foglalja el. E tanulmányt nem általánosságban vagy csupán nagy területeken, hanem megyenként, sőt községenként kell megtenni.

Ennek a megszívlelésre méltó tanácsnak az eredménye ez a szerény kísérlet, melyet a temesmegyei kivándorlásról írtam, igyekezve azt a beszerzett hivatalos és magánadatok gondos feldolgozásával, s a történelmi, közgazdasági, néprajzi és társadalmi mozgalmak búvárlatával megvilágítani, hogy azután azok, akik hivatta vannak a vármegyei közügyek intézésére, könnyebben megtalálhassák a módját, miként lehetne a veszendőbe menő nemzeti munkaerőket hasznosítani, ezeket az immár a nemzetközi fogalom értékévé vált munkaerőket idehaza tartani.

A vármegye népe.

A honfoglalástól LOSONCZY ISTVÁN temesi gróf hős haláláig és a Délvidék kulcsának, Temesvárnak török kézre jutásáig, 1552-ig – vagyis hatodfélszázadon át – majdnem állandóan

a hadak útja és így vándor népek tanyája volt Temes vármegye; török rabiga alá jutva, az maradt további 164 eszten-deig. Mikor aztán 1716-ban a török kivonult innen, az inségnek és a nyomorúságnak volt hazája a Délvidék. Hatszázhatvanhárom falu állt üresen. Úttalan, laktalan mocsár volt különösen Temes vármegye.

A vármegye akkor 63 éven keresztül állott katonai, majd polgári abszolút kormányzás alatt és valóságos találkozó helye lett a költöző különböző népeknek. A magyarelles kormányrendszer ugyanis nagy költséggel és jelentékeny tömegekben telepített ide német, román, szerb, bolgár, tót, sokác, spanyol, francia gyarmatosokat, csak – magyarokat nem. Veszedelmesnek tartották az osztrák politikára, ha a határszélre magyarok kerültek volna. 1735 körül az jött divatba Ausztriában, hogy miként az oroszoknál Szibériába, az osztrák birodalom salakját és söpredékét – gonosztevő férfiakat és könnyelmű nőket – ide deportálták, hogy itt elpusztuljon vagy megjavuljon. Ugyancsak sok dolga volt a vármegye urainak, midőn 1779-ben visszaállították Temes vármegyét, hogy magyarok telepítésével ellensúlyozzák az ellenséges kormányzat bűneit.

Temes vármegye fajnépe ezek szerint jövevény nép, mely alig százötven éven belül, különböző viszonyok közt telepedett meg a török világ után. Innen van aztán, hogy nyelv-szigetek kelnek, tűnnek el a vármegyében, a szerint, ahogy változik bennük a fajnépesség. E hullámvásban csak lassan épül, alakul ki a majdani állandó lakosság.

Hogy minő nagy a hullámvás a vármegye minden részén, kitűnik abból, hogy csak a legutolsó félszáz esztendő alatt 16 román, 7 szerb és 1 tót község változtatott fajnépességet. Az egykori román községek közül megmagyarosodtak: Medves, Gáttája és Dezsánfalva; szerb többséget kaptak: Nagyfalva, Lukarecz, Temeskirályfalva, Kincstárszentgyörgy, Sztancsófalva. A svábok szállták meg túlsúlylyal, Demesságot, Buziásfürdőt, Csákovát, Birdát, Perkoszovát, Baraczházát, Hodonyt. A szerb helységek közül Denta, Zárdaszentgyörgy, Krogáj, Kalácsa eloláhosodtak; Szentandrás, Vojtek, Varjas németté lettek, elnémete edett a tót Sztamora is.

Az intelligens osztályban még sokkal nagyobb a hullámvás, mint az egyszerű földmívelő néposztály körében. Jellemző

tünet erre nézve, hogy a vármegye tisztviselői közül – ellentétben más vármegyékkel, hol alig találni jövevényt a tisztikarban – alig tíz százalék temesmegyei vagy temesvári születésű, azokat pedig ujjon lehetne megszámlálni, akiknek az atyjuk is temesmegyei születésű és illetőségű volt. Így vagyunk a birtokososztálylyal is. Alig van tíz olyan család, mely több mint száz év óta bír valamely nemesi birtokot vármegyénkben.

Száz évvel Temes vármegyének az anyaországhoz való visszacsatolása után, 1880-ban – az akkori népszámlálás adatai szerint – lakott a vármegyében 168.581 férfi és 171.441 nő, összesen 340.022 lélek. Ezek közül születése szerint helybeli volt 262.052, megyebeli 41.201; illetősége szerint helybeli 321.894, megyebeli 9.334 lélek. Vagyis ezer lélek közül születésére nézve helybeli (községbeli) volt 770, megyebeli 121, más megyebeli és külföldi 109; illetőségére nézve helybeli volt 946, megyebeli 27. Más szóval: a helybeli illetőségűek közül 770 születésre is helybeli, 94 váltotta fel új illetőségi helyével egykori szülőhelyét és 82 volt más földön született jövevény.

Kedvezőtlenebbekké válnak e számadatok, ha figyelembe vesszük, hogy a polgárosított volt katonai határőrvidéket csak néhány évvel ezelőtt csatolták a vármegyéhez és az ott összeirt 58.272 lakos – az akkor még fennállott házközösségek révén – kevés kivétellel mind helybeli születésű és illetőségű volt. Magában a régi vármegyében tehát jóval a kimutatottnál kevesebb lehetett azok száma, akiket az élet viszontagságai nem ragadtak el a szülőföldjüktől, akikben nagyobb volt a conservatív erő, mint a költözködési hajlam, a lenem küzdhető vágy jobb állapotok felé.

Már ezekből is látható, hogy a temesmegyei népmozgalmak lényegesen eltérők más vármegyék népmozgalmaitól.

A kivándorlás kezdete.

A tömegesebb kivándorlás a múlt század hetvenes éveiben kezdődött Temes vármegyében. A rossz termések, az árvizek pusztításai és az ezek folytán beállott ínség miatt a mezőgazdasági munkások helyben keresetet nem találván,

részint más megyékbe, részint a szomszédos Balkán-államokba és az osztrák tartományokba szorultak munkakeresés végett. Nincsenek statisztikai adataink erről a kivándorlásról, de kétségtelen, hogy nem volt jelentéktelen, ami kitűnik abból, hogy a vármegye népessége 1869-től 1881-ig 359.009 lélekről 341.013 lélekre szállott le, vagyis majdnem 18.000 lélekkal apadt. Bizonyos azonban az is, hogy a lélekszám apadásában nem kis része lehetett a járványos betegségeknek, főképp pedig az 1872-73-iki kolerajárványnak, mely rettenően sok áldozatot szedett Temesben.

A nyolczvanas években a phylloxera pusztításai arra kényszerítették a fehértemplomi városi szőlőbirtokosokat és szőlőmunkásokat, hogy megélhetés és jobb munka szerzése céljából kivándoroljanak az északamerikai Egyesült-Államokba. Ez a kivándorlás a város lélekszámát 1880-tól 1890-ig 9.845-ről 9.041-re apasztotta.'

A nyolczvanas évek végén és a kilenczvenes évek elején számos bolgár és szerb család vándorolt ki Bulgáriába és Szerbiába. A bolgár kormány ugyanis a keletruméliai határon, a szerb kormány pedig Nis környékén új telepeket szervezett és csábító ígéretekkel csalogatta oda a délvidéki bolgár és szerb kiscgazdákat. Szerbiába különösen a volt határőrvidék területéről vándorolt át néhány száz szerb család, Bulgáriába pedig Vingárról vándoroltak ki sokan.

Tekintélyes számban vándoroltak ki ezeken kívül cselédek és kisiparosok Romániába és Szerbiába, ahol magasabb értelmiségők révén, az ottani lakossággal szemben könnyebben fölvehettek a versenyt s többnyire jó munkabéreket élvezve, kis vagyonkához jutottak, melylyel aztán visszatértek illetőségi helyükre.

Érdekes és jellemző tünet, hogy az amerikai kivándorlás folyamata – Fehértemplom r. t. várostól eltekintve, hol a kényszer vitte reá a tönkrement szőlőbirtokosokat a kivándorlásra – vármegyénkből lelegelőször két kincstári telepről, József falva és Gizellafalva községekből indult ki, honnan már a kilenczvenes évek legelején a telepések tömegesen vándoroltak ki Amerikába. Alig hat-hét évvel ezelőtt létesítették ezt a két kincstári telepet. Gizellafalvára 2.546 kat. holdnyi területen 1.400, Józseffalvára 4.071 kat. holdnyi területen

1.300 német ajkú lakosságot telepítettek a román nyelvsziget kellő közepére. Hogy félkézrel csinálták meg mind a két telepítvényt, hogy a törlesztési terhek súlyosan nehezedtek a telepesek vállaira, kitűnik abból, hogy a lakosság csakhamar tömegesen kezdett kivándorolni, mert a kiosztott kevés föld nem hozta meg még azt a jövedelmet sem, amiből a telepvaltságot pontosan törleszthették volna. E két telepes községből még most is folytonos és igen jelentékeny a kivándorlás Amerikába. A lakosság huszonöt százaléka majdnem állandóan hullámszik ki- és visszafelé. Az utolsó öt év alatt (1904-1908.) Gizellafalváról 336, Józseffalváról 266 ember vándorolt ki Amerikába; visszatért az előbbi községbe 60, az utóbbiba 47.

Ugyancsak kincstári telepes községből a csángó lakossággal bíró Székelykevérről indult meg csakhamar a kivándorlás, részint a kiosztott föld csekélyisége, részint a Duna árja által okozott károk és elemi csapások miatt. Német-Szentmihály kincstári telepes községből is nagyobb számmal kezdtek kivándorolni a nyomasztó terhek miatt és mivel Amerikában igen jól érvényesült a távozó munkaejeje, a kivándorlás állandó maradt. Ezen 1.453 lakossal bíró községből az utolsó öt év alatt (1904-1908.) 400 ember vándorolt ki és 174 tért vissza.

Részint a kivándorlás, részint a falusi népnek Temesvár szab. kir. város területére való költözése okozta, hogy a vármegye népessége 1890 és 1900 közt nem szaporodott oly mértékben, mint amennyire a születések és halálozások alapján számítani lehetett volna; a tényleges népszaporodás a kiszámítottnál 6.978 lélekkel kisebb volt.

A Délvidékről egyre növekvő kivándorlás arra indította a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségét, hogy Temesvárott 1902. évi augusztus hó 10. és 11-én kivándorlási congressust rendezett a délvidéki (temes-, torontál-, krassó-Szörény-, arad-, bácsbodrogmegyei) gazdasági egyesületek, temesvári, szegedi és aradi kereskedelmi és iparkamarák, a délvidéki közigazgatási hatóságok és közművelődési egyesületek közreműködésével. A congressus célja az volt, hogy a kivándorlás okai és azok orvoslási módjai megvitattassanak és megállapíttassanak.

A congressus a kivándorlási mozgalmat első sorban gazdasági okokra vezette vissza és megállapította, »hogy a kivándorlási mozgalom nem más, mint legerősebb fokú nyilvánulása azon általános és mindinkább fokozódó gazdasági válságnak, mely a Délvidéket évek óta sújtja. A kivándorlási mozgalom főismérve a munkanélküliség, a keresethiány se népmozgalom tulajdonképp nem más, mint az előbb kisbirtokban és egyéb foglalkozási ágakban lekötött, de a gazdasági válság folytán váratlan mértékben felszabadult munkaerőnek természetes folyása, melyet az ügynökök izgatása tulajdonképpen nem idéz elő, csak fokoz és elmérgesít, mert már termékeny talajra talál működésük. Az előbb lekötött munkaerőnek ezen nagymérvű felszabadulását, a sok ezer kisbirtokosnak zsellérré, napszámossá való átalakulását a nagyfokú gazdasági válság idézte elő. Ezen válságot a múlt évtizedek alatt helyes gazdasági politikával enyhíteni lehetett volna, mint azt a pár év óta történt üdvös kormányintézkedések és a gazdatársadalmi szervezkedés terén történt kísérletezések igazolják.«

Merőben téves volt a diagnózis; nem csoda, hogy az alkalmazni kívánt gyógyszerek nem válltak be. Jelszóvá lett, amit a congressuson hangoztattak: »védelmet a kis gazdasági alanyok az erősebb túlkapásaival szemben«, egyre-másra megalakították – különösen a németajkú lakossággal bíró községekben – a gazdaköröket és hitelszövetkezeteket, és mit láttunk? Azt, hogy a kedvező gazdasági évek és a terményárak jelentékeny emelkedése dacára, éppen ezekből a községekből vándoroltak ki a legtöbben a congressus után. Láttuk, hogy például Szakáiházáról 1, hol a legutóbbi tizesztendő alatt egyetlen kispazda sem lett zsellérré vagy napszámossá, 1904-től 1908-ig nem kevesebben, mint 860-an vándoroltak ki Amerikába, Temesgyarmatáról meg 547-en s Hidegkútról is elég tekintélyes számban mentek ki a kispazdák, pedig az ottani takarékpénztár annyi betéttel rendelkezik és a hitelkeresés oly csekély, hogy kénytelen pénzfeleslegét aradi és temesvári pénzügyintézetekben elhelyezni. Viszont látjuk, hogy például Kizdiáról, hol tizesztendő alatt 37 kispazda ment tönkre, csupán egy ember vándorolt ki, pedig ott nincs sem gazdakör, sem hitelszövetkezet; Allioson 175 kispazda lett napszámossá vagy zsellérré és a kivándorlás onnan mégis mérsékeltebb volt.

Nem akarom kicsinyleni a gazdakörök és hitelszövetkezetek hivatását. E példákkal csupán rávilágítani kívánok arra, mennyire igaza van a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek, midőn hangsúlyozza, hogy nem általánosságban, nagy területeken, hanem megyénként, községről községre kell tanulmányozni a kivándorlás okát és keresni az orvoslás módjait, hogy mélyebben szántva, behatolhassunk annak mindenféle alkatrészébe és ezek összetételeibe.

A közigazgatás és a kivándorlás.

Bár kezdetben egyáltalán nem mutatkozott veszedelmesnek a kivándorlás, közigazgatásunk elejétől fogva éber figyelemmel kísérte és igyekezett azt megakadályozni. Előbb a jóakaró rábeszélés eszközeivel törekedett hatni a népre, majd üldözni kezdte a kivándorlásra csábító ügynököket és megnehezítette az útlevelek kiadását; utóbb rájött arra, hogy a kivándorlási lázt, izoláltan, egymagában, éppen úgy nem gyógyíthatja meg, amint nem lehet például a tifuzsos betegnek lázát meggyógyítani és kereste, kutatta az okokat, melyek a lázt előidézik. A vármegye közönsége és közigazgatási bizottsága ismételten felhívta a bajra a kormány figyelmét, orvosszereket ajánlva és országos intézkedéseket kérve.

A kilenczvenes évek eleje óta vármegyéink alispánjai a törvényhatósági bizottsághoz tett évi és félévi jelentéseikben mindig megemlékeztek a kivándorlásról és annak fontosabb mozzanatairól, a vármegye közönsége pedig többnyire behatóan foglalkozott a jelentések idevágó részeivel.

Közigazgatásunk a kivándorlással szemben minden irányban teljesítette kötelességét. Arról nem tehet, hogy a maga szerény eszközeivel nem állhatta útját a hatalmas áradatnak, mely különben is elsöpört volna útjából minden gátat; arról pedig még kevésbé tehet, hogy a kormányintézkedések a legellentétebb szélsőségek közt mozogtak: addig, míg csekély volt a kivándorlás, irgalmatlanul üldözték a kivándorlási ügynököket, megszigorították az útlevelek kiadását, visszatoloncolták a határról az embereket, elkobozták a kivándorlók pénzét; mikor aztán százezrével vándorolt ki a nép, meg-

könnyítették az útlevel-kényszert, külön kivándorlási irodákat szerveztek, és hogy a lehető legkönnyebben hozzájuthasson mindenki a kedvezményezett fiemei útirányhoz, ezeket a kivándorlási irodákat a gazdaszervezetek mellé adták.

A kivándorlás statisztikája.

A központi statisztikai hivatal által a kivándorlásra vonatkozólag közzétett adatokból, melyeket itt helyszűke miatt nem akarok ismételni, kitűnik, hogy sokkal többen váltottak külföldre útlevelet, mint a hányan tényleg kivándoroltak. 1900-1906-ban összesen 19.157 útlevelet adtak ki, mintegy 24.000 utazásra jogosult részére; tényleg azonban 15.843 személy vándorolt ki, köztük 14.525 Amerikába.

Esik tehát ezer lélekre átlag 38 kivándorló, vagyis 10-zel több az országos átlagnál.

A kivándoroltaknak több mint egyharmada nő volt (10.158 férfi és 5.785 nő), ami veszedelmes tünetnek látszik, mert rendszerint úgy szokott lenni, hogy ha egész családok vándorolnak ki, a kivándorlókat nem fűzvéen többé családi kötelék a honi földhöz, ritkán térnek vissza, másrészt a kivándorló nők a külföldön való családalapítást és ezzel a végleges megtelepedést is elősegítik. De mint a temesvármegyei kivándorlás általában, úgy különösen a nők kivándorlása is egészen sajátos jellegű. Tőlünk ugyanis a nők többnyire cselédeknek vagy szakácsnőknek állnak be Amerikában, hol kis vagyont szerevve, rendszerint hazatérnek, hogy aztán itthon családot alapítsanak. Vagy az élelmes sváb kiviszi magával a feleségét és az édesanyját; a férj és az asszony munkába állanak valamely gyárban, s mialatt mindaketten szép munkabért keresnek, az anyjuk rendben tartja a lakást és főz számukra; sőt esetleg mások számára is. (A sváb jól tudja, hogy a cseléd-tartást nem győzné és a vendéglőből való étkezés nagyon drága odaát Amerikában.) Ha aztán jól megszédte magát, ő is haza igyekszik egész családjával.

Vármegyénkben 1900-tól 1906-ig tízezer lélekre esett természetes szaporodás 581 lélek, kivándorlás 388, a többlet tehát 193 lélek. A kivándorlás főéveiben: 1905-ben, a minus 88,

1906-ban pedig 57 volt tízezer lélek után; a többletet tehát az előző évek eredményezték.

A 15.843 kivándorló közül magyar volt 637, német 11.542, 51 oláh, 117 szerb, 2.024, 995 egyéb anyanyelvű 528. E szerint a kivándorlók 72.8 százaléka német, 12.8 százaléka román, 6.2 százaléka szerb, 4 százaléka magyar, 0.7 százaléka tót volt. Viszonyítva a vármegyében lakó egyes nemzetiségek lélekszámához, esik átlag ezer németre 83 kivándorló, ezer magyarra 17, ezer tóra 49, ezer románra 12, ezer szerbre 18 kivándorló.

A visszavándorlásokra vonatkozólag a központi m. kir. statisztikai hivatal csupán az 1905. és 1906. évekről tett közzé az adatokat. Visszavándorolt Temes vármegyébe: 1905-ben 207 férfi és 51 nő, összesen 258; 1906-ban 564 férfi és 133 nő, összesen 697. A visszavándoroltak közül Amerikából jött 1905-ben 230, 1906-ban 627 ember. A visszavándorlók 61 százaléka német, 20 százaléka román, 6.9 százaléka szerb, 27 százaléka magyar volt; a tótok közül csupán 2 tért vissza.

FERENCZY SÁNDOR alispán ur szíves volt beszerezni a községi előljárási adatoktól és rendelkezéseimre bocsátani az utolsó öt esztendőre (1904-1908) vonatkozó kivándorlási és visszavándorlási adatokat. Ezek az adatok az 1904., 1905. és 1906. évek tekintetében némileg eltérnek a központi m. kir. statisztikai hivatal adataitól, az 1907. és 1908. évek tekintetében pedig egészen újak, eddig ismeretlenek.

Kitűnik belőlük, hogy az utolsó öt esztendőben összesen 20758 ember, vagyis a lakosság 4.1%-a vándorolt ki a vármegyéből, visszatért 5.629, tehát a kivándorlóknak 27%-a. A kivándorlók 95%-a Amerikába ment.

A kivándorlók száma az 1907. évig fokozatosan emelkedett a következőképpen:

1904.	évben	kivándorolt	2.037
1905.	»	» 4.664
1906.	»	» 4.954.
1907.	»	» 7.624

1908. évben hirtelen megcsappant a kivándorlás. Ez évben már csak 1.479 vándorolt ki. Ellenben a visszavándorlás jelentékenyen emelkedett: 2.090 ember tért haza, vagyis 611-el több, mint ahány kivándorolt.

Szám szerint legnagyobb volt a jelzett öt esztendő ciklus alatt a kivándorlás a központi járásból, honnan nem kevesebb, mint 5.409 ember vándorolt ki. Viszonyítva a járás lakosságának a számához, kivándorolt annak 14%-a, vagyis ezer közül 140 ember. Visszatért 1.517, vagyis a kivándoroltak 28 százaléka.

A szomorú statisztikában a központi járást követi a vingai járás, honnan 4.122 ember (11%) vándorolt ki és 1.004 tért vissza.

A harmadik a rangsorban az újaradi járás, honnan 3.229 hagyta el hazáját és 981 tért oda vissza.

E három járásból jóval több (12.760) vándorolt ki, mint a vármegye többi nyolcz járásából – Fehértemplom várost is hozzászámítva – együttvéve (7.998). Pedig e három járás területén vannak a vármegye legjobb termőföldjei és a lakosság is aránylag itt a legmódosabb.

A jórészt hegyes-völgyes lippai járásból csupán 794 s az ugyanilyen verseczi járásból 880 lélek vándorolt ki.

Elég tekintélyes volt még a kivándorlás a rékási járásból (1.583), azután a csákováiból (1.318) és a dettaiból (1.045). A buziási járásból 867-en vándoroltak ki.

Igen csekély volt a kivándorlás a fehértemplomi (868) és a kubini (365) járásból.

Említésre méltó különben, hogy míg a többi járásokban a visszavándorlók százaléka 20-28 közt váltakozik, a kubini járásban e százalék 41-re emelkedik, a fehértemplomiban pedig 34-re.

Fehértemplom r. t. városból 278 ember vándorolt ki.

Külföldi útlevél kiadatott az 1907. évben 11.385 (Amerikába 10.481), 1908-ban 2.772 (Amerikába 1.912), tehát tényleg sokkal kevesebben vándoroltak ki, mint ahányan útlevelet váltottak. (1907. évben 3.761 e', 1908-ban 1.293-al kevesebben). Az idén február hó 24-ig 1.497-en kértek és 1.201-en kaptak külföldi útlevelet, ami a kivándorlási láz visszatérésére enged következtetni.

Lássuk már most, miként jelentkezett a kivándorlási mozgalom az egyes községekben. Csupán azt a 17 községet óhajtom ismertetni, ahonnan legtöbben mentek ki az újvilágba.

Az első ezek sorában Szakái ház a. Lakóinak száma 4.134; többnyire derék; munkás sváb nép. Innen 1904-től 1908-ig kivándorolt Amerikába 860, máshova 10, összesen 870 ember, vagyis a lakosságnak... igen tekintélyes tömege: 21 százaléka. Hazatért 196 ember. A kivándorlás 1902-ben indult meg. Mivel a községben nem lehet kapni földet 1-4 holdas parcellákban, a szép keresménnyel hazatérők a szomszédos községekben vásárolnak földeket. A tömeges kivándorlás folytán érezhetővé vált a munkaerő hiánya s a gazdák úgy segítettek magukon, hogy gazdasági gépeket szereztek be.

Kisbecskéről (3.738 lakos) 549-en vándoroltak ki Amerikába és 35-en máshová. Visszatértek 61-en. Az itteni kivándorlók legnagyobbbrészt szegény emberek, akik a magas földárak miatt még bérbé sem kaptak földeket. A hazatérők házat és földet vásárolnak, melyeknek ára rohamosan emelkedik a községben.

Orczyfalváról (2.652 lakos) 557-en vándoroltak ki, mindannyian Amerikába. Hazajött 54. A kivándorlás itt 1903-ban indult meg. A hazatérők ingatlanokat vásárolnak.

Szentandrásról (3.010 lakos) 550-en vándoroltak ki és 78-an tértek haza. A hazatérők ingatlanokat vásárolnak, fölverve azok árát.

Temesgyarmatháról (5.321 lélek) 547-en mentek ki Amerikába, hogy megszerezzék a szőlők felújításához szükséges pénzt. A hazatérők birtokvásárlásai folytán a földek értéke rohamosan emelkedik. Egy telek föld ára tizenöt év előtt 14.000 korona volt, ma 30 000 korona. Egy hold szőlőkert ára tíz év előtt 200-300 korona volt, ma 1.000-1.600 korona.

Vingáról (4.757 lélek) 524-en, Székesutról (Munárral együtt) 520-an vándoroltak ki. Érdekes, hogy míg a sváb községekben a kivándoroltaknak legfeljebb 20-25 százaléka, tért haza, a székesuti románok 90 százaléka és a vingai bolgárok 40 százaléka jött vissza. Ez arra vezethető vissza, hogy a svábok nem elégszenek meg kisebb vagyon szerzésével és künmaradnak, míg kellően megszedik magukat, míg a román, bolgár és szerb kivándorlók már kisebb pénzszerzés vagy az első csalódás után hazasietnek.

V ar j a s r ó l 518-an vándoroltak ki.

Viszonylag legnagyobb volt a kivándorlás Merczyfalváról. Ebből az 1.837 lakossal bíró községből 1901-től 1903-ig 436-an, 1904-től 1908-ig 459-en vándoroltak ki, többnyire Amerikába; tehát majdnem a lakosságnak a fele. A község még sincs elnéptelenedve, mert közbe-közbe visszatérnek a lakosok és mások mennek a visszatértek helyébe, hogy odaát mentől több pénzt szerezzenek és azon idehaza ingatlanokat vásároljanak.

Fönlakról 461, Demesságról 454, Újbessenyőről 434, Németszentpéterről 429 vándorok ki. Újbessenyőn házat vagy szőlőt vásárolnak a visszatérők, a német-szentpéteriek takarékpénztárakban helyezik el Amerikában szerzett pénzeiket.

Mehaláról 399, Németszentmihályról 400, Lieblingről 241, Temesrékásról 378 ember vándorolt ki. Mint már említettem, a német-szentmihályiak a szomszédos Románszentmihályon vásárolnak földeket és ott fölverik azok árát. A rékásiak egyelőre csak adósságokat törlesztenek.

E 17 község közül a községi pótdó legmagasabb volt az utolsó öt esztendőben Mehalán (átlag 68%), azután Temesgyarmathán, Újbessenyőn, Szakáiházán és Németszentmihályon (átlag 52%), tehát a lakosság nem volt túlságosan megterhelve. Tönkrement (zsellérré, napszámosná lett) az otolsó tíz esztendőben Kisbecskereken 15, Orczyfalván 5, Gyarmathán 4, Székesuton 1, Varjason 5, Merczyfalván 1, Fönlakon 6, Újbessenyőn 2, Németszentpéteren 8, Németszentmihályon 7, Lieblingen 3 kiscgazda. A többi községben egyetlen egy kiscgazda sem ment tönkre.

Nyomoztam az irányban is, hogy elköltözött munkásaink mennyit takarítottak meg odakünn, véres verejtékük árán. Nem azért, hogy sematizálva a kivándorolt munkaerő értékét, egyenlegkép megállapítsam anyagi veszteségünket vagy nyereségünket. Hisz az elvesztett nemzeti munkaerő értékét nem pótolhatja nekünk semmi a világon és azt pénzzel fölmérni nem lehet.

Nyomozásom felette meg volt nehezítve, mert a központi m. kir. statisztikai hivatal nem teszi közzé az Amerikából

érkező pénzekre vonatkozó statisztikát, a postahivatalok pedig még hivatalos használatra sem közlik az idevágó adatokat. Sikerült azonban mégis eléggé hiteles adatokhoz jutnom, melyekből hozzávetőleg megállapíthatom, hogy az Amerikába kivándorolt temesmegyeiektől az utolsó öt esztendőben mintegy tizenkét millió korona érkezett községekbe, s ugyanily összegre tehető az, a mit a visszavándoroltak magukkal hoztak és a künn maradottak a budapesti, temesvári, aradi, verseczi stb. bankokban és takarékpénztárakban helyeztek el.

Első pillantásra óriási összegnek tűnik fel a 24 millió. De ha azt tekintjük, hogy az mintegy húszezer ember öt esztendei keserves munkájának a gyümölcse, édes-kevésnek fogjuk találni, mert hisz egy-egy emberre átlag 1200 K, vagyis évi 240 K jut; ennyit pedig idehaza kevésbé verejtékes munkával is mindegyik megtakaríthatott volna, kivált, ha – úgy mint Amerikában – kerüli a korcsmát és józan, takarékos életmódot folytat..

Tudomásom szerint egyébként az utolsó öt esztendő alatt legtöbb pénz érkezett a következő

községekbe:	739.577 K.
Szakálházára . . .	72,6051 »
Merczyfálvára	723.597 »
T.-Gyarmathára	423.567 »
Lieblingre . . .	410.755 »
Ujbesenyőre . . .	400.761 »
Orczy fal vára	399.868 »
Székesutra . . .	375.051 »
Németszentmihályra	

Amint láttuk, innen vándoroltak ki a legtöbben is.

A kivándorlás okai.

Valóban, kevés vármegyének van olyan áldott jó földje, mint Temesnek. Bőségesen vannak itt kitűnő szántóföldek, Pompás bort termő szőlőkertek, kövér legelők. Erdei termékei sem utolsók; megterem itt még a rizs is, csak legyen munkás-kéz, amely megmunkálja. És 7196 □-kilométernyi területét aránylag nem sok nép lakja. Népsűrűsége □-kilométerenként 55.3, tehát kisebb, mint a síkföldű alföldi vármegyéké.

Torontál vármegye népsűrűsége péld. 59.4, Hajdú vármegyéé 62.3, Szabolcsé 62.2, Csanádé 82.2, Csongrádé 67.1, Békésé 76.0 stb. A nagy-, közép- és kisbirtokok a lehető legszerencsésebb arányban oszlanak meg. Nagy uradalmak nincsenek a vármegyében, nagybirtok is kevés van, az u. n. holt kéz nem bír túlsókat, s annak jó részét kisebb-nagyobb bérletek útján hasznosítja.

Az u. n. törpegazdaságok, az 5 holdig terjedő birtokok száma kisebb az országos átlagnál; tehát nem túlsokan kénytelenek kis földjük mellett munkába szegődni. A napszámosok száma kisebb, mint a szomszédos vármegyékben; Temesben 4.455, Aradban 5.199, Torontálban 11.028 napszámos volt az 1900. évi népszámlálás szerint.

A keresők és eltartottak közti arány is előnyösebb, mint a szomszédban. 1900-ban volt:

	Kereső	Eltartott lélek
Temesben	180.100	217.910
Torontálban	258.983	331.335
Aradban	141.697	188.143

722.397 hektárnyi földjéből csupán 6% (48.137 hekt.) terméketlen; 58.71% szántóföld (424.072 hekt.), 2.25% kert (16.218 hekt.), 8.39% rét (60.599 hekt.), 0.46% szőlő (3.357 hekt.), 11.73% legelő (84.735 hekt.), 11.51% erdő (83.148 hekt.), 0.29% nádas (2.131 hekt.).

A legszerencsésebb arányban van meg tehát minden. Igazi Kánaán ez az áldott föld és aki itt dolgozni akar, tengeri ut nélkül is megtalálhatja – Amerikát.

Miért vándorol ki innen mégis a népnek oly tekintélyes tömege? Miért mond le a hazáról, miért megy neki az ismeretlen világnak, itt hagyva a szülőföldnek szép határát, szakítva a földdel, amely eltartotta őt is, őseit is?

Kevés talán a terület, mely kenyeret termel, vagy túlsűrű a népesség, mely dolgozni és élni akar? Az előbb közölt hiteles adatok az ellenkezőt mutatják.

Rossz talán e vármegyében a közigazgatás, erőszakosan és durván bánik a néppel, túlterheli őt községi adóval, annyira, hogy ez tarthatatlannak és elviselhetetlennek érzi sorsát idehaza s az ismeretlenek ezer veszélyét azért meri vállalni,

mert rosszabb reá az úgy sem lehet? Ez sem áll, mert hisz látjuk, hogy éppen a legjobban administrait községekből, hol a nép a szó legszorosabb értelmében a legteljesebb autonómiát élvezi a községi életben, Szakálházáról, Merczzyfalvárói, Orczyfalváról, Újbessenyőről, Temesgyarmatháról, Lieblingről vándorol ki legtömegesebben a nép. Ellenben oly községekből, hol sűrű a panasz a községi jegyző vagy bíró ellen, hol 80-110% a községi pótdadó, egyáltalán nem vagy csak alig volt kivándorlás ez ideig.

Kétségtelen, hogy oly rendkívüli jelenségnél, mint a kivándorlás, a népet körülvevő életföletételek 'mindegyikének szerepe van. E szűkre szabott tanulmány keretében nem terjeszkedhetem ki valamennyire; de azt hiszem megközelítem a valóságot, ha a temes megyei kivándorlást három főokra vezetem vissza.

1. A temes megyei lakosság, mely – mint láttuk – alig másfél század óta itt élő idegen fajnépek keveréke s eddig is folyton költözködött a vármegye és az ország területén belül, még nem forrt össze egészen ezzel a földdel. Hisz még nincsen nemzedékek verejtéke e földön, nem fűzhetik hozzá marasztaló kegyeletes nagy emlékek a lakosságot!

2. A másik ok az, hogy megélhetési viszonyaink az utolsó tíz esztendő alatt nehezebbekké váltak és iparunk nem fejlődött annyira, hogy jelentékenyebb új kereseti források nyílhattak volna meg a nép számára. A gazdasági termékek árai emelkedtek ugyan, a napszámბérek nálunk magasabbak, mint bárhol a Maros-Tisza közén, de a kereseti viszonyok javulása nincsen arányban az életigények növekedésével. Ami csak tíz év előtt bőségesen elegendő volt, az mostanában kevés a megélhetéshez. A ki nem elégített igények elégtelenséget és vágyakat keltenek.

3. A legfőbb oka azonban a kivándorlásnak a legendás pénzvágь. Ez ösztökéli a legtöbb kivándorlót, hogy fölkeresse Amerikát és megpróbálja ott a szerencséjét. Amikor a paraszt hallja, hogy Amerikában a napszámбos öt dollárt kereshet naponként és látja, hogy a kivándorlóktól mint özönlik haza a pénz, elfogja őt – még ha meg is van elégedve sorsával – a pénzszerzés vágya és a kivándorlásra csábító ügynöknek hamar nyert ügye van, ha hozzá fordul.

Az első ok tekintetében utalok arra, hogy a kivándorlás a fehértemplomi és kubini járásokban a legkisebb, mert e két járást az egykori házközösségek lekötő hatása nyomán állandóbb nép lakja, mint a többi.

A másik ok, azt hiszem, nem szorul bizonyításra.

A főok tekintetében elegendő arra utalnom, hogy mikor Amerikában beállott a gazdasági válság és megszűnt a bő pénzszerzés lehetősége, nyomban megcsappant a kivándorlás; most pedig, hogy híre jár az amerikai válság megszűnésének, újra a régi erővel indult meg.

Természetesen vannak ezeken kívül a kivándorlásnak helyi okai is, amelyek községről községre különböznek egymástól.

Így például a hatvanas és nyolcvanas években létesített, kincstári telepítvények lakóinak szűkmarkúan mérték ki a földeket; egy-egy olyan telepből most már nem élhet meg az elszaporodott család. Szakálháza népessége rohamosan megnövekedett; 1880-ban még 3.030 és 1900-ban már 4.134 lakóval birt; a község határában lévő kincstári földeket mégis idegeneknek adták bérbe. Mehala község lakóinak száma ugyanezen idő alatt 4.121-ről 6.188-ra emelkedett; innen különben csak a selejtesebb elem vándorol ki, mert a jóra valóbb munkások állandó, jövedelmező foglalkozást találnak Temesvár gyáraiban és ipari műhelyeiben. Szegényebb lakossággal bíró községekből azért vándorolnak ki, mert a mezőgazdasági gépek alkalmazása mindjobban kiszorítja a kézi munkaerőt. A volt határőrvidékről a birtokviszonyok és a telekkönyvi állapotok rendezetlensége miatt vándorolnak ki. Másutt a viczinális vasúti hálózat kiépülése folytán a fuvaros-osztály veszítette el a kenyerét, stb.

Javaslatok.

Minthogy feladatom csupán az, hogy a temesmegyei kivándorlásról nyújtsak tájékozást, javaslataim is szűkebb körre szorítkoznak és kizárólag ennek a területnek politikai, gazdasági és socialis szerkezetével számolnak.

Erős meggyőződésem szerint hazafias kötelessége vármegyénkben minden arra hivatott tényezőnek: vármegyei, községi és állami tisztviselőnek, lelkésznek és tanítónak, szí-

vébe vérsni a népnek, hogy a haza szent, melyet az ősföld alkot, ahol születtünk, ahol élünk, ahová emlékeink kötnek, melyért szívünk dobog; lelkébe kell plántálni a népnek a hazai föld szeretetét, az ahhoz való rendületlen ragaszkodást. Át kell vinni a köztudatba, hogy a magyar haza édes anya földje minden gyermekének, nem mostohája senkinek, aki fiának vallja magát, s hogy nincs, nem lehet igaza annak a sociologusnak, aki azt hirdeti, hogy a kivándorlás a munka emancipációja a röghöz kötöttség állapotából, s hogy annak a hazafisághoz semmi köze, mert szerinte a hazáért lehet kívánni a polgárok önfeláldozását, de nem követelhetjük polgáriasaink életét.

A nép bajaival, gondjaival folyton törődünk, foglalkozunk, a segítség módjait megteremtenünk kell. Csakis így tudjuk őket megnyugtatni s a szeretet és megelégedés kapcsaival szorosabbra fűzni a magyar államhoz.

Lehetővé kell tennünk mindenekelőtt, hogy az, aki dolgozni akar, ne csupán tavasztól ősziig, szántástól behordásig dolgozhasson, s 6.-8 hónap keresményéből legyen kénytelen megélni 12 hónapon át. Állandó foglalkozáshoz kell juttatnunk az év tekintélyes részében tétlenségre ítélt nagy nemzeti munkakerőt a mezőgazdasági gyáripar és a háziipar megteremtésével, fejlesztésével. A mezőgazdasági gyáripar megteremtése érdekében széleskörű actio volna indítandó. A háziipar fejlesztése nem kerülne valami rengeteg áldozatokba vagy fáradtságba. Hisz ha a háziipari termelés régi alapjait újból visszaállítjuk, máris sokat lendítettünk. Lippán alig egynegyed századdal ezelőtt virágzó agyagipar volt; ma hire-hamva sincs, a nép pedig kereset híján kivándorol onnan. Bukoveczen a nép még csak két évtizeddel ezelőtt nagyban készítette a sétatálczákat és még a külföldön is házalt velük; ma alig foglalkozik ott e jövedelmező mesterséggel néhány ember. A zsebelyi varottas még csak egy évtizeddel ezelőtt ép oly híres volt, mint a kalotaszegi; néhány év óta erről sem hallani már. Pedig hogy sikerrel lehetne a varottas készítésére más román községekben is tanítani a népet, mutatja a nagytopoloveczi példa, hol a községi jegyző felesége meglepő eredményeket mutatott fel e téren. A vingai híres bolgár szőnyegkészítés is hanyatlott a kivándorlási mozgalmak óta.

Jellemző és érdekes tünet, hogy az amerikai kivándorlás épen azokból a községekből a legnagyobb, melyek Temesvár és Arad, e két népes, nagy város közvetlen szomszédságában fekszenek, holott oly közelfekvő a gondolat, hogy e községek lakói kerti gazdálkodás mellett igen nagy jövedelemre tehetnének szert, mert elláthatnák Temesvár és Arad egész köz-élelmezését, Szakálháza, Kisbecskerek, Szentandrás, Mehala, Szabadfalu, Temes-Gyarmatha, Temessag, Németszentmihály és Ujbessenyo szinte a kerti gazdálkodásra vannak rendeltetve,, mely – mint a bolgár kertészektol látjuk – igen jövedelmező. De a sváb lakosságú Lovrin torontálmegyei község is tanulságos példát nyújt e tekintetben, mert hisz ismeretes dolog, hogy ott a lakosság holdanként száz koronáért bérelt uradalmi földeken minő jövedelmező kerti gazdálkodást folytat.

Kivánatosnak tartom a tervbe vett ezer munkásháznak mielőbbi felépítését. A tulajdon édes hajlék marasztalóbb lesz a földhöz ragadt szegény munkásnépre, mint bármily ékes szónoklat.

Ott, ahol a lakosság elszaporodása folytán vagy más okok miatt a földéhség indokolt, földhöz kell juttatni a népet községi és kincstári birtokok feldarabolásával. Különösen szükséges ez egyes sváb községeknél, mert ezekben – különösen Merczyfalván, Orczyfalván – nemcsak kivándorlás szülőoka lesz az elegendő tápláló föld hiánya, de a svábok ismeretes egygyermek rendszere folytán, a népszaporodás évtizedek óta stagnál.

Végül szükségesnek tartom, hogy vármegyénkben a köz-igazgatás és társadalom tényezőiből kivándorlási bizottság alakíttassék olyan tagokkal, akik a nép bajairól és kívánságairól saját tapasztalat alapján számolhatnának be. E bizottság feladata lenne helyi vonatkozásaiban foglalkozni a kivándorlás kérdésével, tehát leszállva az egyes községekig, fűrkészni a kivándorlás okait és behatóan tanulmányozni annak visszahatását; továbbá ott, ahol lehetséges, megszüntetni a kivándorlásra közvetlen okot szolgáltató bajokat s keresni a kapcsolatot Amerikába kivándorolt véreinkkel.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közművelődés, nevelésügy.

Kettős tantervű középiskola.

(*Dr. H. Raschke*; Mindest-Lehrstoff und Normal-Lehrstoff als Grundlagen einer Mittelschulreform. – Innsbruck, Wagner'sche Buchh. 1908, 10 + 230.)

E mű kissé bőbeszédűen, sőt ismétlésekkel ugyan, de világosan és mindvégig érdekesen fejti ki a középiskolai oktatás mai bajait s az ezek orvoslására vonatkozó javaslatait. Nem csupán szakembereknek szánta a szerző, hanem szélesebb köröknek s valóban elolvasása tanítóknak is, szülőknek is, főként pedig intézkedésre jogosultaknak és kötelezetteknek komolyan ajánlatos. Az olvasó nem tesz magáévá mindent, ami benne van, de bizony kevés lesz, aminek ellene kelljen mondania. Színezés és tódítás nélkül itt találja a tanító mindazt, ami a középiskolai tanítás mai menetében a munkáját súlyossá teszi. Talál éppen így látott, bár talán éppen így még végig nem gondolt jelenségekről higgadt, de határozott nyilatkozatokat; találja sokszor észlelt bajoknak egyszer-egyszer meglepő, de elfogadható magyarázatát, és sokszor érzi úgy az ember, hogy a gondolat az övé, ha a szót talán másként választotta volna is meg. A szülők s általában a volt tanulók pedig meglátják itt gyermekeik s magok iskolai bajainak igazi forrását; megértik innen a lelkiismeretes tanító feladatának méltányolni való nehézségét s igazán tartalmassá válik előttök a szokszor hangzó kifejezés, hogy főként a rendszer a hibás. Éppen ezért kellene RASCHKE fejtegetését az intézőknek is olvasniok, mert ezekből megragadná figyelmeiket az a bőven ismételt meggyőződés, hogy középiskolánk vergődését csak gyökeres átalakítás szüntetheti meg.

A szerző ugyan nem a magyar középiskoláról beszél, mégis talál reánk is minden lényeges szava. Nem a külső szervezetről, hanem magának az oktatásnak belső elrendezéséről, sőt itt is első sorban az oktatás anyagának, ennek a félelmetes tananyagának másként való elosztásáról van szó. Az egész könyv azt tárgyalja, hogyan válhatnék az iskolai munka a tanulónak igazán személyi munkájává, hogyan lehetne a tanítás anyaga, tehát a tanulás, minden tanuló lelkének kedvessé, vagyis arról van itt szó: miként végezhetné a középiskola a maga nevezetes feladatát egyénekre és közösségre nézve egyaránt eredményesebben s tanulóra, tanítóra nézve mégis kellemesebb módon. Ennek kifejtése közben éppen nem szükséges határozottan egyik vagy másik ország középiskolájáról beszélnie, hiszen a németországi, az osztrák és a magyar középiskola úgyszólván igen rokonok egymással s mikor RASCHKE mégis Ausztria Mittelschule-ját érti, a németországi Höhere Schulen s a mi gymnasiumunk és reáliskolánk jól magokra ismerhetnek. Csupa olyan jelenségekről beszél, amelyeket nem az osztrák iskolák sajátos szervezete, hanem a középiskolai oktatás mai módjának általános jellemvonásai idéznek elő s így érdekes és tanulságos ez a könyv azoknak is, kik a magok középiskolájának úgynevezett reformját már megvalósították, nekünk is, akik ennek azzal a reménységgel állunk előtte, hogy igazán reformban s nemcsak tanterv-változtatásban vagy más foltozó, külső javításban lesz részünk.

Éppen mert gyökeres reformot óhajtunk (aminőt a középiskolák mai tantervét kibocsátó rendeletben még Wlassics minister ígért volt!), világos, hogy nem érhetjük be magában semmi olyan törekvéssel, mely akár a külső szervezetet, akár a tárgyak elosztását, akár a belső rendtartást stb. teszi a mostanitól eltérővé, de nem adja egységes, elvi alapon, egész köznevelésünk rendszerében megokolt módon a középiskola minden bajának orvoslását. Nem lehet tehát elégnek tartanunk azt sem, amit RASCHKE javasol, jóllehet kétségtelen, hogy tervének megfelelő megvalósítása a középiskola arczatán igen nagyot változtatna s az is igaz, hogy e javaslat a középiskola bármily alakjában is egyképen meggondolást érdemel.

A középiskolai kérdés magvát RASCHKE abban látja, hogy három, egymással részben ellenmodó kívánságnak kell eleget tenni. Nevezetesen: 1. nem lehet tagadni, hogy a középiskolai tanulókat a tanítás mai módja határozottan túlságosan megterheli, tehát jogosult az a törekvés, hogy a tanulókon könnyítsenek (Entlastung der Schüler); 2. épp ily jogosult az a panasz, hogy a középiskolai tanulás mostani eredménye általában felületes és nem is terjed ki mindenre, ami fontos volna, amiből tehát méltán következik a tanítás bővítésének és mélyítésének követelménye (Vertiefung und Erweiterung

des Unterrichts); végül 3. mindennél több joggal igyekszik érvényesülni az a régi paedagogiai törekvés, hogy az oktatás sokkal nagyobb mértékben alkalmazkodjék a gyermekek egyéniségéhez (Ausgiebigere Individualisierung im Unterricht).

Ezt a három törekvést bőven és minden tanító szerint bizonyára indokoltan fejtegeti; mindhármát feltétlenül jogosultnak s mindenik sikerét az egyén és köz érdekében szükségesnek mutatja. Azután pedig azt fejt ki, hogyan lehet mindezeknek eleget tenni, mint lehet elérni azt, hogy a tanulók többet tudjanak s mégis a mainál könnyebb munkát végezzenek.

Feleletében épen a harmadik követelmény teljesítésében találja a másik kettő ellentétének megszüntetését és az egész kérdés megoldását. Az egész könyv ugyanis azt bizonyítja, hogy a tanulók megterhelése véget ér s tudások mégis bővebb és mélyebb lesz, mihelyt egyszer a tanítás anyagának kiválasztásában az egyéni hajlamok stb. térhez jutnak. Ez a meg­le­pő s lehetetlennek tetsző, másrészt pedig bizonytalan tartalmú, régi frázis mindjárt érthetővé és tartalmassá válik, amint tudjuk, hogy RASCHKE felfogása szerint a tanulás ma azért olyan nehéz sok tanulónak, mert mindenki egyformán kénytelen tanulni mindent, amihez nincs is kedve, sem tehetsége, az eredmény pedig azért olyan sekélyes és szűkkörű, mert nincsen mód arra, hogy a tanulók a tehetségeknél inkább megfelelő tárgyakban erejükhöz s a középiskolai fokhoz mérten elmélyedjenek. Arra alapítja egész tervét, hogy a tanulók az egyes tárgyak tanulására nem egyenlő mértékben alkalmasak, lehetetlen kívánság tehát tőlük mindenik tárgyban egyformán magas cél elérését óhajtunk. Módot kell tehát adni arra, hogy kiki az inkább neki valóval alaposabban foglalkozhassék.

A tanulók szellemi erejének s irányának nagy különbségeit erre irányuló kutatások eddig is jól megvilágították és az egyéni különbségek roppant sokféle voltába ezután bizonyára még alaposabban tudunk majd bepillantani. Már is kétségtelen, hogy RASCHKE-nek ez az álláspontja indokolt s az eddiginél mindenestre komolyabb méltánylást, illetőleg – az alapfok többet mond – komoly méltánylást követel. Azt mondhatjuk I, azonban, hogy ez a követelés nemcsak hogy nem új, de már a kielégítésére is történtek részint javaslatok, részint kísérletek. Ilyen a felső fokon való elágazás gondolata, a felső osztályok tanulóinak szabadabb, kedvök szerint történő foglalkoztatása, a gyengetehetségűek elkülönítése és más ilyes, amire mindre lehetne a magyar irodalomból s a magyar közívelés köréből is idéznünk példát, idegen országok nagyobb Mértékű efféle mozgolódásáról nem is szólva. Mindezeket RASCHKE is tudja s műve utolsó fejezetében ki is mutatja javaslatainak ezektől való lényeges eltérését. Meg kell adnunk,

hogy igen tapintatosan, szerényen és meggyőzően tudja a maga igazát, saját javaslatának alapelvét elérni tárnai.

Ez az alapelv: igazi egyéniesítés legyen az oktatás alapja, hogy az iskola a tanulók iránt, mindenik iránt, igazságos lehessen, mert: egyéniesítés (magyarosan: az egyénhez alkalmazás) jelenti a szó igazi értelmében az igazságos elbánást. Az egyéni különbségek azt kívánják, hogy mindenkinek módot adjunk egyéni sajátosságának két irányban való érvényesítésére: 1. amely tárgyra kevesebb a tehetsége vagy kedve, ne legyen kénytelen abban olyan magas célra törekedni, amilyent azok érhetnek el, kiknek éppen arra a tárgyra van tehetségük; 2. amelyre pedig tehetsége és így kedve is nagyobb, lehessen abban az ennek megfelelően magasabb cél elérése, ne legyen megkötve a vele együtt haladni nem tudóktól. E két pontban körülbelül benne van a lényege RASCHER irányeszméjének, melynek kifejtése közben kiderül, hogy józanul látja az egyéniség korlátlan érvényesülésének lehetetlen voltát, erélyesen igyekszik azonban az egyéniség érvényesülését biztosítani azon a kereten belül, melyet a középiskola, mint a köznevelés szerve az egyesnek mint a közösség tagjának megszab.

Rendszerét tehát úgy alkotja meg, hogy abban az egyéni hajlam és munkaerő, minden egyes tárgy tanításának a köz érdekében is történő mélyítése, valamint az általános műveltség gondolata megfelelően érvényre juthasson. Mindezt *Lehrstoff* und *Normal-Lehrstoff* a rendszer neve s az abban áll, hogy a középiskola minden egyes tantárgya számára két, párhuzamos tantervet kell készíteni. A tárgy egész anyaga benne legyen mindkettőben rendszeres alakban, de különböző terjedelemben. Egyik, a *Mindeststoff-Lehrplan'* (talán mondhatnók kisebb tantervnek) magában foglalja minden egyes tárgyból annyit, amennyit az életben az általános műveltséghez szükségesnek kell tartanunk olyanok számára is, kiknek pályájától az illető tárgy távol esik; ebben a tantervben tehát általában jóval kevesebb lenne, mint a mai tantervben. A másik tanterv pedig, a *Normal-Lehrplan* (helyesebb ezt bővebb vagy nagyobb tantervnek nevezni) azt tartalmazná, amit a középiskolában a közepes tehetségűek számára legmagasabb célul ki lehet tűzni, tehát körülbelül a tanterv mai anyagát, természetesen minden tárgyban a tudomány mai állása és a tárgy mélyítésére, bővítésére irányuló törekvések szerint.

E rendszer már most abban különbözik azokétól, kik a tehetségek, hajlamok szerint a tanulók között különbséget tesznek, hogy itt minden tanuló mindenik tárgyat tanulná, de egyiket egyik, másikat a másik tanterv szerint s ez a rend, a legalsó osztályt kivéve, az egész iskolában meglenne, nem csupán a felső fokon. RASCHKE így képzelem.

Ezután megállapítandó határok között s a tanítótestület véleményének számbavételével minden tanulónak szabad egyes tantárgyat a kisebb tanterv szerint tanulnia, ha a nagyobb tantervnek megfelelően haladni nem tud. Bizonyos számú tárgyat azonban mindenkinek a nagyobb tanterv szerint kell tanulnia; ezek a főtárgyai, a többi (ép oly kötelezően) a melléktárgyai. Természetes, hogy így mindenik osztály tagjai mindenik tárgyban két, külön helyiségben és csoportban nyernek az oktatást. Külön lenne tehát mindenik tárgyban az erősebb s külön a gyengébb csoport. Az egyik csoportban azok, kik az illető tárgy iránt fogékonyabbak, a másokban azok, kik az illető tárggyal nem tudnak úgy boldogulni, hogy a rendes tanterv magasabb célját elérhessék. A csoportok tagjai e szerint minden egyes tárgy tanuláskor váltakoznának, azaz például N. N. a latint a kisebb, a természetrajzot a nagyobb tanterv szerint tanulná vagy fordítva. Aki nem tudna annyi tárgyat tanulni a nagyobb tanterv szerint, ahányat majd a törvény megkíván: az olyat, mint középiskolába nem valót, el kell távolítani. Viszont szabadságában áll bárkinek – ha bírja – a megállapított számnál több tárgyat is megtartania főtárgyul. A legfelsőbb osztályokban pedig egy-egy tárgy teljes mellőzését is meg lehetne engedni, amely gondolat a fokozatosságot jelzi s az egyéni elmélyedést az u. n. *furcatio*hoz hasonlóan biztosítja. Mivel pedig a kisebb tanterv azt a korlátolt anyagot az illetőknek rendes tudásává akarja tenni: itt a tanítás módjának is könnyebbnek kell lennie, hogy a tanítás tartalma, terjedelme és módszere mindig a célnak megfelelő legyen.

RASCHKE e tervet úgy tekinti, mint a tanulók tehetségében levő különbségek természetes következményét. Igaza is van. Minden nyílt szemű tanító jól látja, hogy egyes tárgyakban a tanítványaink haladása igen különböző. Mindnyájan sajnáljuk jóra való, egyébben könnyen haladó fiuknak egyik-másik tárgyban sokszor kínos vergődését; látjuk e vergődésnek az illető egész lelkületére, életkedvére való káros hatását; tudjuk, mennyire bántó sokszor az ilyen esetekben az u. n. kiegyenlítés (*compensatio*) útján gyakorolt kegyelem, sőt azt is jól tudjuk, hogy ennek a kényszeredett tanuláshoz sem az illetőre, sem a közre nézve nincsen semmi értéke. RASCHKE mindezt s még egyebet is bőven és szépen fejteget. Azok a részek, melyek arról szólnak: mennyire lehetetlen ma a tanításnak az egyénhez alkalmazása s mennyivel lehetőbb lenne ez az ő terve nyomán, meg ahol arról beszél, hogy az általános műveltség az egyes és a köz szempontjából a tanuláshoz illetően elrendezésével milyen sokat nyerne, mert mélyülne: ezek a részek a mostani állapotok meggondolását s a változás szükségének élénk érzését bizonyára olyanokban is előidézik, kik e könyv olvasása előtt a *quieta non movere* kényelmes álláspontján jól érezték magukat. Ha ugyan vannak ilyenek.

A könyv nagyobb része a javasolt rendszer fejtegetése, nem végérvényesnek hirdetett gondolatok előadása csalhatatlan hangon, hanem a további megfontolásra indító javaslatok közlése, a részletekben, kialakításban teljesen szabadon hagyva az utat. Bizonyos, hogy amit az osztályozásról, a kettős tantervben az egyes tárgyak anyagának kiszabásáról s egyébéről mond, sok ellenvetésnek lehet alapja nem csak a mai rend hívei, hanem a változás őszinte barátai részéről is. A részletekben tehát igen bő tere nyílik különböző felfogások megnyilatkozásának, ami e Szemle körén túl esik és a kérdés paedagogiai és iskolaszervezeti vonatkozásának fejtegetésével, RASCHKE tervének ily szempontból való részletes bírálatával együtt szakfolyóiratba való. Mivel azonban az alapgondolat a középiskola egyéni és közösségi jelentőségének világos látásából fakadt, mivel e rendszer remélt eredménye annak az általános műveltségnek mélyítése lenne, melynek jelenlegi mértékével jövőnkre gondolva, elégedettek nem lehetünk: azért e munkának itteni felemlítése és reá a figyelemnek szélesebb körben való felhívása szükséges és indokolt. A haladás feltétele, hogy a közös munkában minden erő szabadon érvényesülhessen; a haladásnak gátja minden egyformásítás, nem egyforma emberi tehetségnek gépies munkára kényszerítése. RASCHKE éppen azért szólal fel, hogy a középiskolában divatos tökéletes egyformásítás ellenében hangulatot keltsen, jobban mondva a meglévő hangulatot meggyőződéssé fokozva, tette serkentsen. Mennyire sikerül ez neki a maga hazájában: nem tudhatjuk. Hogy nálunk sem ő, sem más hozzá hasonló, akinek hangja lehet erős és szava igaz, de cselekvésre hatásköre nincsen, komoly hatást nem érhet el: arról mindnyájan bizonyosak lehetünk. Annyival fontosabb, hogy e munka iránt érdeklődés ébredjen s így hasonló fejtegetések iránt e javaslatok megrostálása útján a közvélemény erősödjék nem csupán az iskolában dolgozók körében, hanem a nevelés sorsát intézők között is.

Kétségtelen, hogy a középiskolai kérdésnek, sőt éppen a megoldására itt tett javaslatnak komoly társadalmi jelentősége van. Az az alap, melyről RASCHKE a középfokú oktatás mai eredményeit egyéni és közösségi szempontból vizsgálja s melyhez hasonló módon az iskolai nevelés mostani állapotát éppen az egyéniség érvényesülését is figyelve a – Népművelés 1908. évi 9-10. számaiban én is rajzoltam – az az alap igen alkalmas arra, hogy művelődési állapotaink s egész közéletünk némely jelenségét megérteni segítsen és mert ezekkel elégedettek nem lehetünk, azok ellenszereinek keresésében vezetőnk lehessen. Sok bajunknak a forrása van oktatásunk rossz szervezetében, sok bajt lehetne tehát orvosolnunk az oktatás javítása által. S ha meggondoljuk, igaza van RASCHKE könyvé-

nek: másként nem lehet remélnünk a tudás mélyülését, műveltségé finomlását, csak ha megszűkítjük s kinek-kinek hajlamára bízunk azt a kört, melyben igazán tudást szerezzen s ha egyszersmind biztosítjuk mindenkinek egyéb tárgyakban a műveltséghez szükséges kisebb mértékű anyagnak sikere-
sebb, mert kellemesebb módon történő megtanulását. Minél
többben, ezrek s milliók, lesznek a mai színleges műveltség
helyett minden szükséges tárgyban tájékozottak, az ismeretek
bizonyos körében pedig alaposan műveltek, annál bizonyosabb
minden téren a köz érdekének érvényesülése, a haladás tudat-
os szolgálása, e szolgálatra irányuló becsületes szándék, mert
mindenkire nézve lehetőbbé lesz a neki való hely megtalálása.
Minél részletesebben ismertetőnk a Mindest-Lehrstoff rend-
szerét s minél több megjegyzést fűznénk hozzá, egyre nyilván-
valóbb lenne, hogy e könyv részletei mennyi természetesnek
látott s nem is új igazságot foglalnak magokban. És csak
erősíténé ez azt a meggyőződést, melynek nyilvánítására e
könyv ismertetése újból alkalmat ad: a középiskola szerveze-
tének megújítása immár sokáig nem késhetik, mert a véle-
mények e kérdések nagy részében már meglehetősen kifor-
rottak s van előttünk nemcsak egy javaslat, melyek megfon-
tolása, egymással egybevetése és kipróbálása eljuttathat olyan
természetes utón kiegyenlítő, mindenkinek eleget tevő s a
köznek egyetemes, mindenk felett való érdekét szem előtt
tartó megállapodásra, amilyennek RASCHKE saját javaslatát nem
ok nélkül tekinti.

Maga azonban ez a terv még nem oldaná meg az egész
kérdést, mely a köznevelés ügyének egységes szervezésével
kapcsolatos. Magában sem a középiskola, sem a polgári iskola,
sem semmiféle iskola reformja célra vezető nem lehetne. Ezt
nem szabad felejtünk. RASCHKE erről nem beszél ugyan, de
kifejezetten csak a belső szervezetről szólva, azt hangoztatja,
hogy javaslatai a külső szervezet bármilyen alakulása esetén
is megállanak, szükségesek és sikeresek lehetnek. S csak-
ugyan igaz, hogy bármilyen iskolafajokat létesítünk is, az
mindig csak a tömegek érdekét szolgálja, nem az egyesét;
csak csoportokra osztja az embereket, de ezzel még nem biz-
tosította az egyéni erők kifejlődését olyan mértékben, amilyenre
RASCHKE módot óhajt nyújtani. A tervnek ez a jellemvonása
^{na}gyon kívánatosná tenné a kipróbálását. Sokba – sem sok
pénzbe, sem nagy nehézségbe – a kísérlet nem kerülne.
A minisztérium megtehetné, hogy RASCHKE alap gondolatát gon-
dosan meghányva-vetve kidolgoztassa a magyar középiskolák
tantervét ilyen kettős alakban, azaz megcsináltassa a mai tan-
tervből a két különböző terjedelmű újat s néhány intézetnek
– osztályában alkalmaztassa. Hét év múlva volna már némi
tapasztalat. Olyan iskolákban kellene (de nem csupán a fő-

városban!) e tervvel kísérletet tenni, ahol párhuzamos osztály ügyis van, tehát sem új tanárookra, sem több tanteremre nem kellene költeni. Ugyanez idő alatt kísérletet lehetne tenni más tervekkel is, például azzal a kettővel, melyet két egyetemünk paedagogusai saját eszméjük megtestesítőjéül kidolgoztak. Mikor aztán – ki tudja, mikor? – elkövetkezik a csakugyan gyökeres reform, az intézők előtt ott lenne nem kevés eredménye a kísérletezés idejében gyűlt tapasztalatoknak. Csak ilyen módon lehet megnyugtató és sikeres reformot végrehajtani.

A nem kevés időbe kerülő nekikészülés még egy másik tekintetben is szükséges. RASCHKE is mondja magukra vonatkoztatva, nekünk is nagyon fontos, hogy semmi más nemzet újítását ne utánozzuk, hanem teremtjük meg azt, amire éppen nekünk van szükségünk. Középiskolánk szervezete rokon azokéval, melyektől mintáját régebben is, újabban is átvettük, belső bajai tehát jórészt megegyeznek amazokéval, de azért a mi helyzetünk s a mi iskoláink fejlődése mégis csak más. Ezért azt kell kívánnunk, hogy minden mélyre ható újítást előzzön meg nemcsak a mostani helyzet és szükségletek pontos és magasabb nézőpontból való megállapítása, hanem a múltnak alapos felderítése is. Még pedig nemcsak külső történetre gondolva, hanem éppen azzal a czéllal, hogy feltáruljanak azok a törekvések, melyek az egymásra nem sok idővel következő reformok ellenére is állandóan megmaradtak, avagy hamarosan újra éledtek. A magyar iskolai reformtörekvések múltja bőséggel foglalja magában tanítóelődeinknek s a nemzet nevelésén gondolkodóknak nem mindig idegen eredetű terveit és apróbb javaslatait. Ezek megismertetése egyengetné a gyökeres újjalakítás útját, segítené a különböző nézetek közeledését, mert a régi törekvések magvát felmutatva, egységes közép-pontot teremtene. A szervezetnek nem szabad másnak lennie, csak olyannak, aminőt a mi múltunk tanulságai kijelölnek s amely mostani helyzetünknek megfelel.

A belsőnek, a munka végzésének nem csupán nemzeti, hanem emberi feltételei és követelményei is vannak; ezeket RASCHKE fejtegetései világosan feltüntetik s azért ezek a figyelemkeltésre szánt sorok azzal végződnek, hogy RASCHKE alap-gondolatát megfontolásra s a könyvet tanítóknak és mindenkinek olvasásra ajánljuk.

Imre Sándor.

Közgazdaság.

Új physiokratizmus.

(*Mattyasovszky Miklós: »A földjára. Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés, 1908.« cz. könyvéről.*)

Egyike azoknak a kérdéseknek, melyek az elméleti közgazdaságtan, köréből a magyar közönséget legjobban érdeklik, a földjára probléma. Ez érthető is, hiszen nemzeti jóvedelmünk igen tekintélyes része földjára alakjában jelentkezik. A magyar közgazdasági irodalom egészséges fejlődésének a jele tehát, ha a földjára jelenségével előszeretettel foglalkozik és nagyon nagy számú elméleti közgazdasági termékeink sorában immár második nagyobb monographiát szentel ^ennek a kérdésnek, mely az első, RÁTH ZOLTÁN monographiája mellé méltán sorakozik.

MATTYASOVSZKY széleskörű irodalmi tanulmányok alapján egészen önállóan foglalkozik a földjára elméletével. Mindenkép igyekszik a tárgyat a közgazdaságtan alaptörvényeinek szempontjából megvilágítani. Arra helyez súlyt, hogy a földjára kérdésének a közgazdaságtan rendszerében való helyét a legfontosabb közgazdasági jelenségekhez való viszonyában jelölje ki. Minthogy pedig a nemzetgazdaságtan legfontosabb fogalmai közt nem egy tekintetben még teljes egyetértés a tudományban nincsen, MATTYASOVSZKY számos kérdésben kénytelen kritikailag állást foglalni. A szerző nagy előnyére kell felhoznunk, hogy MATTYASOVSZKY emez állásfoglalás elől sehol sem igyekszik kitérni, és állásfoglalásában, mely több kérdésben nagy olvasottságon alapul, ment minden ingadozástól. Határozott és egymással összhangban álló nézetei vannak a közgazdaság fontos alapkérdéseiről, ami egész munkáján keresztül igen jótékonyan érezhető.

Az természetesen egészen más kérdés, hogy állásfoglalásával mindenben egyetértünk-e? Ha az alábbiakban ki fogjuk fejteni, hogy milyen észrevételeink vannak a szerző felfogásával szemben, ezzel távolról sem akarunk az ő érdemeiből semmit sem levonni, mert hiszen a kialakuló félben levő tudományos igazságok közt egyik álláspontnak, ha kellő mdokokkal támogatva van, ép úgy meg van a maga jogosultsága, mint a másoknak és épen az eltérő nézetek összemérése építi meg a hidat a tudomány további haladására. Ezek szemmeltartásával kívánok néhány megjegyzést fűzni a MATTYASOVSZKY-féle munkához.

MATTYASOVSZKY könyvében azt akarja bebizonyítani, hogy a legtekintélyesebb, de ma már nem minden correctura nélkül álló földjádékelmélet, a RICARDO-féle földjádék-tan téved akkor, amidőn a földbirtokost okolja a földjádékért és ezt mintegy a többi osztályoktól elvett jövedelemnek tekinti. Arról igyekszik az olvasót meggyőzni, hogy a földjádék nem a többi termelőosztály megrövidítéséből, hanem eredeti jószág-szaporulatból származik, melynek a földbirtokos részére való megtartása által senki sincs megrövidítve. Hiszen a föld a termelésnek épp oly fontos tényezője, mint akár a munka, akár a tőke; a termelés eredményének az a része tehát, amely a föld és az abban rejlő erők közreműködésének köszönhető, és mely földjádék alakjában a földtulajdonosnak jut, nem tekinthető pusztán értékátvitelnek, mások megrövidítésének, épp oly kevésbé, mint akár a munkabér, akár a tőkekamat, annál kevésbé, mert hiszen itt nemcsak érték-termelésről, hanem valóságos jószág-szaporulatról van szó, melyet csak a mezőgazdaság hoz létre.

Hogy lehet, kérdi MATTYASOVSZKY, hogy eme nyilvánvaló tények daczára RICARDO és ROBERTUS és a nyomukban haladó írók mégis más osztályok megrövidítését látták a földjádékban? Csak úgy, hogy a földjádék fogalmát tévesen értelmezték. Nem arra voltak a földjádék fogalmának megalkotásánál tekintettel, hogy a földjádék keletkezése és a föld termelékenysége között a legszorosabb-összefüggés van. Ők nem a földjádék valódi lényegét nézték, hanem annak egyik konkrét, változó alakját ragadták meg, mikor a magántulajdoni renddel kapcsolatban tárgyalták azt. A földjádék élvezetét azért lehetett a földbirtokosok szemére vetni, mert nem azt nézték, hogy a föld termelékenysége hozta azt létre, hanem csak azt, hogy a földbirtokos magának a termelésből egy részt lefoglal, a nélkül, hogy közvetlenül vagy közvetve – mint a tőkésről mondták – munkájával a termeléshez hozzájárult volna.

Körülbelül ily gondolatmenet alapján juthatott el MATTYASOVSZKY arra a már munkája előszavában jelzett álláspontra, hogy a földjádék fogalmát egészen a termelés alapjára kell helyezni. Lényegét a fölöslegben kell látni, melyet a föld a benne rejlő termelési erőnél fogva ad; minden egyéb nem tartozik a földjádék lényegéhez, csak esetleges, változó és a jogrendtől függ. Fölösleg, mely a termelési költségeknek a nyers hozadékból való levonása után megmarad, minden jogrend mellett lesz, tehát a földjádék jelensége független a jogrendtől. Épp ezért a földjádék nem a forgalom jelensége, mint RICARDO hitte, midőn annak fogalmát a legmagasabb költségek törvényére alapította, hanem egyedül a termelésé. Amit a forgalom ad hozzá, az esetleges és nem tartozik a lényeghez.

Annak bebizonyítására tehát, hogy a földjára-
 dék épp oly jogosult és salaktól mentes jövedelmi ág,
 mint akár a munkabér, akár a tőkekamat és épp úgy a
 termelésen, egy termelési tényező produktivitasán
 alapul, mint ezek, MATTYASOVSZKY szükségesnek
 tartja a földjára-
 déknak a jövedelemelosztási fogalmát, mely a társadalmi
 renddel függ össze, elhagyni és helyébe a földjára-
 déknak egészen a termelésen nyugvó fogalmát állítani,
 melynél a föld termelékenysége áll a középpontban,
 mi által kidomborodik az, hogy nem más osztályok meg-
 károsításával, az élelmi szerek drágításával keletkezik a föld-
 jára-
 dék.

Ha részünkről készségesen elismerjük is azt, hogy a földjára-
 dék keletkezésének sarkalatos pontja a föld termékenysége,
 csak úgy, mint ahogy a munkabér vagy a tőkekamat egyik legfontosabb
 tényezője az illető termelési tényezők termelékenysége,
 mégis nem vagyunk a szerzővel egy nézetben abban, hogy csak a földjára-
 dék fogalmának társadalmi elemétől való megtisztítása – mert ezt jelenti a tisztán a termelési fogalom-
 álláspontjára helyezkedés – vezetne annak a felismeréséhez,
 hogy a földjára-
 dék önálló tárgyi alapon nyugvó jövedelmi ág, melynek az alapja
 tehát nem pusztán értékátvitel, hanem a föld termékenysége.
 Azok szemében ugyanis, kik a magántulajdon ellenségei,
 a földjára-
 dék termelési fogalma sem bizonyítja annak a jogosult voltát.
 MATTYASOVSZKY okoskodása a socialistákat épp oly kevéssé fogja
 erről meggyőzni, mint p. o. a határhaszonelmélet íróinak az a
 törekvése, midőn az értékalkulás folyamatával bizonyítják,
 hogy az egyes termelési tényezőknek, tehát a földnek és tőkének
 épp úgy részt kell tulajdonítanunk a társadalmi termelés
 eredményéből socialista termelés mellett, mint ma, mert a föld és a
 tőke akkor is értékkel fognak bírni.*) Az egyik gondolatmenetre
 épp úgy azt válaszolják a socialisták és pedig minden logikai hiba
 nélkül, mint a másokra, hogy sem a föld termékenységből,
 sem pedig annak minden társadalmi rend mellett az értékes
 jószágok közé tartozásából nem következik, hogy a földjára-
 déknak magánosok kezébe kell kerülni. Azok előtt pedig, akik a
 magántulajdonnak nem ellenségei és akik azt a társadalmi
 gazdálkodás szükséges alapjának tekintik akár feltétlenül, akár a
 technika bizonyos állása mellett, azok előtt a MATTYASOVSZKY-
 féle tétel bebizonyításához teljesen elegendő annak kiemelése,
 hogy a földbirtokos épp úgy nem bocsáthatja ingyen földjét
 fnások rendelkezésére, mint ahogy a tőkés sem teszi ezt tőké-
 jével, és hogy a földbirtokos sem ellenszolgáltatás nélkül igényli
 a földjára-
 dékot.

*) V. ö. Wieser: Der natürliche Werth. Wien 1889; 93. old. – Böhm-
 Bawerk: Capital und Capitalzins. Innsbruck 1902. II. kötet. 396. old.

A földjáraadék jövedelemeloszlási fogalmának a termelési fogalommal való helyettesítését nem tartjuk tehát a könyv vezető gondolatának a bebizonyítására szükségesnek. E tekintetben azonban még néhány más észrevételünk is van.

Nevezetesen a földjáraadék fogalmának a jogi rendtől függetlennek való felfogását tartjuk aggályosnak. Épenséggel nem kell STAMMLER-nak*) a jogi és a gazdasági élet közti viszonyra vonatkozó felfogását egészen a magunkévá tenni, amint azt NAVRATIL is szépen kimutatta**), ahhoz, hogy a jövedelemeloszlás fogalmának alkotó elemeként tekintsük a jogrendét és hogy az egyes jövedelmi ágaknak a jogrendtől való feltételezettségét elfogadjuk. Jövedelemeloszlásról csak társadalmi termelés mellett szólhatunk a dolog természeténél fogva; a társadalmi gazdálkodás pedig bizonyos, bármily kezdetleges jogrenddel karöltve jár, ha ez talán a legalsóbb fokon nem is volna más, mint a tömeget munkára kényszerítő törzsfőnök vagy győztes ellenfél akarata. Jogi rendezés nélkül legalább az emberek mai természete mellett társadalmi termelést nem tudunk képzelni (a SPENCER által a távol jövőben képzelt jogi kényszerrel nélkülöző társadalmi együttműködés az emberi természetnek alapjában való megváltozását tételezné fel) és a jogrend, ha egyszer megvan, a társadalmi termelés eredményén való osztozásra kétségkívül alapvető befolyást gyakorol. Az egyes jövedelmi ágaknak a jogrenddel való logikai összefüggésből való kifejtése, amint azt MATTYASOVSKY a földjáraadéokra vonatkozólag teszi, azokat épen ezért a társadalmi jelenség mivoltából vetközteti ki. Azok a törvényszerűségek, amelyeket azokra nézve a jogrendtől elvonatkoztatva megállapíthatunk, ebben igazat adhatunk STAMMLER-nak, csak a természetrajzi vagy élettani oldalát fogják az illető jelenségnek megvilágítani és így a társadalmi gazdaságtan számára az ily fogalom kevésbé lehet gyümölcsöző.

Midőn MATTYASOVSKY a földjáraadék fogalmánál a gazdasági fogalom között egyrészt, a történeti jogi fogalom között pedig másrészt különbséget állapít meg, úgy előtte bizonyára a ROBERTUS és WAGNER részéről a tőkére vonatkozólag megállapított alapvető és oly termékenynek bizonyult megkülönböztetés lebegett. Nézetünk szerint azonban a fogalmak szigorúbb elhatárolása könnyen megmutatja, hogy a szerző itt téves útra került. A tőke ugyanis termelési tényező, melynek a termelésnél vitt szerepe és a jövedelemeloszlás terén kifejtett hatása között tényleg szükséges különbséget tenni. Egé-

*) *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung.* Leipzig 1906.

**) Ünnepi dolgozatok a társadalomtudományok köréből, Földes Béla seminariumának 25 éves fennállása emlékére. Budapest 1905; 141-190. old.

szen másképp áll ez a földjáradéknál, mely nem termelési tényező, hanem egy jövedelmi ág. A tőke bizonyos viszonylatban jövedelmi forrás, a földjáradék ellenben maga jövedelem. A RODBERTUS-WAGNER féle megkülönböztetés sikerrel és helyesen alkalmazható a földre, mint termelési tényezőre. Igen fontos e megkülönböztetés ugyanabból a szempontból, mint a tőkénél, mert a földre nézve is szétválasztja a tiszta gazdasági és a történeti jogi kategóriát. Kimutatja, hogy a föld mint termelési tényező független a történeti jogi alakulatoktól, de természetesen távolról sem azt, hogy a földjáradék is független ezektől, sőt ép ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy ez, mint társadalomgazdasági fogalom mennyire függ a társadalmi berendezésektől, és a jogrendtől.

Nem mulaszthatjuk el ahhoz is néhány megjegyzést fűzni, hogy MATTYASOVSZKY a földjáradék fogalmának a társadalomgazdasági vonatkozásaitól való megfosztása által azt a föld tiszta hozadékával azonosítja.*) Ha MATTYASOVSZKY a tiszta hozadéknak az alanyi vonatkozásait emelné inkább ki, akkor talán szóvá sem tennők azt, hogy a földjáradékot a föld tiszta hozadékával azonosítja, igaz, hogy ekkor már nem a földjáradék termelési, hanem jövedelemeloszlási, nem a természeti, hanem a társadalmi fogalmánál volna. O azonban éppen a hozadék tárgyi vonatkozásaira helyez súlyt. Ez annyit jelent, hogy a földjáradékot azonosítja azzal, a mi a föld termőképességének a nyers hozadékban megfelel,**) vagyis azzal, ami a termékek értékéből a természetnek a földben rejlő-erőinek az eredménye. Ez azonban a földjáradék társadalomgazdasági fogalmának nem felel meg. Tényleg a földbirtokos nem azt kapja mindig, ami a nyers hozamból a föld erőinek a közreműködésére vezethető vissza, hanem azt, amit a társadalmi gazdálkodás mellett, a föld hozamán való osztásnál sikerül magának biztosítania. Semmi sem bizonyítja azt, hogy ennek éppen azzal az ideális részszel kell összeesnie, mely a földben rejlő természeti erők közreműködésének felel meg. Éppen ennek a feltételezésében látom a régebbi jövedelemeloszlási elméletek egyik legnagyobb tévedését.

*) Henry George tanainak bírálatánál, midőn a földjáradék fogalmára az adózás szempontjából van szüksége, ezt maga is némileg módosítja, a föld tiszta hozamától az által különböztetvén meg a földjáradékot, hogy abból a »bennlevő munka- és tőkejövedelmet is« le kell vonni, nemcsak a termelési költségeket (l. 187. oldal). Vagyis azt akarja ezzel mondani, hogy ahhoz hogy a föld igazi tiszta hozadékát megkapjuk, nemcsak a tényleg kifizetett költségeket, hanem mindent le kell vonnunk a közönséges értelemben vett tiszta hozadékból, ami nem a föld közreműködésének az eredménye. Így azután megkapjuk azt, ami a földben rejlő termékenység eredménye ez a földjáradék.

**) Ezt Mattyasovszky kifejezetten mondja is. (L. 187. oldal.)

Ebből a tévedésből folyt a másik, melytől a fentiekhez képest, amint azonban ezen felfogás általános voltánál fogva szívesen megbocsátják, MATTYASOVSKY sem ment, tudniillik a jövedelemeloszlás kérdésének a termelési tényezők közötti osztozkodásnak való tekintése. TUGAN-BARANOWSKY új gondolatokban gazdag munkájában, melyben MARX tanait bírálja, rámutatott arra, hogy a socialistikus jövedelemelosztási tan védelmezéséhez a többlet-értékelméletre nincs szükség,*) és igyekezett bizonyítani, hogy a subjectiv értékelmélet azzal, hogy a föld és a tőke mindenkor értékes voltát hangsúlyozza, nem helyezte kétségen felül azt, hogy mindenkor kell földjáradéknak és tőkekamatnak léteznie. A kitűnő orosz író eme törekvése, nézetünk szerint, igen helyes. Az összes eddigi értékelméletek elkövették azt a hibát, hogy az értékképződés és a jövedelemeloszlás folyamatát egy és ugyanazon jelenség két oldalának tekintették. Ha RICARDO egyszer maga is jelezte ennek a téves voltát/**) azért ő is ebbe a hibába esett. Igen helyesen jegyzi meg TUGAN-BARANOWSKY, hogy a föld és a tőke termelékenysége éppenséggel nem azonos a földjáradék és tőkekamatnak mint jövedelemnek a fennállásával.***) Maguk között a termelési tényezők között objective jövedelemeloszlás nem megy végbe. A jövedelem egyéni fogalom, mely alanyt tételez föl, a termelési tényezők pedig mint olyanok, nem személyek, csak mögöttük állnak emberek. A jövedelemeloszlás nem a termelési tényezők, hanem a mögöttük álló személyek közt megy végbe. Nyilván tehát meg nem engedhető és tévedésre vezető egyszerűsítés az, ha az egyes termelési tényezők termelékenységének megfelelő részt a mögöttük álló termelők jövedelmének tekintjük, vagyis a munka hozadékát a munkabérrel, a tőke hozadékát a tőkekamattal és a föld hozamát a földjáradékkal azonosítjuk. Kézenfekvő, hogy itt egy folyamatot, melynek a tényezői személyek, az egyes termelési tényezők tulajdonosai, egészen csak tárgyi mozzanatok alapján akarunk megfejteni, ami sikerre nem vezethet. Ebben véljük az eddigi jövedelemelosztási tanok zátonyra jutásának a legfőbb indokát is felfedezni. A jövedelemeloszlási tan haladása szempontjából fontosnak tartjuk annak a felismerését, hogy az egyes termelési tényezők hozadékának a megállapítása nem azonos magának a jövedelemeloszlási folyamatnak a felderítésével, mert az egyes termelési tényező termelékenységének a foka csak egyik és nem is mindig a legfontosabb alkateleme a mögötte álló személy jövedelmének. Ha, amint MATTYASOVSKY

*) V. ö. Theoretische Grundlagen des Marxismus. Leipzig, 1905- (192. old.)

**) Letters of David Ricardo to J. R. Mac Culloch, 1895. (72. oldal-)

***) E. i. munka. (193. oldal.)

teszi, a termelés szempontjából, a jogrendben élő egyének személyi viszonyaitól elvonatkoztatva vizsgáljuk a jövedelem-eloszlás folyamatát, akkor jövedelemről nem, csak termésfeleslegről szólhatunk, melynél az egyes termelési tényezőkre való felosztás csak azért történik, hogy a hozadéknak megfelelően tudjuk az egyes termelési tényezőket értékelni.

Ha MATIYASOVSZKY a földjáradék fogalmát csupán a termelés folyamatával való viszonyában kívánja az elméletbe bevezetni, akkor ez ellen semmi észrevételünk nem lehet. A fent kifejtettek értelmében azonban ezt a fogalmat a földjáradék fogalmával nem azonosíthatjuk, hanem csak a föld hozamának fogalmával. Utóvégre is mintegy, hogy egy fogalmat mily névvel jelölünk meg. De ha a tudományban valamely fogalom többé-kevésbé már kikristályosodott és jövedelem alatt a társadalmi termelésben résztvevő egyéneknek jutó részt értjük, akkor mindig következetesen kell azt alkalmazni, mert különben a legnagyobb zavarok támadnak. A fentiek után talán nem kétséges többé, hogy a földjáradék és a föld hozama nem azonos és így, ha az egyik fogalom számára a földjáradék megjelölést lefoglaltuk, akkor nem nevezhetjük ugyan-ezen a néven a másikat is.

Eppen ezért a MATIYASOVSZKY részéről kiváló munkája befejezésében felállított tételek legnagyobb részét szívesen elfogadjuk, de csak azzal a módosítással, hogy azok nem a föld járadékra, hanem a föld hozadékára vonatkoznak. Ily értelemben örömmel üdvözljük MATIYASOVSZKY új physiocratismusát, mely egy másik magyar író, JANKOVICH BÉLA*) hasonló irányú gondolkozásával némileg találkozik és mely kivált a kiviteli iparok folytonos növelésére törekvő gazdaságpolitikai korszakban sok fontos igazságot hoz újból felszínre, melyek arra figyelmeztetnek, hogy az industrialisatio fája sem nőhetnek az egekbe.

Kissé hosszasan időztünk a könyvben foglalt tételeknél és így már most csak igen röviden foglalkozhatunk MATIYASOVSZKY könyvének kritikai részével, mely pedig a munka legnagyobb részét teszi és szintén beható méltatást érdemel, mert sok igen sikerült részletet tartalmaz. Amit itt is a szerző legnagyobb dicséretére kell felhoznunk, az a kritikában is nagy következetessége. Különösen kiemelni óhajtjuk MATIYASOVSZKY ama fejtegetéseit, melyekkel RICARDO földjáradékelmé-

*) V. ö. Jankovich Bélának »Az érték mechanikai alapelveiről«. Közg. Szemle XXX. évf. 35. köt. 145 -164. old. »Az értékelmélet mechanikai alapelvei és a termelés és forgalom gazdasági tényezőiről. Közgazd. Szemle XXX. évf. 36. köt. 440-455. old. és »Az értékelmélet mechanikai alapelvei: a termények értékelése és elosztása«. Közgazd. Szemle XXXI. évf. 37. köt. 289-319. old. ez. igen érdekes dolgozatait.

létének egyes tételeit bírálja és kimutatja, hogy a földjáradék a gabona árának változása nélkül is változhat és hogy RICARDO tételei túlságosan az Angliában uralkodó bérleti rendszerhez tapadnak, minélfogva a kérdésnek csak egy részét ölelik fel. Azt hisszük azonban, hogy a MATTYASOVSKY-féle bírálat nem mindig igazságos a classicus írókkal szemben és hogy abban a részében, melyben a föld termékenységének a társadalmi rendtől való független voltát akarja bebizonyítani, voltaképp nem létező ellenség ellen harczol. A föld termékenységét senki sem vonja kétségbe, csak az ellen emeltek egyes írók kifogást, hogy a földnek egyéni jövedelem forrásának kellene minden társadalmi rend mellett lennie. Abból, hogy egyes írók a földjáradékot más osztályok rovására menő jövedelemnek tartották, távolról sem következik, hogy a föld termékenységét vonták volna kétségbe. ROBERTUSNÁL, ki a járadékot egyenesen abból származtatja, hogy a föld többet terem, mint amennyi a munkások eltartására szükséges, ez bizonyításra sem szorul. De RICARDO sem akarta távolról sem állítani, hogy a föld nem ad fölösleget. Ő csak azt akarja bebizonyítani, hogy nincs minden földön járadék, hogy a földjáradék, vagyis a föld elhasználatlan erőiért a földbirtokosoknak fizetett összeg nem része a termelési költségnek, hogy ennélfogva a földtermékek ára alacsonyabb volna, ha a föld nem volna magántulajdonban. RICARDO ugyanis úgy fogja fel a dolgot, hogy a termelési költségeknek csupán az emberi erőfeszítés a része, a termelésből a föld erőire eső rész pedig emberi erőfeszítésbe nem került; ennek fejében tehát semmit sem kellene a földtermékek árában megtéríteni, ha a föld nem volna magántulajdonban és így a földjáradék nem is része a termelési költségeknek. Azt hisszük, hogy RICARDO-nak az értékelmélete egyoldalúságából folyó emez okoskodása a föld termékenységét távolról sem tagadja.

Ezeket tartottuk szükségesnek a szerző eszmemenetével és felfogásával szemben felhozni, abból indulván ki, hogy egy könyvre nincs nagyobb kicsinylés, mint az, ha a kritikus annak eszméibe be nem hatolva, saját, esetleg eltérő nézeteit meg nem szólaltatva, üres elismerő szavakban nyilvánítja a munkára vonatkozólag tetszését. Nézetünk szerint az, hogy egy könyv polémiára ad okot, annak csak dicséretére válik, mert azt mutatja, hogy abban eszmék és komoly gondolatok foglaltatnak, melyek másokat is gondolkozásra készítenek. Így van ez MATTYASOVSKY könyvével is, melynek a szerző alapos tanulmányai és erősen megfontolt és indokolt eszme menete nagy értéket biztosítanak. Csak azt kívánhatjuk, hogy minél több ilyen színvonalon álló munkát termeljen a magyar közgazdasági irodalom.

Heller Farkas.

A középeurópai gazdasági egyesület tanácskozása.

A középeurópai gazdasági egyesület folyó évi május hó 17-én és 18-án Berlinben értekezletet tartott, amelyen több fontos közgazdasági és agrárpolitikai kérdés került megvitatásra. A munkapiacz szervezete, a kereskedelmi szerződéseknél állandó szövegre és vámtarifára való felosztása, az ipari fundált hitelnek szervezése és a nemzetközi postai utalványforgalom képezte azokat a tételeket, amelyekről több európai szakteknitely, és pedig köztük számos magyar közgazda (György Endre, Lers Vilmos, Halász Sándor, Hegedűs Lóránd, Sierbán János stb.) előadást tartottak. A tárgyalat kérdések között bennünket főként a munkapiacz szervezete érdekel, egyrészt azért, mert az előadók nagyrésze, kivált a mezőgazdasági munkások közvetítését és a vándormunkások ügyét tárgyalta, másrészt pedig, mert a ránk nézve oly fájdalmasan actualis kivándorlás kérdése is szőnyegre került. Hazánk évente körülbelül 5000 vándormunkást ad a németországi gazdaságoknak. Ugyanennyi körülbelül a száma azoknak a munkásoknak, akik Ausztriában, Romániában és más külföldi országokban keresnek mezőgazdasági idénymunkát. Ebben természetesen sem az amerikai kivándorlók, sem az állandóan európai államokba települők száma bent nem foglaltatik. A tárgyalások folyamán két szempont domborodott ki, az egyik a belföldi munkásközvetítés szervezése és a munkakereslet és munkakínálat kiegyenlítése, a másik a külföldre vándorló munkások jogviszonyainak és munkaközvetítési ügyének nemzetközi szabályozása. Az első kérdésre vonatkozólag az előadók többsége azt az álláspontot foglalta el, hogy a munkásközvetítés üzletszerű folytatása lehetőleg korlátoztassék és a jövőben teljesen kiküszöböltessék. Addig is, amíg e cél elérhető, a magán-munkásközvetítés szigorúan ellenőrzendő. A conferentia előadói tehát ugyanazt a nézetet fogadták el, amelyet a magyar mezőgazdasági munkásközvetítés szervezéséről szóló ministeri rendelet elfoglalt s amely a munkásközvetítést elvileg állami feladatnak jelenti ki és a rendelet kiadása előtti időből fölmaradt magán-közvetítő irodákat is hatósági engedélyhez köti és szigorúan ellenőrzi. A belföldi munkásközvetítésnek szervezésénél egyike a legfontosabb kérdéseknek a központ, a vidéki (községi és tartományi), valamint a helyi közvetítő irodáknak a megteremtése. Érdekes erre vonatkozólag PROF. MISCHLER gráci egyetemi tanár javaslata. Szerinte a kérdés három tagozatban oldandó meg. A vezetés föltétlenül az állam hatáskörébe utalandó,

mert csak ez biztosítja az egységességet, amely az egyes tartományok (nálunk vármegyék) munkapiacának különbözőségét kiegyenlíteni hivatott. Ez utóbbi feladat a tartomány (vármegye) határain belül a középfokú közigazgatási hatóság ügykörébe tartozik, míg az egyes felekkel való érintkezés, szóval a tulajdonképeni munkásközvetítés, a községek és városok hatáskörébe utalandó. MISCHLER e munkásközvetítésnél bizonyos korlátozásokat említ, a specialis hivatások közvetítését teljesen elválasztja attól és a munkásközvetítő hivatalokban is foglalkozások szerint külön szakcsoportokat kíván szervezni. A magyarországi specialis viszonyok ennél többet követelnek. Nálunk t. i. a mezőgazdasági munkásközvetítés teljesen különvált az ipari munkásközvetítéstől, aminek oka főként abban keresendő, hogy a mezőgazdasági munkásközvetítés a conferentia megállapodásainak szellemében már előbb államilag szerveztetett, míg az ipari munkásközvetítést szervezetlensége játéklapdjává tette a munkások és munkaadók socialis harcainak, illetve a cselédmizériát előmozdító magánüzérkedésnek. Remélhető, hogy e conferentia tárgyalásainak eredményei az iparpolitika hivatásos tényezőinél is támogatják azt az új ipartörvény tervezetében megvalósított gondolatot, hogy az ipari munkásközvetítés hatóságilag szerveztessék, mi a házi cselédekre nézve is kívánatos volna. Hogy azonban a mezőgazdasági munkásközvetítés az ipari munkásközvetítéssel akár egy országos szervezetben, akár pedig csak a vármegyei munkásközvetítésnél összeolvasztassék, annak a mi viszonyaink között sem célja, sem értelme nem lenne. Az ipari munkásközvetítés állandó tevékenység, míg a mezőgazdasági munkásközvetítés időközi munka, amely pénzügyi tekinteteből szükségszerűleg másként rendezendő be, mint az ipari munkásközvetítés. De a munkásoknak és munkaadóknak sincs érdekében a munkásközvetítés két ágának egyesítése, mert egyrészt e rendelkezés fokozná a már nálunk is jelentkező mezőgazdasági munkáshiányt, másrészt pedig folytonos és gyakran bizony jogosulatlan versenyt támasztana az ipari munkásoknak.

MISCHLER-nek egyéb javaslatai nagyon is megszívlelendők. A nálunk egyes ipari szakokban most is dúló socialis harcoknak például oka abban keresendő, hogy az ipari munkásközvetítés az önkéntesség elvén alapul. Ezzel szemben az igénybevételi kényszerre kell feltétlenül áttérnünk. Hogy a munkásközvetítés elvileg díjtalan legyen, amit SIERBÁN JÁNOS magyar kiküldött is hangoztatott, szintén olyan követelés, amihez a munkás-kategóriák nagy részénél föltétlenül ragaszkodnunk kell. Hogy a házi cselédeknél és egyéb személyi szolgálatokat teljesítőknél ez alól az elv alól kivételt tegyünk, már csak a gyakori helyváltoztatás és a vele kapcsolatos munkanélküliség és erkölcsi hátrányok miatt is, az szükséges

a közvetítési díjnak leszállítása azonban itt is föltétlenül kívánatos. Sok gyakorlati érzéket árulnak el MISCHLER-nek a munkásközvetítés közgazgatási betagolására vonatkozó javaslatai. Követeli, hogy minden munkásközvetítő lakásközvetítéssel is foglalkozzék; ezenkívül, hogy mellette, miként ez a német protestáns belmisszió munkásközvetítő irodáinál általában szokásos, jogvédő iroda is felállíttassák, Ezenkívül a munkásközvetítő adjon tanácsot a szülőknek gyermekeik pályaválasztása tekintetében, foglalkozzék a katonaságtól kilépő egyének elhelyezésével, lépjen összeköttetésbe a szegényügy intézésére illetékes hatóságokkal s gyakoroljon egészséges kiválasztást a hivatásos munkakerülők és az önhibájukon kívül munka nélkül maradt egyének között. A munkaközvetítő iroda mellé adott paritásos (egyenlő taglétszámú munkaadó- és munkásból álló) bizottság, amely ellen a mi socialistáink körömszakadtig küzdenek, szintén előmozdítaná a felek bizalmát az intézmény iránt.

A munkapiacz szervezésének másik nagy kérdése a mezőgazdasági munkáshiány orvoslása. Ennek okai GYÖRGY ENDRE előadó szerint: hogy a közoktatás mindenütt az ipart előnyösíti, szemben a mezőgazdasággal, továbbá a városi élet nagyobb változatossága, a nagyobb függetlenség, egyenletesebb munka, az ipari alkalmazás nagyobb állandósága és szabályszerűsége. A kérdés másik előadója DR. FÜHRER szerint a mezőgazdasági munkások városba költözködésének hármasszere van s e szerint keresendő az orvosszer is: 1. tódulás az ipari pályák felé, amelynek ellenszere a mezőgazdasági munkabérek javulása, a mezőgazdasági munkásbiztosítás és mezőgazdasági munkajog kiépítése; 2. a városba való tódulás, amely főleg a falusi lakásviszonyok javítása és mezőgazdasági sociálpolitika által ellensúlyozható, 3. a falusi otthontól való elfordulás, amely okszerű telepítés és a háziipar fokozottabb mérvű terjesztése által orvosolható. Első sorban ezen bajok leküzdésére kell törekednünk s csak másodsorban lehet arra számítani, hogy a munkásközvetítést vegyük igénybe a mezőgazdasági munkáshiány megszüntetésére.

A munkapiacz szervezésének az európai gazdasági egyesülés szempontjából legfontosabb kérdése a kivándorlás és a vándormunkások ügyének szabályozása. Ezzel a kérdéssel a legtöbb előadó foglalkozott s az általános vélemény egy nemzetközi munkaközvetítő-hivatal felállításától, vagy legalább is nemzetközi megállapodások létesítésétől várja a megoldást. HEGEDŰS LORÁND magyar előadó még az amerikai államokkal is óhajtana ily megállapodást létesíteni s e célból az Institut de droit international koppenhágai congressusának határozatait ajánlja az értekezlet figyelmébe. Kívánatosnak tartja továbbá, hogy mindegyik állam kivándorlási tanácsot szervezzen,

Magyarország, Ausztria és Németország ezen szervei a visszavándorlók ügyének rendezése céljából egymással folytonos érintkezést tartsanak fenn s épp így minden egyes állam az átmeneti forgalomban vegye figyelembe a másik állam által megállapított útlevélkényszert. A hajóstársaságok egyetlen országban se kapjanak engedélyt kivándorlók toborzására, ellenben a kikötőkben hatósági felügyelet alatt álló irodákat állíthatassanak föl. Azon ügynökségek, amelyek a jutalékot a kivándorlók száma után fizetik, szigorú büntetéssel sújtassanak. Végül – előadó szerint – a ki- és visszavándorlók behajózása tárgyában is nemzetközi megállapodások lennének létesítendőek. DR. CARO, osztrák kiküldött, öntudatos kivándorlási politikát követel. Az egy országból való kivándorlók lehetőleg összefüggő területen telepítendőek le, mert csak így lehet azoknak az anyaországgal való további kulturális és gazdasági összeköttetését föntartani. E politikának activ tényezője egy ingyenesen működő központi iroda lenne minden országban, amely a külföld munka- és települési viszonyairól minden egyes érdekelt félnek fölvilágosítást nyújtana és a fontosabb helyeken kivándorlási hivatalokat létesítene. Szerinte nemzetközi megállapodással kellene a ki- és bevándorlási statisztika közös alapelveit megállapítani; a külföldi vándormunkások közvetítését állami közvetítő-intézetekkel, illetve szigorúan ellenőrzött és magas biztosítékkal bíró ügynökségekkel lebonyolítani; a leány kereskedést megakadályozni; a behajózásra vonatkozólag a munkások érdekeit védő megállapodásokat létesíteni; a tengerentúli pénzküldemények postáját olcsóbbá tenni s a külföldön kiállított okmányok jogérvényességének feltételeit egyszerűsíteni. E célok megvalósítása érdekében DR. CARO egy nemzetközi intézet felállítását javasolja, amely a vonatkozó törvények összehangba hozatalát különböző országokban előmozdítaná; a kivándorlók és vándormunkások helyzetére vonatkozó adatokat összegyűjtené, földolgozná és az eredményeket közrebocsátaná.

A konferencia javaslatának lehető megvalósítása különösen nekünk magyaroknak állana érdekünkben, akik nemcsak a kivándorlók nagy száma, de külügyi képviselőnk körülményei miatt is folytonos nehézségekbe ütközünk, amidőn kivándorlóink ügyeit idegen országokban rendezni óhajtjuk. Remélhető, hogy illetékes tényezőink minden szükséges lépést meg fognak tenni abban az irányban, hogy az az alapépitmény, amely legújabb kivándorlási törvényünkben a külföld figyelmét is magára vonta, a conferentia eredményeihez képest mielőbb teljesen kiépítettessék.

A conferentia tárgyalásainak többi anyaga közgazdaságunkat kevésbé érinti. Ennek a nézetnek kifejezést adott LERS Vilmos előadó is a program második pontját illetőleg,

amidőn a Magyarország és Ausztria közötti vámviszonyoknak 1917-re kilátásba helyezett változását hozta fel indokul azon nehézségek megvilágítására, amelyek egy, a kereskedelmi szerződéseknek állandó részre és tarifális részre leendő felosztását meghatározó nemzetközi megállapodás elé gátat emelnek, bár ha magában véve a kitűzött cél elméleti szempontból mindenképp megokolt és kívánatos is. Az ipari hosszabb lejáratú hitel szervezése is oly kérdésnek bizonyult, amelyre nézve a vélemények ma még kellőképen nem alakultak ki. A két előadó DORN és VAS igazgató homlokegyenest ellentétes álláspontot foglaltak el, míg előbbi az 1905. évi osztrák törvény alapján a hosszabb lejáratú ipari kölcsönkötvények rendszerének bevezetését kívánja, utóbbi a tőke fölemelésének eddig is bevált és általánosan elfogadott rendszere mellett tört lándzsát. A nemzetközi postautalvány-forgalom rendezése, amelyről HALÁSZ SANDOR előadó, igen érdekes előadást tartott, annyira szakkérdés, hogy a közgazdaság iránt melegebben érdeklődő olvasóközönségnek is csak igen kis töredéke kísérhette kellő figyelemmel. Ezek a tárgyalási jegyzőkönyvből nyerhetnek bővebb felvilágosítást.'

Czétényi.

Társadalmi politika.

Visszapillantás a magyar törvényhozás 1908. évi működésére.

Nem kell a törvénygyártást, a társadalmi boldogulás egyetlen útjának tekinteni, ha az ország törvényhozási intézkedéseit a társadalmi és gazdasági fejlődésben nagyfontosságú, döntő tényezőnek fogadjuk el. Ha nálunk ugyanis, szemben a nagy nyugati nemzetekkel, kivált a gazdasági téren mindent túlságosan az államhatalomtól várnak és ezzel az államnak a gazdasági téren való haladásra gyakorolt hatását sokan hajlandók is túlbecsülni, úgy ennek a téves voltából távolról sem az következik, hogy – mint némelyek mondják – a törvények úgyis csak papíron maradnak és az élet a törvényhozási újításokra való tekintet nélkül megy a maga útján. Ha eme két túlzás elkerülésével szemléljük a társadalom fejlődését, az állam akaratnyilvánításaiban, a törvényekben olyan tényezőt kell felismernünk, mely ugyan a polgárok saját tevékenységét természetesen pótolni nem tudja, mégis annak lefolyására számos tekintetben irányítólag hat. Ebből a szempontból

tekintve a törvényhozás munkáját, a hazánkban az 1908. évben alkotott törvények több tekintetben érdemesek arra, hogy azokat figyelemre méltassuk és messzemenő jelentőséggel bíroknak fogjuk fel.

Közgazdasági életünk fejlesztését illetőleg az 1907. évvel szemben, mely inkább az iparnak szólt, az 1908. évben a mezőgazdaság állott előtérben. Három nagyobb törvényalkotást hozott e téren az 1908. év: az állattenyésztés fejlesztéséről, a vízi beruházásokról és a borhamisításnak és a hamisított bor forgalombahozatalának tilalmazásáról. Nagy horderejűnek kivált az első kettőt kell tekintenünk. Az állattenyésztés fejlesztéséről szóló 1908. évi XLIII. törvénycikk főképp a tenyészállatok beszerzésének nagyobb arányokban való lehetővé tétele útján, a tenyészanyagok az állatdíjazások nagymérvű kiterjesztése és így a tenyésztési kedv, valamint a verseny felkelésével való javítása és végül a legelőügy széleskörű felkarolása segítségével kivan nagyobb lendületet adni hazai állattenyésztésünknek. A magyar mezőgazdaság felvirágoztatása szempontjából különösen a legelőügy felkarolását kell nagy örömmel üdvözlönnünk, mert e téren eddig, sajnos, csak kevés történt, pedig az állattenyésztés emelkedésének ez az első feltétele. A nyugati államok példája mutatja, hogy magas fokon álló állattenyésztés nélkül nincs igazán belterjes mezőgazdaság sem és így az állattenyésztés emelése nemzeti termelésünk belterjesebbé tételének is egyik fontos feltétele.

A vízi beruházásokról szóló törvény vízi utaink kiépítésével hasonlóképp a termelés belterjesebbé való átalakítása irányában fog hatni, mert országszerte tetemesen meg fogja javítani az értékesítést. Messzemenő vízügyi programmal szolgál eme törvény alapjául, mely nemcsak a főbb folyóinknak hajózhatóvá tételéről gondoskodik, hanem kilátásba helyezi a Sajónak Bánrévéig, a Marosnak Pisidig, a Bégának Topoloveczig és a Siónak torkolatától a Balatonig való hajózhatóvá tételét. Ha az erre a célra megállapított 192 millió korona igénybevételével egy évtized alatt ez a messzemenő program tényleg keresztül is fog vitetni, akkor vízi utaink a hazai közgazdaságnak csakugyan oly szolgálatokat fognak tenni, melyek a mezőgazdaság és ipar fejlődésére egyaránt nagy horderejűek lesznek.

Az 1908. év törvényalkotásaiban a beruházások általában nagy jelentőséggel bírnak. A jelzett vízi beruházásokon kívül, jelentékeny vasúti beruházásokat is határozott el ez évben a törvényhozás. Összesen 237,236.189 korona értékben való beruházásokra jogosítja fel a kormányt az 1908. évi XXX törvénycikk, mely beruházások az 1908-1911. években lesznek eszközöndők. Ez a nagy összeg részint pályaudvarok bővítésére és építésére, több vonalon második vágány

építésére, a fumei kikötő fejlesztésére, valamint a m. kir. államvasutak mozdony- és kocsialományának a növelésére lesz fordítandó. Ezzel vasutaink teljesítőképessége rövid idő alatt nagy mértékben fog emelkedni és a kocsihány miatt mindig gyakrabban és gyakrabban felhangzó panaszok is orvosolva lesznek. Nagy jelentőségűek e beruházások azért, mert az utóbbi időben a forgalom fejlődésével a vasutak fejlesztése nem tartott lépést. Az 1896-1907. években a vasúti hálózat hazánkban 36.5%-al növekedett, tehát évenként 3.3%-al; ezzel szemben ugyanezen idő alatt a személyforgalom 74.7%-al, vagyis évenként 6.8%-al, az áruforgalom pedig 76.8%-al, évenként 6.9%-al emelkedett. A forgalom emez örvendetes fejlődésével kíván lépést tartani a beruházásokra vonatkozó törvény, melynek eredménye bizonyára a forgalomnak, a mai gazdasági élet ütőerének még további fejlődése lesz.

A vasúti beruházásokkal szoros kapcsolatban áll az állami vasgyárakra vonatkozó beruházás, mely azok kibővítését célozza. A hirtelen előállott nagymérvű vasúti mozdony szükségletnek ugyanis az államvasutak gépgyára, mely hazánkban egyedül készít ily mozdonyokat, nem volna képes megfelelni, ha nagyobb szabású bővítése nem történék meg. Ezért és az üzemnek természetes terjeszkedése folytán szánt a törvényhozás 12.8 millió koronát az állami vasgyárak kibővítésére.

Nagyobb beruházást jelent az 1908. évi XXX. t.-cikk is, mely az állami vasgyárak tüzelőanyag és vasércz szükségletének biztosításáról szól. Ez ugyanis egy jelentékenyebb vasbánya megvásárlását határozza el Pojén község határában és elrendeli egy vasbánya jogosítványnak az Aranyos-völgyben való megszerzését. Ugyancsak rendelkezik Borsodmegyében egy szénkihasználási jognak az állam részére való megszerzése iránt is. Míg az utóbbi intézkedéssel a törvényhozás arról kíván gondoskodni, hogy szénhiány folytán, mint ahogy az eddig már előfordult, az állami vasművek ne legyenek kénytelenek üzemüket megszorítani vagy időlegesen megszüntetni, addig a vasbányák megszerzésével nem csak azt óhajtja az állam elérni, hogy a nyers anyag üzemének állandóan rendelkezésére álljon, hanem annak is útját akarja állani, hogy amúgy sem nagy bőségben lévő vaskötelepeink esetleg az idegen vállalkozás kezeibe kerüljenek és így az idegen tőke ne húzhassa ki ipari fejlődésünk lába alól a talajt.

A beruházásokhoz szükséges összeg legnagyobb részt hitelműveletek útján lesz beszerzendő; az állam kamatmentes járadékkötvényeket fog kibocsátani, melyek maximális kamatját a törvényhozás 4%-ban állapította meg. Az ily gyümölcsöző befektetések kétségkívül jogosan fedezhetők állami hitel-

műveletek útján és reméljük, hogy a pénzpiacz helyzete nem fog nagyobb nehézségeket gördíteni a közel 250 millió korona államkölcsön beszerzése elé, mert körülbelül ennyire rúg a szükséglet, mely a fenti beruházások és egy később említendő törvény rendelkezései folytán előáll.

A most említett beruházások az ország forgalmi hálózatát nagy mértékben fogják fejleszteni. Ez irányban különben az 1908. évben még más intézkedések is történtek és törvényhozásunk újból bebizonyította, hogy a modern közlekedés kifejlesztése iránt mily nagy érzékkel bír. Az 1908: XXXIII. t.-cikkkel ugyanis a budapesti helyi érdekű vasutak villamos üzemre való átalakítását határozta el a törvényhozás, a XXXIV. t.-cikkkel pedig a Vác-Budapest-Gödöllői helyi érdekű vasútnak szintén villamos erőre való kiépítésére adott engedélyt. Az értékforgalom előmozdítását czélozza az 1908. évben alkotott utolsó törvény, az LVIII. t.-cikk is, mely a csekkről szól és a csekkjogot oly alapra fekteti, melynek értelmében Magyarország, Ausztria és Németországban a csekkforgalom nagyjában egységes elveken fog nyugodni.

Külkereskedelmi forgalmunkra nézve szintén több jelentékeny intézkedés történt az 1908. évben. Nemcsak a német, orosz, belga és olasz kereskedelmi szerződések becikkelyezése, hanem az új kiegyezés törvényerőre emelése is ez évben történt meg. Az utóbbit magában foglaló 1908: XII. t.-cikk az 1917. év december 31-éig szabályozza az Ausztria és Magyarország közötti közgazdasági viszonyt. Tartalmából kiváltképen az állatforgalom szabályozása érdeklí közelről a magyar közgazdaságot, amennyiben a szóban forgó törvény-cikk minden kétséget kizáró világossággal biztosítja, hogy az egyik államból származó egészséges állatok a másik állam szabad forgalmába akadálytalanul átmehetnek. Ennek következtében most már az állatbetegségekkel fertőzött kerületeknek is meg van adva a lehetőség, hogy járványmentes udvaraikból az egészséges élő állatok részletesen megjelölt feltételek mellett a másik állam összes jelentékenyebb fogyasztó piacaira eljuthassanak. A kereskedelempolitika elmélete szempontjából érdekességet kölcsönöz az új kiegyezésnek az, hogy a szerződésből származó viták elintézésére a választott bírósági eljárást honosítja meg. Mindegyik fél 4 állandó bírót nevez ki erre a célra, melyből az egyes esetre kettőt-kettőt jelölnek ki, az elnök pedig előre megállapított névsor alapján lesz meghatározva.

Az 1908-ban kötött nemzetközi egyezmények között ki kell emelnünk még a brüsszeli czukoregyezménynek 1908 szeptember 1-től 5 évre való meghosszabbítását. Ez alkalommal czukoripara különleges helyzetére való tekintettel a megállapított általános feltételektől némi eltéréssel Oroszország is

csatlakozott az egyezményhez. Az egyetemes postaszerződés becikkelyezése, valamint hazánknak az ipari tulajdonjog védelmére alakult unióba való belépése is az 1908. évben történt meg. Ez évben fogadta el a törvényhozás a »Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet« létesítése iránt kötött nemzetközi egyezményt is.

A belügyi reformok terén az 1908. év jövő fejlődésünk, népségünk testi és szellemi haladásának két fontos oszlopát rakta le. Az első a közegészségügyről szóló törvény részleges reformja. A belügyminister áthatva e reform szükségességétől igen helyesen nem várta be azt, míg az 1876. évi XIV. t.-cz. egészében való reformálásához való anyag egybe gyűjthető, hanem igen helyesen hozzálátott reform ama részének a keresztülviteléhez, mely elé akadályok nem gördültek, így származott az 1908. évi XXXVIII. t.-cz., mely a közegészségügyi szolgálatnak a községeknél való újjászervezését tartalmazza. Ezzel a közegészségügyi reform legsürgősebb része nyert megvalósulást, amennyiben éppen a községi közegészségügyi szolgálat terén jelentkeztek a bajok leginkább. Az eljáró hatóságok teendőinek pontos felsorolása, a hatóságok szabatos megjelölése és a jogorvoslat megállapítása mellett a reform súlypontja az orvosi kérdés megoldására esik. Kedvezőtlen egészségügyi viszonyainknak, melyek számos vidéken jelentkeznek, a szükséges számú orvosi személyzetnek a hiánya a legfőbb oka; viszont e hiány élő kellett hogy álljon akkor, amidőn a községi és körorvosok javadalmazása a legsiralmasabb. A községi körorvosok közt volt olyan, akinek az évi fizetése 100 korona, a körorvosok között pedig olyan, akié csak 180 korona; nem csodálkozhatunk, ha rendszeren átlag 190 körorvosi állás az országban betöltetlen volt. Az 1908. évi vonatkozó törvény gyökerében ragadja meg tehát a bajt, amidőn a községi és körorvosok illetményeit szabályozva, lehetővé teszi az ország minden részében a szükséges orvosi személyzet rendelkezésre állását.

Szellemi téren egészen hasonló irányban rendelkezik az elemi népoktatás ingyenességéről szóló törvény, amely mindenki részére hozzáférhetővé teszi az elemi ismeretek megszerzését. E törvény értelmében az állami, községi és felekezeti elemi népiskoláknak úgy mindennapi, mint ismétlődő tanfolyamában a tanítás teljesen ingyenes; tandíjat szedni nem szabad. A községi és felekezeti iskolák természetesen az állami részéről bevételeik csökkenése fejében kárpótlásban részesülnek. Eme törvény remélhetőleg nagy mértékben fogja az analfabéták számát csökkenteni és ezzel a minden társadalmi fejlődés legfontosabb alapfeltételét, a szélesebb néprétegek műveltségi fokának az emelését elősegíteni. Teljes sikert azonban a törvénytől természetesen csak akkor remélhetünk,

ha azzal kapcsolatban a népiskolai kényszer legszigorúbban lesz országszerte végrehajtva, ami sajnos, eddig nem történt eléggé.

Minthogy lehetetlen itt az előttünk fekvő nagy törvényhozási anyag részleteibe behatolni, csak említeni kívánjuk, hogy 1908-ban a modern büntetőjog elveinek az életbe való átültetése irányában is igen fontos lépést tettünk. Nevezetesen az 1908. évi XXXVI. t-cz. a büntetés feltételes fel-függesztését és a fiatalokra vonatkozólag külön büntetőjogi rendelkezések keresztülvitelét honosítja meg. E törvény értelmében 12 éven aluli egyének ellen bünvádi eljárás egyáltalában nem indítható, a 12-18 éves egyének pedig büntetőjogi felelősségre csak akkor vonhatók, ha a büntethetőségük-höz szükséges erkölcsi és értelmi fejlettségük megvolt.

Utoljára hagyjuk az 1908. év szorosabb értelemben vett társadalompolitikai alkotásainak a méltatását, minthogy ezekről valamivel bővebben óhajtunk megemlékezni. Mindenek előtt a Budapest székesfővárosban és környékén állami költségen létesítendő munkásházak érdemelnek említést. A törvényhozás ugyanis elhatározta, hogy 12 millió korona értékben építtethet a kormány munkásházakat; egyelőre körülbelül 1.500 munkásház építése van tervbe véve. Egy-egy ház négy lakást fog magában foglalni, úgy, hogy körülbelül 6.000 lakás fog a munkások részére rendelkezésre állani. A lakáskérdés éppen égető voltánál fogva a jelen kérdései közül egyike azoknak, melyek a legáltalánosabb tárgyalásban részesültek. Éppen ezért nem tartjuk szükségesnek különösen hangsúlyozni a munkásházak építésének fontosságát. Hiszen mindenki tudja, hogy mily nagy szükség van fővárosunkban lakásokra és hogy hova vezet ez a szükség különösen a munkásosztály körében, ahol ennek közvetlen következménye a lakások túlszűfolttsága, az annak sarkában járó összes közegészségügyi és társadalmi bajokkal. Csak annak az örvendetes voltát akarjuk hangsúlyozni, hogy az államhatalom önként saját feladatának ismerte el ezeknek az állapotoknak a megszüntetésére lépéseket tenni. Az ily munkásházak, ha olcsón akarják a lakásokat rendelkezésre bocsátani – és csakis így érhetik el céljukat – akkor nem lehetnek jövedelmező vállalkozás, minélfogva magán-
tevékenységtől munkáslakások építése nem várható el, a munkások önszegélyezése pedig tőkeszegénység folytán ugyancsak nem oldhatja meg ezt a kérdést. Az ellen, hogy az állam első sorban a saját üzemében alkalmazott munkásai részére kívánja a munkástelepet létesíteni, természetesen semmiféle kifogás nem emelhető, mert hiszen igen helyesen jegyzi meg a törvény indokolása, hogy az államnak mindenekelőtt saját üzemében kell a munkáskérdés terén jó példával előljárnia; másrészt az építendő lakásoknak több mint fele fent fog

maradni úgyis a magánvállalatoknál alkalmazott munkások részére. Reméljük, hogy e házak mielőbb felépülnek és hogy ezzel egyidejűleg teljesülni fog az a feltétel is, amely mellett ezeknek a házaknak a főváros külterületein és környékén való létesítése egyedül tekinthető indokoltnak, tudniillik: a munkások részére olcsó közlekedésnek a biztosítása. Vegyük e tekintetben példának Londont, melyben külön munkásvonatok szállítják olcsón, igen olcsón a munkást elfoglaltsága színhelyére és onnét vissza. Ha ez nem fog bekövetkezni, akkor a műhelytől távolfekvő munkáslakások a munkaidő meghosszabbításával egyenlő hatással lesznek, vagy pedig a közlekedési eszközök igénybevétele a munkáslakások olcsóságával járó előnyt tetemesen le fogja szállítani.

A nők éjjeli munkáját tilalmazó nemzetközi egyezmény elfogadásáról Szemlénkben ismételtén volt szó. Ezért itt csak említeni kívánjuk, hogy emez egyezmény becikkelyezése az 1908. évben már megtörtént.

Az ipari munkásság védelme mellett a törvényhozás az 1908. évben a mezőgazdasági védelemre szoruló rétegeinek az érdekeiről sem feledkezett meg. A birtokrendezésről, arányosításról és tagosításról az 1908. évben alkotott törvényeket idetartozónak kell tekintenünk, mert bár azoknak gazdasági jelentősége is nagy, súlypontjuk – nézetünk szerint – mégis a társadalompolitikai térre esik. A tagosítást és arányosítást rendező törvények ugyanis nem voltak képesek útját állani óriási visszaéléseknek, melyek a kisbirtokosoknak, kik birtokközösségben éltek, birtokukból való kiforgatását célozták. Élelmes vállalkozók a községekben a 100 holdon aluli közösségre kötelezett illetményesektől és az úrbéresektől megvásárolták illetményeiket s miután ily módon maguknak 100 holdon felüli arányrészeket teremtettek, ezeknek az elkülönítését kérték, mit azután nem lehetett megakadályozni. Így az újra arányosítások keretében bizonyos elemek a népnek valósággal a lába alól húzták ki a talajt. A régi tulajdonközösségnek a megbontása nem hozott létre előnyös változást a földbirtok megoszlásban; a parasztbirtokoknak állandó jellegű közösségeit átváltoztatta egy-két ember magántulajdonát képező egyéni birtokává, paraszt kisbirtokosok helyett, kiket földnélküli proletárrá süllyesztett, üzerek nagyobb birtokait teremtette meg, ezenfelül rendszeren olyanok kezében, kik nem mezőgazdaságot, hanem csak üzérkedést akarnak folytatni és a birtokot rövid idő alatt kizsákmányolják. Különösen Erdélyben folytak ezek az üzelmek nagyobb arányokban, ahol ily módon nemcsak a kisbirtokosokat fosztották meg földjüktől, hanem még a vidék erdőállományát is komolyan veszélyeztették, mert az üzerek kíméletlenül pusztították azt. Birtokpolitikai és társadalompolitikai szempontból egyaránt üdvösnek

kell tartani azt a két törvényt, amely ezeknek az óriási bajoknak véget vet.

Végül föl akarjuk még említeni a végrehajtási novellát, mely a kisembereket a tőkével szemben fokozott védelemben igyekszik részesíteni.

A novella kifejezett célja egyrészt a végrehajtást szenvedő vagyoni existenciájának a lehető kímélése, másrészt a végrehajtási eljárás olcsóbbá tétele. A földbirtokpolitika szempontjából is jelentősége van e törvénynek, mert az hatályon kívül helyezi a jelenlegi végrehajtási törvény ama rendelkezését, mely szerint egy vagy több, de nem valamennyi tulajdonostárs ellen vezetett végrehajtásnál az árverést nemcsak a végrehajtást szenvedő személy, hanem a többi tulajdonostárs ellen is foganatosítani lehet. Ezentúl ez nem lesz lehetséges, mert a novella az árverés elrendelését a végrehajtás alatt nem álló tulajdonostárs hányadára csak akkor engedi meg, ha azt valamennyi tulajdonostárs hitelesített beadványban kéri. Ez az intézkedés a kisembereket birtokukban fokozottan védi. A végrehajtási novella az árverésnél megengedett árhatár szabályozásával és egyébként is igyekszik a sociálpolitika és helyes birtokpolitika elveinek egyaránt érvényt szerezni.

A bányamunkások és a munkásbiztosítás.

Az 1907. évben hozott, a kötelező munkásbiztosításról szóló törvény megalkotása egy hatalmas lépés a magyar socialpolitikai intézmények létesítési, kiépítési útvonalán, nemcsak azért, mert két óriási gazdasági szükségletet kívánt kielégíteni, t. i. a munkásoknak betegség esetén való segélyezését és a baleset esetére való biztosítását, hanem azért is, mert a társadalom egyik legjelentékenyebb tényezőjének, a munkásoknak biztosít jogokat és nyújt segélyt azon időtartamra, míg az egészségi állapotukban beállott akár kóros elváltozás, akár pillanatnyi behatások okozta sérülések vagy annak következményei munkájuk, tehát az élet- és családfenntartás eszközeinek megszerzésére irányuló tevékenységük kifejtésében megakadályozzák.

A munkásosztály körében annak egyik számottevő részét képezik a bányamunkások, kiknek élete, testi épsége a legnagyobb mértékben ki van téve mindazon veszélyeknek, amelyek ezen munka különleges körülményeiből kifolyólag annak elvégzőjét állandóan fenyegetik. Éppen ezért a munkás-

biztosítási törvény különösen a balesetbiztosítás szempontjából, mint biztosításra kötelezetteket, első helyen említi a szorosan vett bányüzemeket. Ezen kötelezettség kimondásával szemben azonban a törvény megállapítja azt is, hogy a bányatársulások tagjai, amíg a bányaszolgálatból ki nem lépnek, nem kötelesek a kötelező biztosítás autonóm szervezetébe, az országos munkásbiztosító pénztárba belépni, ennél fogva a szorosan vett bányüzemek azon munkásai, kik valamely bányatársulása tagjai, egészen más elvek szerint részesülnek segélyezés-, illetve kártalanításban, mint a többi biztosításra kötelezett munkások.

Már a betegségi segély nyújtásánál is meglehetősen különbség mutatkozik a bányatársulások-tagok hátrányára a segélyek mértéke és azok nyújtásának időtartama szempontjából egyrészt a munkásbiztosítási törvény alapján, másrészt a bányatársulások által nyújtott segélyezések között.

Még szembevetőbb azonban ezen különbség a baleset esetére való biztosításnál. A kérdés teljes feldolgozása óriási anyag, itt tehát csak lényegében mutatunk rá az eltérésekre, melyek önkéntelenül ötlenek szemébe a kérdéssel némileg foglalkozóknak, bizonyosságul annak, hogy a bányüzemekben alkalmazottak, dacára kötelező biztosításuk törvényes kimondásának és dacára az üzemi munkájukban rejlő folytonos és órási veszélyeknek, mégis aránytalanul rosszabb helyzetben vannak a többi biztosításra kötelezett, gyakran igen kis veszéllyel járó üzemekben alkalmazottakkal szemben.

A munkásbiztosítási törvény szerint a sérültet az országos munkásbiztosító pénztár csak az esetben nem kártalanítja a balesete következtében beállott káráért, ha a balesetet szándékosan idézte elő, ezzel ellentétben a bányatársulások alapszabályai már a sérült súlyos gondatlansága következtében előállott balesetek következményeiért sem adnak kártalanítást. Az országos munkásbiztosító pénztár tagjainak igényük van megfelelő kártalanításra úgy a baleset következtében előállott teljes munkaképtelenség, mint a munkaképesség csökkenése esetén, a bányatársulások tagjai nyugbérre, illetve végkielégítésre csak az esetben bírnak igényvel, ha szolgálatképtelenség állott be, vagyis teljesen munkaképtelének.

Az országos munkásbiztosító pénztár tagjai a baleset folytán beállott munkaképességcsökkenés esetén megállapított kártalanítást, mint járadékot állandóan megkapják, amíg csak a munkaképesség ezen csökkent állapota fennáll, tehát legtöbb esetben életfogytig, tekintet nélkül arra, hogy időközben munkában állanak-e, változtatják-e a munkahelyet vagy magasabb fizetésért dolgoznak-e, mint aminőt a baleset előtt megkerestek; a bányüzemekben igaz, hogy a csökkent munkaképességű munkásokat továbbra is megtartják, azonban az

itt alkalmazottak helyzete mégis kedvezőlenebb, mert nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a társládai alapszabályok értelmében a munkások a munkaviszony önkéntes megszüntetése, fegyelmi utón való eltávolítás, szabadságidő lejártja után a munkára való jelentkezés elmulasztása folytán és egyéb okokból a társládai nyugbérpénztári tagságot és evvel minden igényüket a nyugbérpénztárral szemben elveszíthetik s az igény elvesztése esetén, daczára csökkent munkaképességüknek, a szolgálati viszony ily megszűnésével nemcsak nyugdíjigényüket, de az elszenvedett baleset által előidézett káruk kártalanítását is elveszítik.

A munkásbiztosítási törvény értelmében kártalanítandó az üzemi baleset s ezen felül a munkaadó vagy megbízottja rendeletéből vagy az üzem érdekében végzett szolgálat közben előállott baleset által okozott kár is, a bányatársládák azonban csakis a szolgálat közvetlen teljesítése közben előállott balesetből származott maradandó munkaképtelenséget kártalanítják nyugbérrel.

A legszembevetőbb különbségeket azonban a baleseti kártalanítások mértéke szempontjából találjuk. A munkásbiztosítási törvény értelmében ugyanis teljes munkaképtelenség esetében a biztosított legutolsó évi keresetének 60%-a, munkaképesség csökkenés esetén pedig ezen 60%-os teljes járadéknak a munkaképesség csökkenésének megfelelő százalékos mérve jár. A bányatársládák egy része ezzel szemben a munkás teljes munkaképtelensége esetén valóságos tagsági idejéhez (30 évi szolgálaton alul) 10 évet hozzászámít s ezen az alapul vett fizetés maximális 30%-át, de esetleg csak 10⁰/o-át kitevő összeggel kártalanítja a baleset által okozott munkaképtelenséget (mert hiszen a nyugbér többi része nem kártalanítás, hanem nyugbér); a bányatársládák, egy másik része állandóan a fizetés 20%-ával ad magasabb nyugbért baleset következtében előállott teljes munkaképtelenség esetén, mint a mennyi nyugbér a tényleg eltöltött szolgálati idő után járna, míg végül más bányatársládák az önhibán kívül munkaközben származó sérülés vagy bányaszerencsétlenség folytán munkaképtelenné vált munkásnak csak néhány száz korona (néhányik éppen csak 100 korona) végkielégítést adnak, s csak a társzolgálati vagyonnak bizonyos összegre való emelkedése utáni időre helyeznek valami csekély évi segélyt kilátásba.

Halálos végű balesetek esetén az özvegynek a bányatársládák azon összeg felét adják nyugbérül, a melyben tehát úgy a nyugdíj, mint a kártalanítás befoglaltatik, melyet az elhalt kapott volna az esetben, ha a baleseti sérülés folytán teljes szolgálatképtelensége következett volna be, a gyermekek részére pedig 14-15 életévükig havi 2-4 koronát adnak, más bányatársládák éppen csak 80-200 korona végkielégítést, szemben

azon kártalanítással, melyet a munkásbiztosítási törvény az elhalt évi keresményének 20%-ában az özvegy, 15-15%-ában a gyermekek részére (együttvéve maximálisan 60%-a a hátramaradottak részére) fizetendőleg férjhezmenetelig, 16 éves életkor betöltéséig illetve netán előbbi elhalálozásig biztosít.

Az országos munkásbiztosító pénztár a kártalanítás alapját képező javadalmazás kiszámításánál nemcsak a tényleges fizetést, hanem mindennemű mellékjavadalmazást is figyelembe vesz, ezzel szemben a bányatársulások a nyugbér megállapításánál vagy csak a balesetet megelőző három évi fizetést (mellékjavadalmazás nélkül) vagy pedig az általuk már előre megszabott maximális összeget, mint alapot veszik tekintetbe, a mely előre megszabott összeg a napibéres, legmagasabb fizetéssel bíró munkásoknál néhol mindössze 60-70 koronára rug.

Végül külön kiemelendő, hogy míg a bányatársuláknál ezen nyugbérhez a munkások saját keresetük 1-7%-ával járulnak hozzá, addig a munkásbiztosítási törvény alapján folyósított kártalanításokat teljesen a munkaadók viselik s ahhoz való igényüket baleset esetén a munkások a biztosítási kötelezettség alapján megszerzik a nélkül, hogy saját keresményükből csak egy fillérrel is hozzájárultak volna.

Főbb vonásokban ezekben kívántunk rámutatni azon eltérésekre, a melyek a bányatársulások tagjainak és a többi biztosításra kötelezett munkásoknak baleset folytán előidézett káruk kártalanítása szempontjából fenállanak s a melyek indokolttá tennék, hogy az ügyis oly veszélyes foglalkozásban lévő, bányüzemekben alkalmazott munkások mielőbb megkapják legalább is ugyanazon kártalanítást az esetleg őket ért balesetek esetében, amelyet a törvényhozó a munkásbiztosítási törvény létesítésekor a többi munkásoknak megadott. A bányatársulások keretéből ki kell venni a munkások balesetbiztosítását, hogy a bányamunkások is egyenlő helyzetben legyenek a többi biztosítására kötelező üzemben alkalmazottakkal.

Yr.

Társadalmi mozgalmak általában. Magyar városok országos congressusa.

A városok nem biztosíthatják gazdasági és culturalis fejlődésüket elszigetelten, szükségük van az állandó kapcsolatra, állandó együttműködésre. Nagyjában ugyanazon gazdasági és culturalis fejlődési folyamaton mennek keresztül mindannyian s a fejlődési fokozatoknak megfelelő intézményeket legzélszerűbben mindenkor azon magasabb fejlődési fokon álló városoktól veszik át, melyek velők azonos talajból fakadtak. Nagy azon érdekek száma, amelyek az összes városok közös érdekei s amelyeket csupán úgy tudnak kielégíteni, ha közös erővel törekszenek megvalósításukra.

Így jelölte meg a magyar városok országos congressusának eredetét és célját a congressus f. évi május hó 21-én tartott első egyetemes ülésén BÁRCZY ISTVÁN budapesti polgármester nagyszabású s mélyreható beszédében. A körvonalozás annyira tökéletes, hogy semmi hozzátenni valónk nincs s azt hisszük, hogy a magyar városok ez alapon történt szervezkedése nem csupán maradandó lesz, hanem maradandó nyomokat is fog hagyni úgy községi, mint állami életünkben.

Szerencsés gondolat volt, hogy a congressus összetételébe bevonták a törvényhatósági bizottság tagjait és a városok képviselőit, mert ezáltal egyrészt kapcsolatot teremtettek a legszélesebb társadalmi rétegekkel, másrészt pedig érvényesíthetik befolyásukat a törvényhozásra.

Örömmel üdvözljük a magyar városok szervezkedését azért, mert a városban látjuk a nemzeti cultura kifejeződését s a szervezkedéstől a magyar cultura befolyásának megerősödését várjuk. Politikai érettséget, gazdasági józanságot s culturalis érzéket egyesít a modern város s a modern magyar városok színe-javát hozta össze a congressus. Reméljük s remélnünk kell, már a congressus összetétele és első munkája alapján is, hogy a fentemlített becses tulajdonságok nem csupán községeinket fogják gazdasági, társadalmi és culturalis szempontból felvirágoztatni, hanem az ország érdekeit is kívánatos irányban fogják előbbrevinni.

Ha a congressus munkásságán végigtekintünk, nem tudjuk, hogy az állandó szervezet megalakulásának, vagy pedig a végzett munkának tulajdonítsunk-e nagyobb jelentőséget. Az előttünk fekvő congressusi irományok közül kettő teljes előadás, három pedig csupán az előadás vezérfonala. A teljes előadások közül az első a fővárosi statisztikai hivatal nagy-

tudományú igazgatójának THIRRING GUSZTÁV-nak előadása a városi statisztika szervezéséről. Magyarországon, Budapestet és Pozsonyt kivéve, városi statisztikai hivatalok nincsenek, minden módon nagy feladat tehát a városi statisztikát szervezni.

THIRRING GUSZTÁV nem kívánja a magyar városokat reá-kényszeríteni, hogy statisztikai hivatalokat szervezzenek, ámbár a városok fejlődésével kapcsolatosan ez szükségszerűen be fog következni, hanem csupán a statisztikai értékű anyag gyűjtését kívánja tőlük. Az összegyűjtött anyag feldolgozását és közlését THIRRING GUSZTÁV vállalja magára, és pedig úgy, hogy háromévenként megjelenő évkönyvbe foglalná, mely az összes magyar városok közállapotait feltüntetné s melynek költségeire a congressus 3000 koronát szavazna meg.

E nagyjelentőségű tervezetet a congressus egyhangúlag elfogadta s a magunk részéről csatlakozunk BÁRCZY ISTVÁN polgármester azon meggyőzéséhez, hogy a congressus ezen határozata egymagában is elég fontos eredmény s mindenképen méltó a congressushoz. Csupán ilyen módon remélhetjük azt, hogy e városok közötti kapcsolat a városok gazdasági, társadalmi és culturalis fejlődésének állandó irányítója lesz, csupán így reméljük azt, hogy a városi közigazgatás fokról-fokra elhagyja tisztán rendészeti jellegű működését, a polgárok anyagi és szellemi jóléte érdekében fokozatosan megfelelő intézményeket fog létesíteni s ez intézmények fejlesztésében fogja megtalálni igazi rendeltetését. Nem is beszélve arról, hogy a statisztikai megfigyelés állandósulása a városi tisztviselők szakműveltségét és közügyek iránti érzékét is emelni fogja. THIRRING GUSZTÁV javaslata korszakot alkot a magyar városok történetében s közelebb viszi városainkat, a nyugati culturélethez.

A második teljes előadás LUKÁCS ÖDÖN nagyváradi városi tanácsos előadása a városok háztartásának rendezéséről. Rendkívül fontos és napi érdekű tárgy, mely a német városok utolsó congressusát is élénken foglalkoztatta. LUKÁCS ÖDÖN nagy tudományos készültséggel és erős gyakorlati érzéssel ismerteti tárgyát s teszi meg javaslatát. A városok nagy anyagi autonómiájának tárgyalása azonban messze viszi s eljut az önkormányzati jog országos szabályozásához, ami a tulajdonképpeni tárgy keretein kívül esik, sőt talán a felvetett probléma érdekének hátrányára van. Miről lehet itt ugyanis szó. Szembe kell állítani a városok feladatkörét a rendelkezésükre álló pénzforrásokkal, a kiadásokat a bevételekkel, s meg kell állapítani azon tünet okát, hogy a városok túlságosan el vannak adósodva, sőt az eladósodás állandóan emelkedik. Ez ok egyszerűen az, hogy a modern város nem tisztán közigazgatási hatóság, hanem a polgárok anyagi és szellemi jólétét munkáló

testület. Az anyagi és szellemi jólét biztosítása a rohamosan növekedő városokban állandóan nagyobb áldozatokat kíván, a városokba áramló elemek pedig nem képesek nagyobb adóteher viselésére. De nem is engedi át az állam az adóforrásokokat a városnak, hanem lefoglalja azokat a saját számára, az állami feladatok közül pedig állandóan többet ruház át megfelelő ellenszolgáltatás nélkül a városra. Ez az eladósodási folyamat magyarázata.

A baj orvoslására LUKÁCS ÖDÖN az állami segílyt sürgeti s a congresszus is ezen állásponton volt, azon eltéréssel, hogy e segílyezést különböző alapokon sürgették. Egyáltalán nem vagyunk az állami segílyek hívei, hanem igenis azt követeljük, hogy bocsásson az állam megfelelő adóforrásokat a városok rendelkezésére s terjesztessék ki a községesítés minden közhasznú üzemre. A segílyezés függő viszonyt létesít a város és államhatalom között s e függő viszony minden törvényes szabályozás daczára is kellemetlenné válhatik. Semmi okát sem látom annak, hogy ha az állam feladatokat ró a városra s megengedi, hogy saját maga vállaljon önálló feladatokat, miért ne engedhetné át adóztatási jogának egyik részét. Állami segílyről tulajdonképpen csupán annyiban lehetne szó, amennyiben állami feladatok haramiának ellenszolgáltatás nélkül a városra. E segílyt azonban mi igazi nevén költségmegtérítésnek neveznők, aminek sürgetése nem csupán méltányos, hanem jogos követelés.

A congresszus tovább kívánja tárgyalni a kérdést s utasította az állandó bizottságot, hogy a városi pénzügy reformálása céljából javaslatot dolgozzon ki.

Ez előadásokon kívül MADARASSY BECK GYULA, báró a városunk hitelüggyéről tartott előadást, melynek kapcsán részvénytársasági alapon szervezendő központi intézet tervét vetette fel. GARANCZY MIHÁLY miniszteri tanácsos a városi kisajátítási jogról tartott előadásában szükségesnek tartja, hogy a városi rendezésről külön törvény alkottassék. MELHA KÁLMÁN budapesti tiszti főügyész az alsóbbrendű vasutakról szóló törvényjavaslatot bírálta s külön kívánja szabályoztatni a közúti vasutak ügyét.

Ez előadásokon kívül a magyar mérnök- és építész egyletben is tartottak műszaki jellegű előadásokat a congresszus tagjai számára.

Nagyjelentőségű tárgyakkal foglalkozott a magyar városok országos congresszusa s a tárgyalások méltán köthetik le az egész magyar társadalom figyelmét. Nem félünk attól, hogy a szervezkedés a nemzeti egység megbontására vezet s teljesen átérezzük BÁRCZY ISTVÁN polgármester elnöki megnyitójában elmondott érett bölcsességű kijelentésének igazát, hogy a városok érdekei nem ellentétesek a mezőgazdasági népesség

érdekeivel. Minél műveltebb és gazdagabb a város, annál több mezőgazdasági terméket fogyaszt s annál tökéletesebb eszközöket szolgáltat a mezőgazdasági termelés emelésére. Magyarország városai ma már túlnyomó részben teljesen magyarok s ha a magyar városok, melyek kulturájuk alapján a magyarság élén állanak, a politikai, gazdasági és társadalmi élet irányításában vezető szerephez jutnak, az nem csupán a városok, hanem a magyarság számára is nagy nyereség lesz.

G. a.

A német nőmozgalom keletkezése.

A társadalmi életben keletkezett áramlatok mind szélesebb mederben folynak, mindegyre hatalmasabb folyammá dagadnak l a művelt nyugati államok határain túl terjeszkedve, mihozzánk is elhatoltak. Különösen áll ez a németországi socialista-mozgalmakról s a vele karöltve terjedő nőmozgalomról.

Akár a mi socialistáinkat figyeljük meg, akár a mi nőmozgalmunkat, ezen igazságot beigazolvva látjuk. Ezért tanulmányos és érdekes a német irodalom ide vonatkozó részének a megfigyelése, illetőleg tanulmányozása. Ebben a tekintetben igen érdekes MITSCHERLICH WALDEMAR, a poseni kir. jogakadémiai tanárának egyik kisebb tanulmánya, amelynek címe: »E n t - s t e h u n g d e r d e u t s c h e n F r a u e n b e w e g u n g . E i n e s o z i o l o g i s c h e B e t r a c h t u n g . B e r l i n 1 9 0 5 . 9 5 o l d a l . A t ö m ö r , m o n d h a t n á m p l a s t i c u s e l ő a d á s i g e n v o n z ó v á t e s z i e n n e k a k i s m ű n e k a z o l v a s á s á t .

Az előszóban említi a szerző, hogy ama téves vélemény elkerülése végett, mintha ő ebben a művében a nőmozgalom keletkezésének okait kimerítően akarná tárgyalni, megjegyzi, hogy ezt két más műve fogja követni. Ezek a folytatások a nőmozgalom keletkezését egészen ellenkező nézőpontokból fogják megvilágítani, hogy ekképpen ezen sajtóságos mozgalomnak minden oldala lehetőleg föltárva legyen. Jelen tanulmány csak azt igyekszik kimutatni, hogy a társadalom mint e g é s z m e n n y i b e n j á r u l t h o z z á e z e n m o z g a l o m k e l e t k e z é s é h e z .

Az egyéneknek és a külön csoportoknak társadalmi élete csak az általános társadalmi fejlődésnek ismerete folytán lesz érthetővé, szerző szerint, különösen azért, mert a társadalomnak folyton növekvő bonyolultsága következtében az egyének és a külön csoportok szellemi, erkölcsi és társadalmi életüket illetőleg mindinkább függökké lesznek a társadalomtól. Egy az összes társadalmi csoportokra kiterjedő nemzetközi tanul-

mány csak homályos képet nyújtana, mert eme csoportok mindegyike egyéni életet él, mely különös figyelembevételt igényel. A nőmozgalom keletkezésének okai világosabban fognak, szerző nézete szerint, épp ezért mutatkozni, ha vizsgálódásunkat minden egyes társadalmi testre nézve elkülönítve végezzük és csak ezután keressük a hasonlatosságot. Szerzőnk ennél fogva a n é m e t nőmozgalom keletkezésére szorítkozott. A tanulmány három részre oszlik.

Az első rész Németország társadalmának politikai, szellemi és erkölcsi átalakulásáról szól, valamint ennek befolyásáról a nőmozgalom keletkezésére.

A politika terén: Németországnak egységes birodalomra történt egyesülése előtt a nőmozgalom előfeltételei hiányoznak. Németország szaggatottsága, particularismusa, az egyes országokban érvényes eltérő egyesületi törvények akadályai egy nagyarányú egységes fejlődésnek. A tömegek egész érdeklődése a politikai kérdés megoldására központosul, valamint a gazdasági versengésben, midőn minden egyes ország arra törekszik, hogy a szomszédjai mögött el ne maradjon.

A szellemi élet terén: A tudomány, mely a XVIII. században lényegileg önczélnek tekintett, a XIX. században a gyakorlati élet szolgálatába lép. A közművelődésnek ez által okozott emelkedése kihat a nőmozgalomra is. Az anyagosság előtérbe lép, a nő fogalmi körét is befolyásolja és őt követelések támasztására indítja. A tudománynak a gyakorlati étellel való összekapcsolása amannak nagymérvű népszerűsítésére vezet. A tudás kiterjed a tömegekre, azokat értelmesebbé teszi és erősíti hatalmuk tudatát. Azzal a tudattal, hogy mint tömeg elérhetnek valamit, meg van adva az alap a nők tömeges szervezkedéséhez is, vagyis a tulajdonképpeni nőmozgalomhoz.

Az erkölcs terén: Az erkölcsi nézetek körül a XIX. században beállott változás következtében a nő szabadabb mozgást nyer s ennek folytán nagyobb lehetősége nyílik annak, hogy hivatásos tevékenységet a házon kívül folytasson. A nőnek önelhatározási joga mindegyre nagyobb elismerésben részesül.

A második és legfontosabb rész az ide tartozó gazdasági kérdéseket tárgyalja. Itt különösen egy fontos fejlődési tényezőnek, a munkamegosztásnak, a társadalom átalakulására s így egyúttal a nőmozgalom keletkezésére gyakorolt befolyása jön tekintetbe.

Elsőbben a népesség szaporodásának befolyását illetőleg megjegyzendő, hogy a népesség szaporodása magában véve nem okozza a társadalom fejlődését, ha az egyúttal nincsen egybekötve az illető népesség megfelelő tulajdonságaival. A népszaporodás okozta életküzdelmek a nő társadalmi állását is sújtják s ez által közvetve a nőmozgalmat érintik.

Fontos a munkaösszetétel befolyása; ez a munkamegosztásnak egy külön jelensége: a munkaösszetételnek jellegzetessége akkor nyilvánul, ha egy azelőtt sokak által végzett munka egy vagy néhány személyre bízatik, akik azonban az illető foglalkozási ágban tevékenykedők megbízásából cselekszenek és társadalmi életünkben nem jelentkeznek önálló és független szerv gyanánt. A gazdasági életben a szövetkezeteknél találunk ilyen munkaösszetételt. Mint minden szervezetnél, úgy a nő mozgalomnál is az egyik főkövetelmény a munkaegyesítés. Itt különösen tekintetbe jön: először az erők központosítása, mely nagyobb erőhöz és a célok központosításához vezet; másodsor a közös célok világosabban lépnek előtérbe, a kevésbé fontos háttérbe szorul s egyesek önző követelményei nem érvényesülhetnek; harmadsor a tőkében és időben szerzett megtakarítás eszközöket szolgáltat a célok felé való erőteljesebb törekvéshez.

A munkamegosztás az egész gazdasági életet átalakítja. A munkamegosztás a foglalkozási ágaknak növekvő e g y é n e s í t é s é t idézi elő, mely minden emberi tehetségnek megfelelő foglalkozást nyújt s így emeli annak a lehetőségét, hogy mindenki egyéni képességeinek megfelelőleg nyerjen foglalkozást. Ekképpen a nő számára is a munkamegosztás hatása folytán új hivatási és foglalkozási ágak nyílnak meg.

A munkamegosztás magában véve különben a társadalmi életnek talán legfontosabb jelensége; ez elválasztja és összeköti az embereket politikai, szellemi és gazdasági tekintetben, még pedig oly mértékben, a hogyan a cultura emelkedik, az egyes társadalmi testek növekszenek és bonyolultakká lesznek.

A XVIII. század végén új munkatényező lép föl a gazdasági életben: a gép. Ez valóságos forradalmat idéz elő a munka terén. Németországban a munkaerő a technikai találmányok által a munkaképességnek körülbelül tizenkétszeresére emelkedett. A mechanikai munka az emberek kezéből kiragadva fokozottabb mértékben gépekkel végeztetik. Mindinkább terjed az a törekvés, hogy a munkás az egyes üzemekben csak felügyelő és ellenőrző tevékenységet fejtsen ki. A gőzerő mellett mindinkább terjed a villamos erő alkalmazása.

A n a g y ü z e m uralkodik most a modern ipari termelésben, mely nem megrendelésre, hanem a piac számára, még pedig sokszor a világ p i a c z számára termel.

A nagyüzemet látjuk a közlekedés terén is, mely most már legyőzvé a »tér h a t a l m á t«, világközlekedéssé fejlődött.

Ez, valamint a hihetetlen tökélyre emelkedett hírszolgálat az emberiségnek, valamint az egyesnek a mozgékony-ságát óriási mértékben emelte s végeredményben a mai kereskedelemhez: a v i l á g k e r e s k e d e l e m h e z vezetett.

A nagymérvű technikai fejlődés következtében gyengébb emberi erő, tehát a nő is alkalmazást nyerhetett*). Azok a korlátok, amelyek azelőtt a nőt működési szabadságában akadályozták, a gazdasági életben is az iparszabadság, a szabad költözködési jog és a letelepedési szabadság által megdőltek s így a munkakereső nők a gazdasági életbe is akadálytalanul beözönltek.

A gazdasági fejlődésnek egyik legfontosabb jelensége a XIX. században a nagy munkástömegek keletkezése az óriási technikai fejlődéssel és a nagy üzemek terjedésével egyetemben. Németországnak 15 milliónyi munkástömege van, köztük körülbelül 5 millió munkásnő**). Az új gazdasági fejlődés a munkásság helyzetét egészen átalakította. Az alkalmaztatás biztossága megszűnt s azzal együtt a rendszeres foglalkozásra való kilátás is.

Munkaadó és munkás, mint idegenek és érdektelenek álltak egymással szemben és a kölcsönös felelősség érzete elveszett. A munkaadó nem törődött azzal, hogy a munkást elbocsátás által a nyomorba taszítja, viszont a munkást sem érdekelte az, hogy a munka otthagásával nagy kárt okoz a munkaadónak. Ez az önző szempont mind odáig kifejlődött. A munkaadó ezt könnyebben bírta elviselni, sőt helyivel-közzel még előnyére is szolgált. A munkás helyzete azonban kedvezőtlenebb volt.

Ezek az árnyoldalak különösen a nőnél mutatkoztak, mert a nő, hogy állását el ne veszítse a munkaadó kívánságainak és követeléseinek könnyebben rendelte magát alá.

A vállalkozó törekvése arra irányul, hogy a befektetett tőkét minél gyorsabban törleszsze és a termelési költségeket leszállítsa. Ez a fogyasztóknak is kedvez, mert megakadályozza az árú drágulását, ellenben ez a törekvés a munkaerő kiszákmányolására vezetett. A munkabérek leszorítása nemcsak a munkásság egészségét veszélyeztette, hanem a jövő nemzedékét is, ami könnyen a nemzeti erő aláásásával végződhetett volna. Különösen a női nem szenvedett ezen viszonyok között. A hosszú munkaidő elvonta a nőt a háztartástól, a gyermekek nevelésétől és gondozásától s nagy kárt okozott a családi életnek.

Hosszú időnek kellett lefolynia, amíg a vállalkozók ahhoz a tapasztalathoz jutottak, hogy bizonyos fokig a munkásosztály magasabb munkabér mellett s a munkaidő korlátozásával munkaképességben nyer.

A tömegnyomort nem lehetett figyelmen kívül hagyni és a folyton szaporodó büntettek kényszerítették a társadalmat a veszedelem socialis okainak kutatására.

*) V. ö. Mitscherlich: Entstehung der deutschen Frauenbewegung 35. oldalát. — **) V. ö. Ugyanott a 37. oldalt.

A gazdasági haladás túl gyors ütemben történt úgy, hogy a női munkaerők válogatás nélkül özönlöttek be az egyes foglalkozási ágakba és tekintet nélkül erejükre és munkaképességükre nyertek alkalmazást. A női munkaerőknek ezen beözönlésében csak az alsó néprétegekhez tartozók vettek részt. A gazdasági életnek ezen hirtelen átalakulása az alsóbb néprétegekben borzasztó nyomort idézett elő. A nőnek ez által okozott gazdasági és társadalmi helyzete okozta az alsóbb rétegek nőmozgalmának keletkezését.

Ennek ellenkező képét látjuk a társadalom középső és magasabb rétegeiben. Amíg az alsó néprétegekben a nő a túlzott munka miatt szenved, ama rétegekben a nő munkát kíván, dolgozni óhajt. Ezek a viszonyok a női foglalkozási ágak fejlődésében keletkezett szünetelésnek a következményei. Ennek az oka viszont gazdasági életünknek a XVII. és a XVIII. században létezett állandóságát a XIX. században követő túl gyors fejlődése, mely a nő megfelelő foglalkoztatásáról és jogosult követeléseiről megfélekedett. Ez az állapot azzal élesedik ki, hogy a nő nemcsak nem nyer újabb foglalkozási ágakat, hanem még régi működési terekről is a családnak gazdasági tehermentesítése folytán leszorul. (A fonás, szövés, kötés, varrás, világítás, vízbeszerzés stb., stb. házi foglalkozásokat túlnyomóan a nagyipar veszi át.) Ezen kedvezőtlen viszonyok folytán az érdekelt körökből oly nők emelkedtek ki, akik hasonlítetű férfiakkal és nőkkel átvették a nőmozgalom vezetését.

A harmadik rész a társadalmi átalakulás nehézségét tárgyalja, valamint annak befolyását a nőmozgalomra.

Azok, akik bizonyos foglalkozási ághoz tartoznak, a régi foglalkozásokból kisarjadzott újabb részletfoglalkozásokat is biztosítani óhajtják a maguk és társaik részére, annál is inkább, minél magasabbrendű az illető foglalkozási ág. Emiatt különösen a nő szenved nagyon, kivált az a nő, aki a szabad foglalkozásokba óhajt behatolni, ahová csak bizonyos feltételek mellett lehet bejutni (vizsgák).

Ide tartozik a társadalomban uralkodó maradiság figyelembe vétele, vagyis a társadalomnak, valamint az egyéneknek az a törekvése, hogy abban az állapotban megmaradjanak, amelyben éppen most vannak. A maradiság befolyása a nőmozgalom keletkezésére jelentékeny és minden újítás iránti ellenszenvben nyilvánul.

A politikai, erkölcsi és jogi téren részben beállott fejlődési szünet arra kényszerítette a nőt, hogy erőit gyűjtse, szervezkedjék, hogy képes legyen kívánalmainak nagyobb nyomatékot adni. Ez a befolyás a gazdasági téren a háziipar és a gyáripar közti versengéshez vezetett *s a m u n k á s n ő k m o z g a l m á t e l ő s e g í t e t t e*, mely a nőmozgalomnak egyik ága.

A polgári nőknek ragaszkodása a háziipari munkához részben a saját osztálybeliek iránti tekintetekkel okoltatott meg, mert ez utóbbiak a gyári munkát megvetették; ez tarthatatlan állapotokat eredményezett, amely folyton fokozódván a nőmozgalomban nyert kifejezést, mely hivatva volt ez állapotot segíteni. Az ilyen előítéletek elleni küzdelem egyenesen a nőmozgalomhoz való csatlakozáshoz vezet.

A maradiság egyik előnye, hogy »az új« nem lép hirtelen a régi helyébe, hanem megérni kényszerül. Ez az akadályozó befolyás a nőmozgalomban az erők gyűjtésére vezetett, valamint a kívánalmak megrostálására. A maradi és az előretörékvő elemek megosztásától függ az, hogy mily gyorsasággal s mily terjedelemben képes »az új«, a mi esetünkben a nőmozgalom érvényesülni. A maradiság tehát részben előnyös, részben gátló befolyást gyakorolt a nőmozgalomra.

A maradiság mint gátló elem mellett egy másik tényező lép föl, mely a nőmozgalmat megnehezíti, t. i. a társadalom továbbfejlődésének a nehézsége a haladó fejlődés mellett.

A társadalom fokozódó szövevényessége megnehezíti az újnak a régihez való alkalmazkodását. A vezető funkciók számának növekvése a társadalmi szervezetben mind nagyobb számú felelős állásokat teremt, amelyekben az ujjal való kísérlet már kockázatosabb és az egészre nézve végzetes lehet. Ebből a női mozgalomra nézve gátló befolyás származik, különösen a nőnek felelős állásokon való alkalmaztatását illetőleg.

Ama különféle irányzatok, amelyek a nőmozgalom keletkezésére hatással bírnak, a társadalmi szervezetnek minden téren való egyenletes kiépítésére irányuló emberi erők elégtelensége folytán a társadalmi fejlődés egyenetlenségének felismeréséhez vezetnek.

Ez az egyenetlenség a mi esetünkben a nőnek tényleges tehetségei és annak alkalmaztatási lehetőségei között" a legnagyobb aránytalanságot idézi elő és éppen a XIX. század erősen egyoldalú fejlődése folytán főfeltétele lesz a nőmozgalom amaz erős fejlődésének, mely azon egyoldalúság ellen irányul, mely alatt a nő szenved.

MITSCHERLICH könyve mindenesetre meggyőzheti azokat is a nőmozgalom jogosultságáról, kik eddig abban nem hittek, és pedig nézetünk szerint sokkal inkább, mint BEBEL híres műve: »A nő és a socialismus«, mert elfogulatlanul és tárgyilagosan vizsgálja a kérdést, a híres socialista vezér fanatikus felfogásának követését helyett.

Fülöp Kornél.